

T. C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI

TÜRK HUKUKUNDA SOSYAL DEVLET İLKESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Akın Onur AKICI

051102101

Danışman Öğretim Üyesi:

Prof. Dr. Hüseyin HATEMİ

İstanbul, Eylül 2010

ÖZET

Endüstrileşme ve kentleşmenin getirdiği bazı riskleri ve toplumsal sorunları gidermek, bazı ihtiyaçları karşılamak üzere, devletin üstlendiği sorumluluğun ve müdahaleci yaklaşımların bir ifadesi olan sosyal devlet ve onun en temel ilkesi olan sosyal güvenlik, bir ülkede yaşayan bireyleri sosyal risklere karşı korumayı ve onları yasadıkları toplum içinde başkalarına muhtaç etmeyecek bir hayat standardına ulaştırmayı amaçlamaktadır.

Sosyal Devlet İlkesi kavramının, siyasi ve ekonomik oluşumlar neticesinde toplum yapısını etkilemesi sonucu Anayasalarda güvence altına alınması ve 1961 Türk Anayasasını da etkileyerek literatüre geçmesinin özünde insan yığınlarının siyasi politikalara yaklaşımının etkisi görülmektedir. Bu durum insan hakları ve sosyal haklar kavramlarının tarihsel süreçte ortaya çıkışından başlayarak toplumları etkisi altına almış bulunan 1789 Fransız İhtilalinin eşitlikçi ve özgürlükçü bakışıyla Dünyaya yayılması ile siyasi iktidarları da etkilemiştir. Sanayi devrimi artık insanın insan olarak değerinin anlaşılması olup üstüne, sosyal yapının devlet erkiyle korunması hususunu meydana getirmiştir.

Sosyal devlet sistemi oluşumunda liberal politikaların getirmiş olduğu bireysellik ve özgürlük kavramlarıyla çelişmiş, sosyal düzenin anayasal düzlemde korunması gerekliliğini 1929 ekonomik buhranının tüm siyasi güçleri etkilemesi ile rejimlerin sosyal devlet yanlısı oluşuna etki etmiştir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları artık güçsüz düşmüş halk yığınlarının çeşitli devlet politikaları yoluyla refah düzeylerinin yükseltilmesi amaçlanmış olup bu da Sosyal Devlet İlkesinin anayasal güvence olarak kabul edilmesine neden olmuştur.

Sosyal Devletin oluşumu artık tüm toplum bireylerini eşit nitelikte geliştirmeye, ekonomik anlamda güçsüzlerin korunmasına, genele göre yardıma muhtaç olanların devlet eliyle gözetilmesine olanak sağlayan Sosyal Güvenlik Uygulamaları toplumsal eşitliğin sağlanmasında siyasi otoritelere yol gösterici olmuşturlardır.

Sosyal Devlet İlkesin varoluşundan bu yana toplumsal olayların ve mücadelelerin etkisinde yenilenmiş bir kavram olarak, halen eksikliklerini muhafaza etmektedir. Çalışmanın amacı; Bu durumun siyasi otoritelerin menfaatlerini sosyal politikaların dışında tutarak objektif uygulamalarıyla çözümlenebilmesine dikkat çekmektir.

ABSTRACT

Industrialization and urbanization introduce new risks, problems and needs to people. Social government aims to solve these problems, minimize the risks and help people with these needs. Social government has an interfering nature and assumes the responsibilities mentioned above. The most basic principle of social government is social security. Social security aims to protect its people from the social risks and provide them a life standard that will make them independent.

The concept of social state principle, happenings of some different kind of political ve economical events, that affects the community so being assured by main fundamental law and this affects 1961 Turkish Fundamental Law being entered to the literature, the real factor is the power of human communities affearing political capabilities. This situation, from the beginings of historical events affects human rights and social rights consepts and also from to come out of 1789 French Revolution, the egalitarian and libertarian facts evolves the world and politic capabilities. The revolution of industry after than fort he human, humans' value is being determined and so human is protected by the social states.

In the formation of the social state principle, with the reducing of the liberal politicals events; haecceity and liberties, conflict each other. So the protection of the social life must be covered by the social state Fundamentals beeing understood after 1929 world Economic Crises. That effects the political powers and all polities turned from liberal minds to social state minds. After the first and second world wars, the poor and weakness human communities need to increace comfort life situations that's why Social State Principle is covered by Fundamental Law rules.

After the social state formation, the whole human community members started to develop in the same values, helping to the poor members, for the general need to be helped by the states looked after by the new laws and rules as, Social Security Applications start to regenerate the human sources and showing the social ways to the political capabilities.

The social state principle renewed with some positive changings of human community events and the problems from the beginning but also contains some deficiencies too. The purpose of this the thesis, the political capabilities should put the all politic benefits out of the social politicals and with the objective applications try to attract the attentions by solving the problems.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
SOSYAL HUKUK DEVLETİ KAVRAMININ TARİHİ GELİŞİM SÜRECİ (FRANSIZ DEVRİMİNE/19.YÜZYILA KADAR).....	5
1.1. İnsan Hakları Kavramı ve Tarihi Gelişimi.....	5
1.2. Sosyal Adalet Anlayışı.....	7
1.3. Sosyal Haklar Kavramı ve Tarihsel Gelişimi.....	9
1.4. Sosyal Devlet ve Hukuk Devleti Kavramları.....	12
1.4.1. Hukuk Devleti.....	13
1.4.2. Sosyal Devlet.....	16
1.4.2.1.Sosyal Devlet Kavramına Tarihsel Süreçte Yaklaşım.....	20
1.4.2.2.Sosyal Hukuk Devleti Kavramının ve Teriminin Doğuşu.....	21
1.5. Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devlet Anlayışı İzleri.....	24
İKİNCİ BÖLÜM.....	27
FRANSIZ DEVRİMİNDEN II.DÜNYA SAVAŞINA KADAR SOSYAL DEVLET ANLAYIŞI.....	27
2.1. Sosyal Devlet İlkesi Bakımından 1789 Fransız İhtilali ve Sonuçları.....	27
2.2. 1919 Weimar Anayasası.....	28
2.3. Liberalizm ve Liberal Devlet Kavramları.....	30
2.4. Liberal Hukuk Devleti ve Sosyal Hukuk Devleti anlayışı (Siyasi Liberalizm).....	35
2.5. Cumhuriyet Dönemi.....	37
2.5.1.İzmir İktisat Kongresi.....	40

2.5.2. 1924 Anayasası'nda Sosyal Devlet Anlayışı İzleri.....	42
2.6. 1929 Dünya Ekonomik Bunahımı ve Etkileri.....	45
2.7. II.Dünya Savaşı ve Etkileri.....	48
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	50
SOSYAL HUKUK DEVLETİ İLKESİNİN DOĞUŞU ORTAYA ÇIKIŞI ve 1961 TÜRK ANAYASA'SININ ETKİLENMESİ ve BUNDAN SONRAKİ GELİŞMELER.....	50
3.1. Sosyal Devlet İlkesine Anayasal Yaklaşım.....	50
3.1.1. Ondokuzuncu Yüzyıl Anayasaları.....	50
3.1.2. Yirminci Yüzyıl Anayasaları (İkinci Dünya Savaşı Öncesi)	52
3.1.3. Yirminci Yüzyıl Anayasaları (İkinci Dünya Savaşı Sonrası).....	54
3.2. 1949 Bonn (Alman) Anayasası Oluşumu ve Sosyal Devlet Sistemine Etkileri.....	55
3.3. Sosyal Hukuk Devleti İlkesi Anlayışına Duyulan İhtiyaç.....	57
3.4. 1961 Anayasası Gerekçeler ve Oluşumu	61
3.5. 1982 Anayasası ve Sosyal Devlet İlkesi düzenlemesi.....	65
3.6. Sosyal Devlet Sistemine Getirilen Eleştiriler	69
3.7. Türk Mevzuatında Sosyal Devlet İlkesine Dayanan Düzenlemeler	75
3.7.1. Sosyal Tazmin.....	79
3.7.2. Sosyal Yardımlar.....	81
3.7.3. Sosyal Hizmetler.....	83
3.7.4. Sosyal Teşvik	84
3.7.5. Sosyal Sigortalar	86
SONUÇ.....	90
KAYNAKÇA.....	95

GİRİŞ

Özünde insan onuru kavramına dayanan hukuk devleti ve beraberinde getirdiği kişisel haklar, insanı, sadece devlet gücünün dış baskılarına karşı korumayı amaçlamıştır. Oysa sanayi devrimi ile birlikte, insanın sırf devlet gücüne karşı korunmasının fazla bir anlamı olmadığı anlaşılmıştır. Çünkü gelişen sanayi, insanı bir nesne, güdülebilir bir şey haline getirmiş ve hukuk devletinin insan onurunu tek başına koruyamayacağı anlaşılmıştır. Böylece hukuk devleti kavramının yanında, sosyal devlet kavramı da gündeme gelmiş ve bu aşamada sosyal hakların uygulamaya taşınması gerekmiştir. İşte bu nokta, insan onuru kavramının ikinci boyutuna işaret etmektedir. Bu da, devletin bireyi koruması olgusudur¹.

Bu bağlamda sosyal haklar, sosyal devlet ilkesi çerçevesinde herkese, ama öncelikle de toplumun güçsüz kesimlerine insan onuruna yaraşır bir yaşam seviyesi sağlamayı amaçlayan haklardır. İnsan haklarının özel bir çeşidini oluşturan bu haklar, bireyi, sadece iktidar karşısında ve diğer kişiler nezdinde koruyan, onun güvenliğini ve özerkliğini sağlamayı amaçlayan birinci kuşak hakların, yani kişisel ve siyasal hakların, insan onurunu korumada yetersiz kaldığı anlayışından hareketle varlık kazanmışlardır. Dolayısıyla sosyal haklar, herkesin insan haklarından eşit bir biçimde yararlanmasını sağlayan ve bir anlamda diğer haklarını tamamlayan haklardır.

---

¹ Bulut, Nihat, **Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar**, 12 Levha Yayıncılık, 1.Baskı, 2009, s.1-2.

Sosyal haklar, insanı maddi ve manevi yönüyle bir bütün olarak ele almak ve ona öylece değer atfetmek gerektiği anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayış, toplumdaki yoksul ve muhtaç devletçe yardım edilmesini ve böylece onlara, insan onuruna yaraşır asgari bir yaşam düzeyinin sağlanmasını hedeflemekte ve bunun da, sosyal devlet ilkesinin gerçekleştirilmesi ve sosyal hakların yaşama geçirilmesi ile mümkün olduğuna inanmaktadır².

Bitirme çalışması genel anlamda Sosyal Hakların tarihsel süreçte geçirdiği evreleri, 1789 Fransız İhtilali ile devlet sistemlerini etkilemesinden anayasa metinlerine girişinden, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa’da yayılışı ve dolaylı olarak Türk Anayasalarını etkileme sürecini ve uğrunda yapılan çalışmalar verilen mücadeleleri konu almaktadır. Bu anlamda Devletin uygulama politikalarının, Sosyal Devlet oluşumuna etkileri ve sosyal devletin özünde var olan -bireylere belirli bir sosyal güvenlik hakkı ve asgari gelir düzeyi öngören, sağlık ve refah hizmetlerinden serbestçe yararlanma ve belirli bir yaşa kadar eğitim olanağı sunan, bir takım sosyal riskleri önleyici tedbirler alan devlet anlayışı olma ayrıca Anayasal bir ilke olarak, toplum refahını üst düzeye çıkarmak amacıyla devletin, ekonomik ve toplumsal hayata aktif ve planlı müdahalesini öngören, vatandaşların piyasa ekonomisi şartlarında karşılayamadığı zorunlu ihtiyaçlarını karşılamayı ve meydana gelen ekonomik ve toplumsal adaletsizliği asgari seviyeye indirmeyi amaçlayan devlet modeli- olarak anılırken sağladığı tüm hizmetleri huzurlu toplum yapısını oluşturmada kullanıldığı esasını teşkil etmektedir.

---

² Bulut, (Sosyal Haklar),s.1-2.

İşte bu kapsamlı tanımdan yola çıkarak sosyal devletin oluşumu, neleri kapsadığı, uygulamada getirdikleri, liberal devlet sistemiyle çeliştiği yönler ve sosyal devlet sistemine yöneltilen eleştiriler bu çalışmanın kapsamını içermektedir.

Tez çalışmasının birinci bölümünde insan hakları kavramı ve tarihsel süreçte incelenmesi, insanın sahip olduğu hakları ve bu hakların nevi ve sosyal adalet anlayışı aktarılmaktadır. Sosyal devlete giriş mantalitesiyle sosyal hak kavramının doğuşu ve gelişimi ile birlikte Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet kavramları, oluşumları tarihsel açıdan gelişim safhaları irdelenerek aktarılmıştır. Ayrıca Osmanlı'da sosyal devlet anlayışının izleri incelenmiştir.

İkinci bölümde, Fransız İhtilalinin getirmiş olduğu eşitlik ve özgürlük ilkelerinin sosyal devlet düzenini etkilemesi, 19.yüzyıl sonu anayasalarının oluşumu ve sosyal devlet sisteminin sanayi devriminin etkisiyle liberal devlet düzeninden sosyal devlete geçiş aşamaları incelenmiştir. Liberalizmin bireyci bakışı artık yerini Birinci Dünya Savaşı etkisiyle değişen Devlet sistemleri neticesinde Devletçi politikalara yöneltmiş bu meyanda da ülkemizdeki gelişmeler Cumhuriyet dönemi olarak kategorize edilmiştir. İzmir İktisat Kongresinin liberal bakışı ile 1924 Anayasasının sosyal geçişlerinin Türk siyasi yapısına etkileri ve akabinde de 1929 bunalımının liberal felsefeyi Keynesyen politikalarla Devletçi modele taşıması ve ülkemizdeki etkileri İkinci Dünya Savaşı siyasi çalkantısına kadar ki kısım aktarılmıştır.

Üçüncü Bölümde nihayet İkinci Dünya Savaşının Devlet düzenlerini değiştirmesi sonucu oluşan sosyal bozuklukların ve mağduriyetlerin 1949 Alman Anayasasının getirdiği Sosyal Hukuk Devleti İlkesi hükmünün, Türk 1961 Anayasasını etkilemesi ile Sosyal Devlet İlkesinin anayasayla güvence altına alınması ile beraber 1961 ve 1982 Anayasalarına neden olan siyasi ve sosyal ortamlar neticesinde gelişen olayların darbeci yaklaşımın anayasalara yönelik etkileri incelenmiştir. 70'li yıllarda yaşanan krizin tekrar liberal düzeni geri getirmesi ile sosyal devlet düzenine ve uygulamaları yeniden eleştirilmeye başlanmıştır. Son olarak Sosyal Devlet Sisteminin uygulama alanı olan Sosyal Güvenlik sistemi, sosyal tazmin, yardımlar, hizmetler, teşvik ve sigortalar sistemleri halinde sunulan hizmetler ve sosyal alanda kimi etkiledikleri fazla detaylandırılmadan ifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL HUKUK DEVLETİ KAVRAMININ TARİHİ GELİŞİM SÜRECİ

(FRANSIZ DEVRİMİNE/19.YÜZYILA KADAR)

1.1. İnsan Hakları Kavramı ve Tarihi Gelişimi

İnsan Hakları, değer ve düşüncesiyle tohumları iki bin yıldan daha uzun geçmişe sahip olmakla birlikte hak ve özgürlüklerin modern anlayış biçimi ve bunun hukuk belgelerinde ifade edilişi, son zamanlara iki yüzyılı aşkın bir dönem öncesine uzanmaktadır³.

Bulut, “İnsan hakları, evrensel, mutlak, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez, kişiliğe bağlı haklardır. Devlet veya başka bir güç, bu hakları ortadan kaldıramayacağı gibi, keyfi olarak da sınırlandıramaz. Çünkü insan hakları devletten ve pozitif hukuktan bağımsız, hatta üstündür. Dolayısıyla insan haklarını pozitif hukukça tanınan haklarla karıştırmamak ve yasal haklarla eşit görmemek gerekir. Öte yandan kişiler de, bu hakları başkalarına devredemez ve onlardan vazgeçemezler. Çünkü insan haklarından vazgeçmek insanlıktan yoksun kalmak demektir. Gerçekten insan hakları olmadan insanca bir yaşam sürmek mümkün değildir”⁴ belirterek insan hakları kavramını aktarmaktadır.

---

³ Balkır, Z.Gönül, **Türk Anayasa Yargısında Sosyal Hakların Korunması**, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 2009, Kocaeli, s: 86.

⁴ Bulut, (Sosyal Haklar), s.1-2.

İnsan Hakları düşüncesinin felsefi düzeyde ilk ortaya çıkış Antik Yunan'da olmuştur. O zaman ve mekanda kişi birey olarak değil , toplumun bir üyesi olarak kabul edildiği için toplu vatandaşlık algısına bağlı olarak yunan devleti vatandaşları ancak seçme ve seçilme gibi haklara sahiptiler. Yine de kanun hakimiyeti ilkesi gereğince, kişiler her türlü faaliyet ve ilişkilerinde kanunlara uymak zorundaydılar. Bu nedenle, Atina demokrasisinde hürriyet anlayışı, sadece siyasi hürriyet idi⁵.

Eski çağlarda insan haklarıyla ilgili olarak siyasi iktidarın yetkilerinin sınırlandığı karşılıklı yapılan antlaşmaların en önemli örneğini 1215 Magna Carta Libertatum olarak İngiliz Büyük Şartı oluşturur ve bu şartta, kişinin can ve mal güvenliğine sahip olduğu belirtilerek, bunlar kralın keyfi işlemlerine karşı korunmuştur⁶. Ayrıca kişiye keyfi yakalama ve ceza takibine karşı koruma gibi birtakım somut haklar tanınmıştır. Ama bunların uygulamada etkin bir şekilde gerçekleştirilecek mekanizmaları kurulamamış olup bununla birlikte, Manga Carta kralın yetkilerini kısıtlayan ve kişi özgürlüklerinin sınırlarını genişleten ilk adım olarak insan hakları alanında ilk önemli belge sayılmaktadır⁷.

İnsan hakları değer ve düşüncesi hak ve özgürlüklerin hukuk belgeleriyle tanınmasıyla başlar. Bu belgelerin en önemlileri, 1776 Amerikan ve 1789 Fransız Hak Bildirgeleri olup, bunlar doğal hukuk ve kutsallık bağlamında bireycilik değer sistemine dayanır ve insanın insan olarak doğuşu nedeniyle sahip olduğu haklardır. “İlke olarak siyasal iktidarın ve üçüncü kişilerin müdahale edemediği kişinin

---

⁵ Kalabalık, Halil, **İnsan Hakları Hukuku Ders Notları**, Değişim Yayınları, 1.Bası, İstanbul, 2004, s:11.

⁶ Balkır, s:86.

⁷ A.g.e., s:86.

özerklik alanında yer alan özgürlüklerden herkes, maddi koşul ve yeteneklerine göre yararlanabilir. Bu bakımdan, soyut olarak da nitelenen kişi özgürlükleri, insan kişiliğinin korunmasını, ailenin, konutun ve özel yaşam güvencesini, hareket ve dolaşım özgürlüğünü, dernek ve toplanma özgürlüklerini kapsamına alır. Siyasal haklar da yurttaş hakları olarak bu ilk aşamada tanınır”⁸.

1.2. Sosyal Adalet Anlayışı

Sosyal adalet, toplumsal gerçekçilik, eşit haklar ve eşit bölünüş temelinde ifadesini bulan bir kuramdır. “Toplumun yeniden düzenlenmesinde somut gerçeklerden hareket eder, yükümlenici bir değer olarak adaletin negatif anlayışına pozitif talepler ilave eder. Hedefi birey değil, bizatihi toplumun kendisidir. Dolayısıyla, özgürlük idealiyle eşitlik ideali arasında bir denge öngörür. Sosyal sınıflar arasındaki eşitsizliklerin nedenini sorgularken, adil olmayan bir toplum düzeninin dezavantajlı toplum kesimlerinin lehine nasıl dönüştürülebileceğinin yollarını ortaya koymaktadır”⁹ Kaya tarafından sosyal adalet kavramı aktarılmıştır.

Sosyal adalet, bir toplumun üretimini, üretime katkıda bulunanlar veya daha genel olarak o toplumun bireyleri arasında dağıtımında uygulayacağı varsayılan bir değer ölçüsüdür. Dağıtım ölçüleri ise; layık olma, ihtiyaç ve eşitlikdir¹⁰.

Sosyal adalet kavramı, bir toplumdaki bölüşüm modelinin adalet ilkelerine uygun hale getirilmesini ve bu girişimin gerçekçi koşullarının oluşturulmasını içerir.

---

⁸ Balkır, s:86.

⁹ Kaya, Ali Pir, “Sosyal Adaletin Teorik Çerçevesi Üzerine Bir Değerlendirme”, Prof.Dr. Nusret EKİN’e Armağan, Ankara, TÜHİS Yayını, no.38, 2000, s. 229.

¹⁰Sözer, Ali Nazım, **Türkiye’de Sosyal Hukuk**, Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi, II.Baskı, İzmir, 1998, s.4.

“Dolayısıyla, sosyal adalet kavramı, sosyal sınıflar arasındaki çelişkileri en aza indirmeyi amaçlar. Sosyal adalet iki temel öge üzerine kuruludur. Birincisi, “hak etme ve değerdir”, yani toplum bireyleri arasında hiçbir ayırım gözetmeksizin toplumsal olanaklara ulaşmada “fırsat eşitliğidir”. İkincisi ise, “gereksinim ve eşitlik” kavramıdır”¹¹.

Burada toplumsal olanakların dağıtımında, bütün toplum bireylerini yararlandıracak şekilde eşit muamele yapılması söz konusudur. Bu anlamda sosyal adalet, eşit fırsat dağıtıcı ve iyi bir düzenleyici devlet anlayışını öngörür. Çünkü, “sosyal adalet siyasal anlamda iki kavram arasında bir dengeyi öngörür. Bunlar; eşitlik ve özgürlüktür. Daha açık bir ifade ile sosyal adalet, eşitlikten bağımsız bir özgürlüğün, özgürlükten bağımsız bir eşitliğin, toplum yaşamında düzenleyici bir fonksiyonunun olamayacağını savunur”¹², şeklinde ifade edilmektedir.

“Sosyal adaletin hedefi, birey değil bizatihi toplumun kendisidir. Dolayısıyla, toplumun tüm bireyleri arasındaki ilişkileri gerçekçilik temeli üzerinde düzenlemeyi amaçlar. Bu anlamda toplumsal ilişkileri ortak yarar çerçevesinde değerlendirir. Sosyal adalette toplumun genel yararı ön planda olduğu için düzenlemelerde ve işlemlerde bireyler sürekli olarak toplumun üyesi anlamında ele alınırlar. Toplum üyesi olan kişilerin davranış özgürlükleri birbirlerinininki ile sınırlıdır¹³” Dr. Ali Kaya sosyal adaletin hedefini ve hedefin sınırını belirtmektedir.

---

¹¹ Kaya, s. 229-230.

¹² A.g.e. s. 230.

¹³ A.g.e. s, 230- 231.

İnsanların kendi amaçları doğrultusunda eylemlerini sürdürebilmeleri için, karşılıklı yardımlaşma ve anlayışa sahip olmaları zorunludur. Kişilerin bu amaçlarını gerçekleştirebilmelerinde, sosyal adaletin araçlarını içinden alabilecekleri bir ortak koşullar topluluğu gerekmektedir. Herkesin, içinden bir şeyler aldığı bu koşullar topluluğuna, yine toplum yapısının, kişilerce faydalanılan sosyal haklara karşılık, kendi görevlerini yerine getirmesi ve bunun belirli bir düzen zeminine oturtulması gereklidir. Meydana gelecek yeni düzenin koruyucusu sosyal adalet kavramıdır. Bu meydana düzeni bozabilecek tüm gelişmelere karşı çeşitli önlemlerin alınması dengenin esasını teşkil etmektedir.

1.3. Sosyal Haklar Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Konuyu kavramsal olarak incelediğimizde sosyal kavramının, Latince “socius” sözcüğünden, yani insanların birlikte yaşamaları ve etkileşimleri anlamına gelmektedir.

Genel bir tanım verilecek olursa sosyal belirli bir alanda, belirli bir sürede, belli bir insan topluluğunu ilgilendiren demektir. Sözer“Terim genel bir yaklaşımla toplumla ilgili olduğu gibi toplumdaki çeşitli sınıfların ve grupların birbirleriyle entegre olmasını da ifade etmektedir. Diğer yandan toplumdaki sınıf ve grupların ötesinde, bireyin kendisi de sosyale konu olur. İnsanla ilgili hususlar sosyaldır. Örneğin onun zihni, bedeni ve ruhi gelişmesi, maddi refah düzeyi, işi ve mesleği. Nihayet insanın içinde bulunduğu, yaşadığı sosyal yapıdaki kuruluşlar sosyali ilgilendirir. Örneğin aile, eğitim kurumları. Özetlemek gerekirse birey, grup, sınıf, toplum ve toplumsal kurumlar sosyalin konusunu oluştururlar”¹⁴ diye belirtmektedir.

---

¹⁴ Sözer, s.1-2.

Diğer bir tanım, sosyal hakları, “toplumda yaşayan ve statü itibarıyla güçsüz konumda bulunan kesimlerin, insan onuruna uygun bir yaşam standardının altına düşmemeleri için, çoğu kere devletin önlemler alması ya da doğrudan edimlerde bulunması aracılığıyla gerçekleşen ve özü itibarıyla toplumsal eşitsizliklerden kaynaklanan sakıncaları ortadan kaldırmaya yönelik haklardır.¹⁵” diye tanımlamaktadır.

Başka bir tanıma göre sosyal haklar, “Ekonomik bakımdan zayıf ve güçsüz olanların kendi yaşamlarını sağlamak ve güçlendirmek için hukukça korunma haklarına sahip olmalarıdır. Sosyal haklar ekonomik ve sosyal dengesizlikleri azaltmaya yönelik haklardır”¹⁶.

Bu hakların amacı, ekonomik ve sosyal yönden zayıf olan kişi ve toplumsal katmanları, özel olarak korunması gerekli kişi ve grupları korumak, bu kişilerin maddi ve manevi varlıklarını geliştirmektir. “Sosyal haklar klasik hak ve özgürlüklerin yerine geçmek için değil, onları tamamlamak, birlikte olumlu bir senteze ulaşmak için öngörülmektedir. Klasik haklar alanında daha çok hak ve özgürlükleri zedelememe ile yükümlü olan devlet, sosyal haklar alanında somutlaştırma işlevini yüklenmektedir”¹⁷.

“Sosyal haklar, sosyal devletin en önemli unsurlarından birini oluşturur. Sosyal hakları tanımlamak ve onları diğer temel haklardan ayıran kriteri ortaya koymak kolay değildir. Bir görüşe göre, klasik hakların devlete olumsuz bir edim, bir dokunmama yükümlülüğü yüklemesine karşı sosyal haklar, devletin olumlu edimlerini gerektiren haklar, başka bir deyimle isteme haklarıdır. Oysa, sosyal hakların, sendika kurma, grev ve toplu sözleşme hakları gibi bir bölümü, tıpkı klasik

---

¹⁵ Bulut, (Sosyal Haklar), s.62.

¹⁶ Balkır, s:90.

¹⁷ Tanör, Bülent, **Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar**, May Yayınları, İstanbul, 1978, s.54.

haklar gibi devlete olumlu bir edim değil, olumsuz bir edim yükleyen negatif statü haklarıdır”¹⁸.

Diğer bir görüşe göre sosyal hakları Özbudun, “klasik hürriyetlerin aksine ekonomik ve sosyal içerikli haklar olarak nitelemiştir. Ancak bu görüş de, mülkiyet hakkı, özel teşebbüs ve ticaret hürriyeti gibi toplumun ekonomik bakımdan güçlü olan kesimlerini koruyan haklarla, sosyal adaleti sağlama amacına yönelik olan dar anlamda sosyal hakları aynı kategoriye sokmaktadır. Üçüncü bir görüş olarak, klasik hakların fertlere tanınmış olmasına karşılık, sosyal hakların özellikle korunması gereken sınıf, grup veya kategorilere tanınmış olduğu, yani kolektif nitelik taşıdığı iddiası da, hukuk açısından doğru değildir. Çünkü sendika hakkı, toplu sözleşme hakkı, grev hakkı gibi bazı sosyal hakların ancak toplu olarak kullanılacakları doğru olmakla beraber, bu haklar, hukuki açıdan ve özellikle yargısal güvenceleri bakımından, aynı zamanda kişisel haklardır. Üstelik, klasik haklar arasında da, dernek kurma hakkı, siyasal parti kurma hakkı, toplantı ve gösteri yürüyüşleri yapma hakkı gibi, ancak kolektif şekilde kullanılabilenleri de vardır¹⁹”, olarak sosyal ve klasik hakların bireysel yada kolektif oluşları arasındaki ayrımı aktarmaktadır.

---

¹⁸ Demokratik toplumlarda kişilere tanınan hürriyetler, Jellinek'in artık klasikleşen ve genellikle benimsenen sınıflandırması ile, negatif statü hakları, pozitif statü hakları ve aktif statü hakları diye üç büyük kategoriye ayrılır. Negatif statü hakları (koruyucu haklar), bireyin özgürlük alanıdır. Devlete bu alana müdahale etmemek gibi pasif bir rol düşer. Örneğin; kişi dokunulmazlığı, din ve vicdan hürriyeti, konut dokunulmazlığı gibi özgürlükler bu gruba girer. Pozitif statü hakları (isteme hakları), bireyin devletten bazı hizmetlerde bulunmasını istemesi sonucu doğmuştur. Devletin burada belli bir tür davranışta bulunması gereklidir. Örneğin; sosyal güvenlik hakkı, eğitim hakkı, konut hakkı...Aktif statü hakları (katılma hakları) ise, bireye siyasal hayata katılma ve yönetimde söz sahibi olma yetkisini verir. Bu gruba, seçme ve seçilme, siyasal parti kurma veya siyasal parti üyesi olma gibi haklar girer. Bknz. Doç.Dr. Ayşe Tülin YÜRÜK ve Arş.Gör. Selman KARAKUL, “Çağdaş Toplumda İnsan Haklarının Doğuşu ve Gelişimi”, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 3.ünite, s.36.

¹⁹ Özbudun, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, 7.Baskı, Ankara, 2002, s.134.

1.4. Sosyal Devlet ve Hukuk Devleti Kavramları

Nihat Bulut, hukuk devleti kavramının akabinde doğan sosyal devleti şu şekilde aktarmaktadır. “Geleneksel devlet, hukuk devleti ilgisi ile birlikte, kişi özgürlüğünün korunmasında, devlet gücünün hukuka bağlanmasında ve ölçülü kılınmasında önemli bir rol oynamışsa da, sanayi devrimi zamanındaki toplumsal realiteyi göz ardı etmiş ve insan haklarının, özellikle toplumda yaşayan yoksul insanlar için kağıt üzerinde kalmasına engel olamamıştır. Çünkü hukuk devleti, özünde insan onuru kavramına dayanmış olsa da, insanı sadece devlet gücünün dış baskılarına karşı korumayı amaçlamıştır. Oysa sanayinin gelişmesi, insanın sırf devlet gücüne karşı korumasının fazla bir anlamı olmadığını göstermiştir. Gerçekten gelişen sanayi insanı bir nesne, güdülebilir bir şey haline getirmiş ve hukuk devletinin insan onurunu korumayacağı anlaşılmıştır. Böylece hukuk devleti kavramının yanında, sosyal devlet kavramı da uygulamaya taşınmıştır²⁰”.

Sosyal devlet, yurttaşların sosyal durumlarıyla ilgilenen, onlara asgari bir yaşam düzeyi sağlamayı görev bilen bir devlettir. Kuşkusuz sosyal devlet bu görevlerini bir takım yöntemlerle gerçekleştirecektir. Sosyal hakları uygulamaya taşımak, vergi adaletini sağlamak, sosyal amaçlı kamulaştırma ve devletleştirme faaliyetlerine girişmek ve planlama yapmak gibi yöntemler, sosyal devletin gerçekleştirilmesine yönelik yöntemlerdir, kuşkusuz bu yöntemler arasında en fazla öne çıkan ve en işlevsel olanı sosyal haklardır²¹.

---

²⁰ Bulut, (Sosyal Haklar) s.56.

²¹ Bulut, Nihat, “Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu?”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2003, Cilt 52, Sayı 2, s.174.

Sosyal devletin üstlenmiş olduğu görevleri Bulut, “sosyal hakları hayata geçirmekle, özellikle de sosyal güvenlik ve sosyal adalet önlemleriyle gerçekleştirecektir. Fakat önemle belirtmek gerekir ki, bu önlemler hiçbir zaman başlı başına bir amaç olarak görülmezler. Asıl amaç, tıpkı hukuk devletinde olduğu gibi, insan onurunun korunmasıdır. Dolayısıyla bu noktada şöyle bir tespit yapmak mümkündür. Günümüz toplumlarında, hukuk devletinin amacı olan kişinin korunması ancak sosyal devlet ilkesinin hayata geçirilmesi halinde söz konusu olabilecektir. Şüphesiz aynı şey sosyal devlet için de ileri sürülebilir ve günümüzde sosyal devletin ancak hukuk devleti ise anlamlı olacağı söylenebilir”²² şeklinde belirtmektedir.

1.4.1. Hukuk Devleti

Hukuk devleti, kavramsal anlamda ilk olarak 18. Yüzyılın sonu ile 19. Yüzyılın başında Almanya’da ortaya atılmış²³ olup “hukuk devleti” nin kurumsal olarak ortaya çıkışı Fransız Devrimi ile gerçekleşmiştir. Ancak yönetimi hukukla bağlama yolunda atılan adımların tarihi oldukça eskidir ve bu Eski Yunan’a kadar götürülebilir. Buna rağmen 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ilk kez hukuk devleti yolundaki somut kural ve ilkeleri getirmiştir. Bu dönemdeki gelişme sürecinde hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı, idarenin yargısal denetimi, yargı bağımsızlığı, idarenin kanuniliği gibi kavramlar altında gündeme gelmiştir. Bununla birlikte bu dönemin hukuk devleti anlayışı, biçimsel hukuk devleti anlayışıdır, başka bir deyişle hukuk devleti gelişme sürecinde kanun devleti olarak anlaşılmıştır²⁴.

---

²² Bulut, (Sosyal Haklar), s.56-57.

²³ Hatemi, Hüseyin, **Hukuk Devleti Öğretisi**, İşaret Yayınları, 1989, İstanbul, s.7.

²⁴ <http://www.genbilim.com/content/view/1431/88/>

Hukuk devleti anlayışı, “tarihsel olarak sırasıyla mülk devleti ve polis devleti anlayışlarının ardından ortaya çıkmıştır. Mülk devletinde devlet, o devleti yönetenlerin malıdır. Ortaçağın derebeylik sistemine dayanan mülk devleti anlayışında, iktidar yetkileri hükümdar ve soylu sınıflar arasında paylaşılmıştır. Mülk devletinde hükümdar, kendi yetkilerini kendi sağlar ve hiçbir kuralla bağlı olmaksızın onu kullanırdı, başka bir ifadeyle mülk devletinde tam bir keyfi rejim hakimdi. Mülk devletinin ardından ortaya çıkan “polis devleti anlayışı” nda da hükümdar hiçbir kuralla bağlı değildi. Polis devletinde, hükümdarın hak ve yetkileri mülk devletindeki gibi maliklik statüsünden değil, hükümdarın temsil kudretinden kaynaklanmaktaydı. Polis devletinde hukuk kaideleri hiçbir şekilde yönetimi bağlamasa da tebâ için kayıtsız şartsız uyulması gereken kurallar anlamına geliyordu. Polis devleti anlayışı, Fransız ihtilali ile sarsılmış ve yerini hukuk devleti anlayışına bırakmıştır”²⁵.

Kapsayıcı bir tanımla; “varlığının nedenini insanların huzur ve mutluluğunu sağlamakta bulan, amacı insan hak ve hürriyetlerini güvence altına almak ve bunları geliştirmek olan, yönetilenlerin haklarını aramalarının önündeki tüm kısıtlamaları kaldıran, demokratik, eşit ve adaletli bir düzen içerisinde otoriteyi insanların özgürlüğü lehine sınırlandıran, hukukla ve hukukun genel ilkeleriyle bağlı olan devlet” olarak tanımlanan hukuk devleti, esas olarak devletin yetkilerini hukuk çerçevesinde kullanmasını sağlamayı ve bunu gerçekleştirirken de her şart ve durumda “insan hakları”na saygılı olmayı gerektirir. Hukuk devleti kişilerin güvenlik gereksinimlerine somut olarak, getirdiği hukuk ilke ve kurumlarıyla karşılık gelir²⁶.

---

²⁵ <http://www.genbilim.com/content/view/1431/88/>.

²⁶ <http://www.genbilim.com/content/view/1431/88/>.

Hukuk devleti, hak ve özgürlükler temelinde demokratik rejimin işleyişini sağlayan bir sistemdir. Bu sistemde devlet-hukuk ilişkisi, belirli bir hukuksal yapı ile anlam kazanan, hukukun yapılanma biçimi kapsamı ve içeriği hukuk devletinin kurulmasında rol oynayan, Hukuk devleti sisteminin en üst düzeydeki güvencesi anayasa mahkemesi ve anayasa yargısı olmaktadır²⁷.

Anayasa Mahkemesi, Hukuk Devleti'ni, 'Anayasa'nın açık hükümlerinden önce hukukun bilinen ve tüm uygar ülkelerin benimseyip uyduğu ilkeleri ve Hukukun üstün kuralları, yasaların üstünde yasa koyucunun da bozamayacağı temel hukuk ilkelerine bağlı, insan haklarına saygılı, hak ve özgürlükleri güçlendiren, adaletli bir hukuk düzeni(ni) sürdüren' devlet biçiminde tanımlarken, bir yandan Hukuk Devleti'nin Anayasa üstü hukukun genel ilkelerinin içerdiğini vurgulayarak "Hukuk Devleti, hukukun genel ilkelerinin geçerli olduğu devlettir" biçiminde bir özdeşlik kurmakta; öte yandan, Hukuk Devleti'nin içeriğini oluşturan ilkelerin özgürlükler hukukunun eksen kavramları olduğu görülmektedir²⁸.

Soysal, hukuk devleti ilkesinin gerçekleşebilmesinin, "yalnız yasaların anayasaya uygun olmasıyla tamamlanamayacağını, anayasaya uygun kuralları uygulayacak ve devlet işlerini yürütecek yönetim mekanizmasının da hukuk devleti düzenine bağlı kalmalıdır²⁹" görüşüyle hukuk devletinin adaletli bir hukuk düzeninin; anayasa, yasalar ve siyasi iktidarın kuracağı dengeyle kurulabileceğini ifade etmektedir.

---

²⁷ Balkır, s.61.

²⁸ A.g.e.,s.62.

²⁹ Soysal MÜMTAZ, **100 Soruda Anayasa'nın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, 10.Baskı, İstanbul, 1993, s.159.

1.4.2. Sosyal Devlet

Sosyal devlet, toplumdaki refah düzeyi açısından mevcut farklılıkları gidermeyi amaçlayan devlet olup vatandaşların refahlarıyla sosyal durumlarıyla ilgilenir³⁰. Bu amaçla devlet tarafından alınması gerekli maddi ve gayri maddi önlemler bütünü olarak vasıflandırılır. Kişiyi ekonomik hayatta yalnız bırakmaz³¹.

Devlet, klasik hak ve özgürlükler yanında, bu hak ve özgürlüklerin kullanılmasını sağlamak amacıyla kişilere ekonomik ve sosyal haklar tanıma yolunu uyguluyorsa sosyal nitelikli devlete dönüşmüştür.

Sosyal hakların esası, Sözer'e göre "klasik özgürlüklerden faydalanmalarına imkan veren maddi koşulların bütün vatandaşlara sağlanmasıdır. Sosyal haklar, ekonomik bakımdan zayıf ve güçsüz olanların ve özellikle işçilerin haklarının ve çıkarlarının korunması, geliştirilmesi ve emek ile sermaye arasındaki ilişkilerde bir güç dengesi kurulması için devletin gerçekleştirme sorumluluğunu üstlendiği ekonomik ve sosyal nitelikli ve özgürlükçü önlemlerin bütünü olarak ele alındığında; bu haklara anayasa ve yasalarında yer veren ve bunları içtenlikle yerine getirmeye çaba gösteren devlet **sosyal devlettir**, tanımıyla sosyal hakları yerine getiren devlet sistemi olarak görmektedir. Sosyal devletin başta gelen amaçlarından birisi toplumdaki sosyal ve ekonomik dengesizlikleri azaltmaktır"³².

Sosyal devlet; "bireylere belirli bir sosyal güvenlik hakkı ve asgari gelir düzeyi öngören, sağlık ve refah hizmetlerinden serbestçe yararlanma ve belirli bir

---

³⁰ Soysal M.,s.149.

³¹ Sözer, A.N., s.5.

³² Sözer, A.N., s.6-7.

yaşa kadar eğitim olanağı sunan, bir takım sosyal riskleri önleyici tedbirler alan devlet anlayışıdır. Anayasal bir ilke olan sosyal devlet, toplum refahını üst düzeye çıkarmak amacıyla devletin, ekonomik ve toplumsal hayata aktif ve planlı müdahalesini öngören, vatandaşların piyasa ekonomisi şartlarında karşılayamadığı zorunlu ihtiyaçlarını karşılamayı ve meydana gelen ekonomik ve toplumsal adaletsizliği asgari seviyeye indirmeyi amaçlayan” devlet modeli olarak tanımlanmaktadır³³.

Bir başka görüşe göre, sosyal devlet; “yurttaşların ve toplumun iktisadi güç, piyasa karşısında korunması ve temel toplumsal ihtiyaçların meta olmaktan çıkarılması (örneğin sağlık, sosyal güvenlik ve eğitim hakkının bütün vatandaşlar için parasız olması) ve bağımlı çalışanların kendilerini piyasa ve iktisadi güç karşısında koruyacak hak ve özgürlüklere sahip olmalarıdır. Dolayısıyla sosyal devlet ilkesi devlete sosyal edimler yükleyen anayasal bir ilkedir”³⁴.

Diğer bir görüş, sosyal devleti; “devletin toplumsal refahı en üst seviyeye çıkarmak için ekonomiye, piyasa mekanizmasına yaptığı müdahale ile idari, siyasi ve hukuki yapısında meydana getirdiği bir takım değişiklikleri ifade eden bir anlayıştır. Bu tanımlama ile sosyal devletin ekonomik, toplumsal, idari, siyasi ve hukuki düzenlemeler yaparak toplumsal refahı sağlamaya çalıştığı ortaya çıkmaktadır”³⁵.

Sosyal devlet, “yurttaşlarının manevi ve fikri gelişme koşullarını da hazırlamakla görevlidir. Bunun için devlet yurttaşların eğitim ve öğretim ihtiyaçlarına cevap vermekle yükümlüdür. Sosyal Devlet kavramı çağdaş devlet

---

³³ <http://www.genbilim.com/content/view/1431/88/>

³⁴ <http://www.genbilim.com/content/view/1431/88/>

³⁵ Tiyekli, Mustafa, “Sosyal Devlet İlkesi Bakımından Türkiye’de Sosyal Güvenlik Uygulaması ve Sosyal Güvenlikte Reform Arayışları”, Yüksek Lisans Tezi, 2008, Niğde, s.7.

anlayışını dile getiren bir kavramdır. Aslında Sosyal Devlet müessesinin doğuşu ile birlikte, devletin görev ve sorumluluklarının arttığı ve giderek daha çok fonksiyon yüklendiği diğer bir ifade ile cemiyet hayatında aktif bir rol oynamaya başladığı görülmektedir³⁶.

Bu bakımdan günümüzün Sosyal Devleti “Montesquieu’nun “Kanunların Ruhu”adlı tanınmış eserinde tasvir ettiği jandarma ve gece bekçisi devlet³⁷ tipinden tamamıyla ayrılmakta, olayları sadece seyretmekle kalmamakta, bizzat olayları düzenleyici, cemiyete yeni şekiller verici önemli roller üstlenmektedir. Bu bakımdan modern devlet, seyirci devlet olmaktan, yani tribünlerden maç seyreden bir seyirci durumundan çıkmış, oyuna katılan ve cemiyet hayatında diğer organize gruplarla birlikte sahaya inerek oyuna karışan oyuncu devlet şeklini almıştır. Bu itibarla, Sosyal Devleti, sosyal görev ve sorumluluklar üstlenmiş, halkına insan şeref ve haysiyetine yaraşır maddi, medeni ve kültürel ihtiyaçları içeren asgari refah şartları sağlamayı hedef almış, sosyal güvenlik müesseselerini kurmuş çağdaş bir devlet anlayışı şeklinde tanımlamak mümkündür³⁸.

---

³⁶ <http://www.genbilim.com/content/view/1715/86/>

³⁷ Liberal felsefeden esinlenen jandarma devlet anlayışına göre, devletin görevleri, savunma, güvenlik ve adalet hizmetlerinden ibarettir. Bu anlayışa göre devlet bireylerin güvenliğini sağlamalı, ama onların faaliyetlerine müdahale etmemelidir. Jandarma devlet anlayışına göre, devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalesi sadece gereksiz değil, aynı zamanda ekonominin doğal kanunlarının işleyişini bozacağından zararlıdır da. Batı toplumlarında jandarma devlet anlayışı ortamında sanayileşme büyük ölçüde gerçekleştirilmiş, ama bunun yanında önemli sosyal sorunlar ortaya çıkmış, gelir ve servet eşitsizlikleri artmış, sınıf çatışmaları yoğunlaşmıştır. Bu durum karşısında Batı toplumları, klasik jandarma devlet anlayışını terk ederek gerekli sosyal tedbirleri almaya başlamışlardır. Bknz. Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi Yayınları, 2000, Bursa, s.154-168.

³⁸ <http://www.genbilim.com/content/view/1715/86/>

Anayasa Mahkemesi de aldığı kararlarıyla Sosyal Devlet anlayışını yansıtan tanımlamalar yapmıştır³⁹.

Ekonomik açıdan yaklaşıldığında en genel tanımıyla Ayman tarafından sosyal devlet, “ekonomik ve toplumsal yaşama kamusal araçlarla doğrudan ve dolaylı olarak müdahale etme yetkisiyle donatılmış devlettir. Bu yetki, devletin her şeyden önce, kamusal hizmetleri vergilendirme üzerinden finansmanına dayalı modelle görmesi demektir. İkinci olarak bu yetki, devletin satışlar sırasında fiyatları denetlemekten kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığıyla doğrudan üretimde yer almasına ve fiyatların oluşumunda belirleyici rol üstlenmesine kadar uzanır. Kapsamlı vergilendirme ve doğrudan kamu üreticiliği üzerinde yükselen eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, barınma, istihdam ihtiyaçlarının karşılanması, nüfusun her kesimine açık, herkesçe eşit biçimde ulaşılabilir olanaklar halinde devletçe güvence altına alınan hak alanları olarak görülür”⁴⁰ şeklinde tanımlanmıştır.

---

³⁹ Anayasa Mahkemesi de gerek 1961, gerekse 1982 Anayasası döneminde verdiği kararlarıyla sosyal devlet ilkesini tanımlamaya çalışmıştır. Örneğin, 16-27 Eylül 1967 tarih ve K.1967/29 sayılı Kararında sosyal devleti şu şekilde tanımlamıştır:

“(Sosyal devlet) ferdin huzur ve refahını gerçekleştiren ve teminat altına alan, kişi ve toplum arasında denge kuran, emek ve sermaye ilişkilerini dengeli olarak düzenleyen, özel teşebbüsün güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayan, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, iktisadî ve malî tedbirler olarak çalışanları koruyan, işsizliği önleyici ve millî gelirin adalete uygun biçimde dağılmasını sağlayıcı tedbirler alan adaletli bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini yükümlü sayan, hukuka bağlı kararlılık içinde ve gerçekçi bir özgürlük rejimini uygulayan devlet demektir.

Anayasa Mahkemesi 26 Ekim 1988 tarih ve K.1988/33 sayılı Kararında da sosyal devleti şöyle tanımlamıştır:

“Sosyal hukuk devleti, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak gerçek eşitliği yani sosyal adaleti ve toplumsal dengeyi sağlamakla yükümlü devlet demektir. Çağdaş devlet anlayışı, sosyal hukuk devletinin, tüm kurumlarıyla Anayasa’nın sözüne ve ruhuna uygun biçimde kurulmasını gerekli kılar. Hukuk devletinin amaç edindiği kişinin korunması, toplumda sosyal güvenliğin ve sosyal adaletin sağlanması yoluyla gerçekleştirilebilir... Anayasa’nın Cumhuriyetin nitelikleri arasında yer verdiği sosyal hukuk devletinin dayanaklarından birini oluşturan sosyal güvenlik kavramının içerdiği temel esas ve ilkeler uyarınca toplumda yoksul ve muhtaç insanlara Devletçe yardım edilerek onlara insan onuruna yaraşır asgarî yaşam düzeyi sağlanması, böylece, sosyal adaletin ve sosyal devlet ilkelerinin gerçekleşmesine elverişli ortamın yaratılması gerekir”

⁴⁰ Güler Ayman, Birgül, “Yasal Değişim Sürecinde İnsan, Toplum, Çevre, Kent ve Mimarlık Sempozyumu”, 21–22 Nisan 2005, Ankara, 125.

1.4.2.1.Sosyal Devlet Kavramına Tarihsel Süreçte Yaklaşım

16. yüzyıldan itibaren Avrupa ülkelerindeki bir takım gelişmeler kilisenin toplum ve devlet üzerindeki baskısının azalmasına, 17. yüzyıldan itibaren de ticaretin gelişmesine ve sanayi devrimine yol açmıştır. Bu gelişmeler sonucu toplumdaki üretim güçleri, yürürlükteki feodal mülkiyet biçimi ile çelişkiye düşmüştür. Sosyo-ekonomik yapıdaki bu değişiklikler ve bunun yanında pozitif bilimdeki gelişmeler, daha önce kilisenin baskısı altında kalan doğal hukuk öğretisinin laikleşmesine ve doğal hukukun ilahi hukuktan ayrılmasına yol açmıştır⁴¹.

1871 yılında Almanya’da demiryolu, maden ocakları, fabrika vb. işyerlerinde meydana gelecek kaza ve ölümlere karşı işverenlerin tazminat ödemesine ilişkin yasa çıkarılmış, Avusturya’da ise iş kazaları ve hastalık sigortası ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. İngiltere ve Fransa’da da aynı yönde gelişmeler olmuştur⁴².

18. yüzyılın sonlarına doğru sosyal devlet artık siyasal belgelerde (Amerikan Bildirgeleri, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi gibi) ve birçok devletin anayasalarında yer almaya başlamıştır⁴³.

Vatandaşların sosyal durumlarıyla ilgilenen ve onlara askeri bir yaşam düzeyi sağlamakla görevli olan devlet diye tanımlanan “ sosyal devlet” ya da “refah devleti”⁴⁴ sanayi devriminin ürünüdür⁴⁵.

---

⁴¹ <http://www.genbilim.com/content/view/1715/86/>

⁴² Bulut, Nihat, “Sosyal Devletin Düşünsel Temelleri ve Çağdaş Sosyal Devlet Anlayışı”, Prof.Dr.Turan Tufan Yüce’ye Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, 2001, s.321 vd.

⁴³ <http://www.genbilim.com/content/view/1715/86/>

⁴⁴ Öğretimde sosyal devlet ve refah devleti kavramları birbirinin yerine kullanılmaktaysa da bu iki kavramın aynı anlamı içermediğini belirtenler de bulunmaktadır. Refah devletinin yeryüzünün ileri derecede sanayileşmiş bölgelerinde ortaya çıkmış ve gelişmiş bir devleti ifade ettiğini, sosyal devletin

Sanayi devrimi ile birlikte “yoğunlaşan sosyal mücadeleler sosyal düşüncenin gelişmesini de beraberinde getirmiştir. Nitekim sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan ve insanı devlet gücünün dış baskılarına karşı korunmasını amaçlayan hukuk devleti anlayışı sanayinin hızla gelişmesi sonucu sosyal risklere karşı çözüm üretemez hale gelmiştir. Bu da insan onurunu korumayı amaçlayan sosyal devlet - sosyal hukuk devleti anlayışının doğmasına ve sanayileşme ile birlikte tüm dünyada hızla yayılmaya başlamasına yol açmıştır. Nasıl ki hukuk devletinin yazılı belgelere geçmesinde 1789 yılında ilan edilen Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi öncü olmuş ise, sosyal devlet anlayışının da anayasal düzeyde kendini göstermesinde ilk siyasal belge 1848 tarihli Fransız Anayasası olmuştur. 1848’de başlayan işçi hareketlerinin işçi - işveren uzlaşması ile sona ermesinin ardından hazırlanan Anayasa, getirdiği düzenleme ile 19. yüzyılda ilk defa klasik hakların yanı sıra sosyal ve ekonomik haklara da yer vermiştir”⁴⁶.

Bu Anayasa ile; sosyal devletin en temel ilkeleri içinde yer alan; eğitim hakkı, mülkiyet hakkı, yoksullara yardım ve çalışma hayatına ilişkin düzenlemeler, hukuk devletinin temel ilkeleri olan eşitlik, özgürlük, adalet gibi ilkelerle birleşerek sosyal hukuk devleti anlayışının ortaya çıkmasına yol açmıştır.

1.4.2.2.Sosyal Hukuk Devleti Kavramının ve Teriminin Doğuşu

Sosyal Hukuk Devleti, “bir hukuk devletinin yapısı içindeki devlet şeklidir. Diğer bir deyişle, demokratik prensiplerin arızasız ve noksansız tarzda işlediği,

---

ise sanayileşmenin doğurduğu aksi sonuçları sosyal yardım türü önlemlerle telafi etmeye çalışan bir devlet olduğunu belirtmektedirler. Buradan hareketle klasik sosyal devletin bugün bir bakıma kendisini fesheder bir duruma geldiğini vurgulayan yazarlar, refah kavramının yaşadığımız ortam içinde sosyal yardımdan ve mağduriyetlerin telafisinden daha fazla bir şeyler ifade ettiğini söylemektedirler. Ayrıntılı bilgi için bkn. Bulut, (Sosyal Haklar), s.56.

⁴⁵ Bulut, (Sosyal Haklar), s.55.

⁴⁶ Bulut, “Sosyal Devletin Düşünsel Temelleri ve Çağdaş Sosyal Devlet Anlayışı”, s.324-325.

fertlerin şahıs haklarının, toplantı, dernek ve sendika kurma, seçme ve seçilme yani genel oy hakkının, basın hürriyetinin, mesken masumiyetinin ve seyahat hürriyetinin var olduğu, bir kelime ile plüralist devlet⁴⁷ ve cemiyet düzeninin yerleşmiş bulunduğu devlet şekli⁴⁸ olarak tanımlanmaktadır.

Devletin görevi Balkır'a göre, "Anayasa'da belirlenmiş temel değerlerin güvence altına alınmasını, sosyal uyumsuzlukların rasyonel bir biçimde çözümlenmesini, bireysel menfaatlerin ve grup menfaatlerinin dengelenmesini, yardıma muhtaç olan bireylerin korunmasını ve gelecekte doğabilecek problemler için tedbir alınmasını sağlamaktır"⁴⁹.

Anayasa Mahkemesinin bir kararında belirtildiğine göre, "Sosyal hukuk devleti insan hak ve hürriyetlerine saygı gösteren, ferdin huzur ve refahını gerçekleştiren ve teminat altına alan, kişi ile toplum arasında denge kuran, emek ve sermaye ilişkilerini dengeli olarak düzenleyen, özel teşebbüsün güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayan çalışanların insanca yaşamasını ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, iktisadi ve mali tedbirler olarak, çalışanları koruyan, işsizliği önleyici ve milli gelirin adalete uygun biçimde dağılmasını sağlayıcı tedbirleri alan adaletli bir hukuk düzeni kuran ve bunu, devam ettirmeye kendini yükümlü sayan, hukuka bağlı, kararlılık içinde ve gerçekçi bir özgürlük

---

⁴⁷ Pluralizm(Çoğulculuk) temelde uluslar arası ilişkilerde işbirliğini açıklayan bir teoridir. Pluralistler global sorunların ancak global bir işbirliği ile çözülebileceğine inanmaktadırlar. Pluralizm 19. yy'ın sonlarına doğru birden fazla felsefi teoriye ve sistemleri aynı anda işletebilmektir. Pluralizme göre toplum her biri kendi arasında birlik oluşturmuş değişik gruplardan oluşmaktadır. Toplumun gidişatını belirleyen asıl unsur gruplar arası rekabettir. Buna göre toplumu yöneten ve yönetilen diye ikiye ayıran elitistlerden ayrılırlar. Buna göre uluslar arası ilişkilerde kendi çıkarları ve bütünlükleri belli devlet benzeri yapılar vardır. Devlet bunlardan sadece biridir. Uluslar arası ilişkiler bu gruplar arasındaki pazarlıklar neticesinde ortaya çıkar. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Pluralizm>.

⁴⁸ <http://www.genbilim.com/content/view/1715/86/>.

⁴⁹ Balkır, s:47.

rejimini uygulayan devlettir⁵⁰, diyerek üst mahkeme doktrinde sosyal hukuk devletinin toplum düzenini sağlayan devlet sistemi olarak yorumlamıştır.

1982 tarihli Türk Anayasası'nın 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin bir *sosyal hukuk devleti* olduğu öngörülmüştür. Buna göre sosyal devletin başta gelen amaçlarından birisi toplumdaki sosyal ekonomik dengesizlikleri azaltmaktır. Sosyal devlet, “ekonomik ve sosyal yaşama ağırlığını koyarak toplum yararına kendisinden beklenen ödevleri yerine getirirken sosyal adalet ve eşitliği gerçekleştirmeye çaba gösterecektir. Anayasa Mahkemesi'nin bir çok kararında sosyal devlet eşitlikçi yönüyle tanımlanmıştır. Gerçekten yüksek mahkemeye göre “toplumsal devlet, güçsüzlükleri güçlüler karşısında koruyarak gerçek eşitliği yani sosyal adaleti ve böylece toplumsal dengeyi sağlamakla yükümlü devlet”⁵¹ demektir.

---

⁵⁰ <http://www.genbilim.com/content/view/1431/88/>.

⁵¹ Anayasa Mahkemesi, çeşitli kararlarında sosyal devleti bu ilkeler çerçevesinde tanımlamıştır. Mahkemenin 1961 Anayasası döneminde verdiği bir karara göre, “demokratik sosyal hukuk devleti, insan hak ve özgürlüklerine saygı gösteren, ferdin huzur ve refahını gerçekleştiren ve teminat altına alan, kişi ile toplum arasında denge kuran, emek ve sermaye ilişkilerini dengeli olarak düzenleyen, özel teşebbüsün güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayan, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, ekonomik ve mali önlemler olarak çalışanları koruyan, işsizliği önleyici ve milli gelirin adaletle uygun biçimde dağılmasını sağlayıcı önlemler alan, adaletli bir hukuk düzenini kuran ve bunu devam ettirmeye kendini yükümlü sayan devlet demektir. Anayasa, devleti işverenle işçi arasında ekonomik ve sosyal bir denge kurmak, sermayenin emeği ve emeğin sermayeyi sömürmesini önleyici tedbirler almakla yükümlü tutmuştur. Bu tanım, Anayasa Mahkemesi'nin 1982 Anayasası döneminde verdiği bir kararında da aynen tekrarlanmış bulunmaktadır. Hukuk devleti ve sosyal devlet unsurlarını birlikte ele alan bu tanımda, salt sosyal devlete özgü olarak, emek-sermaye dengesi, çalışanların insanca yaşaması, işsizliğin önlenmesi ve milli gelirin adaletli dağılımı unsurları göze çarpmaktadır. Daha yeni bir kararında da Anayasa Mahkemesi, sosyal devleti şöyle tanımlamıştır: “Sosyal hukuk devleti, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyarak gerçek eşitliği yani sosyal adaleti ve toplumsal dengeyi sağlamakla yükümlü devlet demektir... Hukuk devletinin amaçladığı kişinin korunması, toplumda sosyal güvenliğin ve sosyal adaletin sağlanması yoluyla gerçekleştirilebilir Anayasa'nın, Cumhuriyetin nitelikleri arasında yer verdiği sosyal hukuk devletinin dayanaklarından birini oluşturan sosyal güvenlik kavramının içerdiği temel esas ve ilkeleri uyarınca toplumda yoksul ve muhtaç insanlara Devletçe yardım edilerek onlara insan onuruna yaraşır asgari yaşam düzeyi sağlanması, böylece, sosyal adaletin ve sosyal devlet ilkelerinin gerçekleşmesine elverişli ortamın yaratılması” gerekir. Bknz. Balkır, s. 63-65 ve 66.

1.5. Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Anlayışı İzleri

Türkiye'de devletin sosyal hayata müdahalesini Anayasal düzeyde incelemeden önce Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaya çıkmış bazı yapılanmalar ve uygulamalara değinmek uygun görülmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu dönemine bakıldığında, bir takım sosyal yardım mekanizmalarının uygulamada bulunduğu görülür. Ahilik teşkilatının⁵² eseri olarak ortaya çıkan meslek birlikleri bu bağlamda önemlidir. Öte yandan Bulut “İkinci Mahmut ve Tanzimat dönemlerindeki reformlardan bazıları da sosyal devlet kavramının Osmanlı toplumunda şekillenmeye başladığının işareti sayılmaktadır. Sağlık alanında karantina teşkilatının oluşturulması, aşılama, ebelik eğitimi gibi koruyucu uygulamaların yerleşmesi, ülke çapında hastanelerin açılması, dul ve yetim maaşlarının düzenlenmesi, ilk eğitimin yaygınlaştırılması gibi gelişmeler, hep bu doğrultuda değerlendirilmesi gereken uygulamalardır”⁵³ şeklinde aktarmaktadır.

---

⁵² **Ahilik**, Ahi kelimesinin aslı akhı veya akıdır. İşçi sınıflarını içine alan bir tarikattır. Üyelerinin hepsi san'atkârdır, askerdir. İyi dövüşür, iyi ata biner, iyi silâh kullanırlar. İşsiz değildirler. Hepsi bir san'at veya ticaretle uğraşır. Sözcükte Erkek kardeş, arkadaş cömert, yiğit anlamlarına gelen Ahi'liğin nerede ve kimin tarafından kurulduğu pek bilinmemektedir. Bilinen, Ahi'liğin, insanî amaçlarla kurulmuş bir öğüt olduğu ve her insanın bu öğüt ölçülerine uygun olarak yetişmesi gereğidir. Ahi'lik bir esnaf teşkilâtıdır. Başlangıçta debbağları, saraç ve kunduracıları kapsayan bir öğüt olarak görülse de sonraları bütün esnafı kapsayan bir sosyal kuruluş olarak gelişmiştir. Ahilik, ilk Müslüman Türk devleti olan Samanoğulları ve Karahanlılar devrinden başlayarak Osmanlı Türklerinde de uzun süre varlığını korumuş bir düzene sahiptir. Ahilik, yüzyıllar boyunca Türk sosyal hayatında çok önemli bir yer işgal etmiş ve yakın zamanlara kadar yaşamıştır. Halâ, çok az da olsa, Anadolu'nun bir çok yerlerinde izlerine rastlanmaktadır. Askerî, iktisadî, ahlâki ve sosyal yönleri ile Ahi'lik incelenmek istendiğinde Orta Asya, Ön Asya Anadolu ve Arap Yarımadasında yaşamış olan Türk, İran ve Arap milletlerinin tarihine inmek gereklidir. Bknz. Gürata, Mithat, **Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar**, Tisa Matbaacılık, 1975, Ankara, s.73-74. ve Çağatay, Neşet, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII.Dizi, S.104, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997, Ankara, s.1-3.

⁵³ Bulut, N., (Küreselleşme Sosyal Devletin Sonu mu?), s.174-175.

Bunların yanında, “küçük sınıfların zayıflaması, bunların mesleki organizasyonları olan Loncaları⁵⁴ da etkilemiş ve 19.yüzyılın ortalarına doğru Türk sanayinin modern esaslar dairesinde gelişebilmesi için siyasi ve ekonomik şartların uygun olmadığı bir dönemde Mecelle ile ortadan kaldırılmaları ile sonuçlanmıştır. 1860’da kabul edilen Mecelle⁵⁵, çalışma ilişkilerini düzenleyici ilk yasa niteliğine sahip olmak bakımından önemlidir. Bu dönemde çalışma hayatı ile ilgili çeşitli

---

⁵⁴ **Lonca**, aynı meslekten kimselerin, bir pirin yönetimi altında meydana getirdiği özel dernek,üyelerinin belli zamanlarda toplandıkları yer. Lonca adının, Osmanlı Devletinde, Doğu Ülkeleriyle yapılan ticaret gelişip genişledikten sonra, İtalya ticaret merkezleri ile ilişkilerin kurulması üzerine ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Önceleri, ham maddelerin ihtiyaç sahiplerine verildiği yere Lonca deniliyordu.Zamanla esnaf kuruluşlarına bağlı bulunanların toplantı yerlerine bu isim verildi.Daha sonraları da Lonca esnaf kuruluşlarının adı oldu. Loncalar,başlangıçta,tarikat havası ile san’atı birleştiren bir nitelikte iken,giderek tasavvufi yönünü yitirmiş,tamamen bir meslek kuruluşu haline gelmiştir. Melâmilik,Fütüvvet ve Ahi’lik de olduğu gibi Lonca teşkilâtına özgü, bu örgütü de her yönü ile açıklar,,yazılı bilgiler pek fazla değildir. Osmanlı Devletinde, loncalarla ilgili kaynaklar 15.yüzyıla aittir.Bu eserlerde Loncalardaki birlik,beraberlik,töreler,gelenekler ve türlü törenler açıklanmaktadır. Birbirleri ile olan yakın ilişkileri nedeniyle Fütüvvet ve Ahilikte gördüğümüz bir çok özelliklere loncalarda da rastlanmaktadır. Fütüvvet ve Ahiliğin, günün koşullarına göre bir tür devamı olan loncalar kendilerine özgü kurallara, prensiplere sahiptir. Kanaatkârlık yüz aklığı veren iş ve meslek sahipliği, gelenek ve göreneklere bağlılık, san’atta titizlik ve meslek sırrına sadakat Loncaların dayandığı başlıca ahlâk kuralları idi. Lonca’da bulunan san’atkârlar kendi aralarında kademelerine göre, başarılarına göre sıralanırlardı. Bu sıralanma küçükten büyüğe, çıraktan ustaya yükselen bir saygı, büyükten küçüğe, ustadan çırağa yönelen bir sevgi kuşağı yaratırdı. Loncalar bir inanç ve san’at yuvası idi.Burada bulunanlar birbirlerini sever sayardı. San’atın gördüğü,çalışılan yerler kutsal bir anlam taşır, çalışanların, ekmeıklarını kazandıkları yerlere sonsuz bir saygıları olur, san’atta kullanılan aletler, takımlar, tezgahlar kutsallık kazanırdı. Bknz. Gürata, s.96-98.

⁵⁵ **Mecelle**, tanzimatla başlayan kanunlaştırma faaliyetlerinin bir mahsülü olarak hazırlanmış bir eserdir. Gülhane Hatt-ı Hümayünü ile açılan dönemde (1869-1876) yılları arasında Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında bir heyet tarafından peyderpey hazırlanarak kabul edilen, bir mukaddime, 16 kitap ve 1851 maddeden oluşan, İslâm hukuk tarihinin ilk medeni kanunudur. Meseleci metodla yazılan Mecelle, Hanefî fikhına istinad ederek hazırlanmış olan bu kanun, sadece ihtilafî konularda- Hanefî mezhebi içinde kalmak koşuluyla nadir de olsa ihtiyaca ve asrın icaplarına uygun olanı tercih etmiştir. Şahsın hukuku, borçlar, aynî haklar ve muhâkeme usûlüne ait kısımları içerir. Osmanlı Devleti’nde ve 1926 yılında ilgâsına kadar Türkiye Cumhuriyeti’nde 57 yıl boyunca tatbik edilmiş ve bütün İslâm ülkelerindeki kanunlaştırma hareketi üzerinde derin tesirler bırakmıştır. Topçuoğlu, Ali Aslan, “Mecelle Şârihi Ali Haydar Efendi’nin Hayatı ve Hukukçuluğu”, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Selçuk Üniversitesi Yayınları, S.28, 2004, Konya, s. 338., Mecelle, yeni ve ortaya çıkan bazı ihtiyaçlara İslam hukuku çerçevesinde cevap vermeye çalışmış ve bunun için de bazı istisnai meselelerde olsa, Hanefî mezhebi içindeki hâkim görüşü terk ederek diğer görüşlerden birini kanunlaştırmıştır. Mecelle, İslâm özel hukukunun bir kısmını tedvin eden bir kanun olmasına ve 1868-1876 yılları arasında hazırlanmış olmasına rağmen, İslâm Hukuk Tarihinin ilk ve son medeni kanunudur. İslâm medeni kanunu olduğu için onda yeni hükümlere yer verilmiştir. Başka bir ifade ile o zamana kadar ilim adamlarının çalışmalarına bırakılan şer’i hukuk alanı padişâh iradesine iktiran ettirilerek resmen kanun haline getirilmiştir. Mecelle, aynı zamanda İslâm Hukuk Tarihinin son medeni kanunudur. İslâm hukukunu uygulayan Osmanlı Devletinin yıkılışına kadar uygulanmış ve daha sonra da bir benzeri yapılamamıştır. Günümüz İslâm devletlerinin medeni kanunları yapılırken Mecelle’den istifade edilmiş olsa bile Mecelle’nin ve dolayısıyla tamamen İslâm medeni hukukunun yürürlükte olduğu bir ülke yoktur. Hemen hepsinde Batılı devletlerin kanunlarından ya tamamen ya da kısmen alıntılar mevcuttur. Bknz. Kaşıkçı, Osman, İslam ve Osmanlı Hukukunda Mecelle, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, no:16, 1997, İstanbul, s.5-7.

mesleklere uygulanmak üzere bazı yasalar ve tüzükler çıkarılmasına rağmen, hepsinde de iş ilişkilerinin düzenlenmesinde Mecelle’de olduğu bireyci görüş egemen olmuştur. 1869 yılında çıkarılan “Maadin Nizamnamesi”ile maden ocaklarında çalışanların sağlık ve güvenliği ile ilgili önlemler getirildiği görülmektedir. Bu nizamnameyi sosyal güvenlik alanındaki ilk devlet müdahalesi olarak kabul etmek mümkündür”⁵⁶.

I. Meşrutiyet ve bunu izleyen dönemde sınırlı ve dolaylı bazı yasalarda girişimleri yapılmış olmakla birlikte, II. Meşrutiyet dönemine kadar maden işçilerini korumaya yönelik faaliyetler dışında bir devlet müdahalesine rastlanılmamaktadır. Meşrutiyetin ilanından sonra Fransız Devrimi ile gelen siyasi akımlar, zaman zaman sosyal hareketlerle de birleşerek bu devrin işçi hareketini oluşturmuştur⁵⁷.

II. Meşrutiyetin ilanı ile ortaya çıkan nispi özgürlük havası içinde, “siyasi faktörlerin etkinliği daha fazla artmış ve işçi faaliyetleri hızla artmış, dernek kurma hakkı, grev hakkı ve hatta 1909’da çıkarılan Cemiyetler Kanunu ile sendika kurma hakları kazanılmıştır. İmparatorluk döneminde asker ve memurlarla sınırlı bazı işyerlerinde çalışanların belirli risklere karşı korunması amacıyla resmi ve özel yardımlaşma sandıkları kurulmuştur. Bunlardan 1909 yılında kurulan “Tersane-i Amireye Mensup İşçi Vesairenin Tekaüdiyeleri Hakkında Nizamname” isimli tüzükle kurulmuş olan sandık, işçileri yaşlılık ve malullükten ötürü uğrayacakları gelir kayıplarına karşı koruyacak ilk sosyal güvenlik kurumunu teşkil etmektedir”⁵⁸ şeklinde belirtilmektedir.

---

⁵⁶ <http://www.genbilim.com/content/view/1715/86/>.

⁵⁷ Özbek, Nadir, “Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Sosyal Devlet”, Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı 92, Bahar 2002, s. 9-11.

⁵⁸ <http://www.genbilim.com/content/view/1715/86/>.

İKİNCİ BÖLÜM

FRANSIZ DEVRİMİNDEN İLDÜNYA SAVAŞINA KADAR SOSYAL DEVLET ANLAYIŞI

2.1. Sosyal Devlet İlkesi Bakımından 1789 Fransız İhtilali ve Sonuçları

Sosyal devletleri ve sosyal hakları tam olarak ortaya çıkaran düşünce, 18. yüzyılda Amerikan Bildirileri ve 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile somutlaşan liberal özgürlük ve insan hakları anlayışının sosyal haklarla tamamlanmasını savunan reformcu düşüncedir⁵⁹.

Sosyal devlet ve buna bağlı olarak sosyal haklar anlayışının anayasal düzeyde kendini gösterdiği ilk siyasal belge, 1848 devriminin ürünü olan 1848 Fransız Anayasasıdır⁶⁰.

Bulut'a göre, "1848'de başlayan işçi hareketinin işçi-işveren uzlaşması ile sona ermesinin ardından hazırlanan Anayasa, getirdiği düzenlemelerle 19. yüzyılda ilk defa klasik hakların yanı sıra sosyal ve ekonomik haklara da yer vermiştir. 1848 Anayasası aile, çalışma, mülkiyet ve kamu düzenine dayalı bir toplumda; özgürlük, eşitlik ve kardeşliğin egemenliğini öngörmüş; mesleki eğitim, parasız ilköğretim, yoksullara, sakatlara ve kimsesizlere yardım ... gibi düzenlemeler getirmiş ve böylece insan hakları teorisinde önemli bir değişikliğe yol açarak, sosyal hukuk anlayışının ifadesi olmuştur"⁶¹.

---

⁵⁹ Bulut,(sosyal devlet), s.50.

⁶⁰ Bulut, "Sosyal Devletin Düşünsel Temelleri ve Çağdaş Sosyal Devlet Anlayışı", s.326.

⁶¹ Bulut,(sosyal devlet), s.50.

Bulut'a göre bu anlayış çerçevesinde devlet, artık özgürlükler konusunda pasif kalmakla yetinmeyecek, yani vatandaşlara kişisel ve siyasal haklar tanıyarak bir yana çekilmeyecek, aksine sosyal ve ekonomik haklar dolayısıyla bir takım faaliyetlerde bulunmak zorunda kalacaktır. Yurttaşlara kendilerine tanınan bazı haklar için devletten bir edimde bulunmasını isteme hakkı veren bu yaklaşımın 1789'un klasik özgürlük anlayışını aştığına kuşku yoktur. Bu arada 19. yüzyılda sosyal haklar alanında yapılan yasal düzenlemelere de rastlanmaktaydı. 1871 yılında Almanya'da demiryolu, maden ocakları, fabrika vb. işyerlerinde doğacak kaza ve ölümlere karşı işverenlerin tazminat ödemesine ilişkin yasa çıkarılmış, Avusturya'da ise iş kazaları ve hastalık sigortası ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. İngiltere ve Fransa'da da aynı yönde gelişmeler olmuştur⁶².

2.2. 1919 Weimar Anayasası

1919 tarihli Weimar Anayasasında, kişilerin içinde buldukları ekonomik koşulların zorluklarından kurtarılması bağlamında insan onuru kavramına yer verilmiş olup gerçekten Weimar Anayasası, 151. maddesinde, ekonomik yaşamın adalet esaslarına göre ve herkes için insanlığa yaraşır bir yaşama tarzı sağlayacak biçimde düzenleneceğini söyleyerek, insan onurunun korunup geliştirilmesi konusunu gündeme getirmiştir⁶³.

Weimar Anayasası, 1919 yılında, getirmiş olduğu hükümlerle sosyal devlet anlayışının en yetkin örneğini teşkil etmiştir. Gerçekten "Weimar Anayasası, bir yandan getirmiş olduğu koruma rejimi ile sağlık, çalışma, aile ve meslek grupları ile

---

⁶² Bulut, (sosyal devlet), s.51.

⁶³ A.g.e., s.18.

eğitim hakkını güvence altına almış, diğer taraftan alışma Őartlarının işçi ve işveren arasında beraberce araştırılması ve çalışanları işletme içindeki komitelerde yer almaları çerçevesinde orta sınıfın korumasında zen gösterilmesini sağlamış ve de mülkiyet hakkını mutlak bir hak olmaktan, çıkararak, borç yükler bir duruma getirmiştir. Dahası, bu anayasa ekonomik hayat, adalet esaslarına göre ve herkese insanlığına yaraşır bir Şekilde dzenlenecektir⁶⁴.” hükmünü kabul ederek, dayandığı görüşü çok açık bir Şekilde formüle etmiştir.

Yine Weimar Anayasası, “devlete ekonomik hayatı, adalet esaslarına göre ve herkese insanlığa bir yaşama biçimi sağlayacak Şekilde düzenleme görevi verirken, bu görevi gerçekleştirmek için izlenecek yolu da göstermiştir ve devlet gerekli sosyal güvenlik rgt kuracak, halkın sağlığını koruyacak, çocukların ve gençlerin maddi ve manevi yönlerden iyi gelişmelerini gözetecek, ekonomik yönden güçsüz olan yurttaşlara yardım edecektir”.⁶⁵ Ayferi Göze tarafından anılan metin, anayasanın sosyal devlet sistemine yönelik hazırlandığını göstermektedir.

20. yüzyılın başları, sosyal devlet ilkesiyle ilişkili olan ikinci kuşak hakların anayasalara ve ILO bağlamında uluslar arası belgelere girdiği bir zaman dilimine işaret etmekte, 1917 Meksika Anayasası, 1918 Sovyetler Birliği Anayasası ve 1919 Weimar Anayasası bu konudaki somut örnekleri gstermektedir⁶⁶.

---

⁶⁴ Bulut, (sosyal devlet), s.52.

⁶⁵ Göze, Ayferi, **Sosyal Devlet Sistemi**, Fakülteler Matbaası, 1976, İstanbul, s.139.

⁶⁶ Bulut, (sosyal devlet), , s.51.

2.3. Liberalizm ve Liberal Devlet Kavramları

Liberalizm, “kökleri Rönesans ve Reforma dayanmakla birlikte ilk defa 19. yüzyılda siyasi terminolojiye girmiştir. 18. yüzyılın ortalarına ve sonlarına doğru kavram siyaset sözlüğüne iyice yerleşerek (laissez faire laissez passor)⁶⁷ ifadesinin yerini almış ve düşünce özgürlüğünün, ifade hürriyetinin, basın özgürlüğünün, üretim araçlarının özel mülkiyet konusu oluşunu ve serbest ticareti savunanların adlandırılmasında kullanılan etiket haline gelmiştir. Liberalizm, Avrupadaki toprak soyluları (Aristokrasi) ile kent soyluları (Burjuvazi) arasındaki çatışmaya koştur olarak doğmuştur”⁶⁸.

“10. yüzyıldan başlayarak kentlerde gelişen ticaret ve sanayi, varlıklı, yeni bir toplumsal sınıfın, kent soyluların doğmasına neden olmuştur. Kent soyluların gelişmesine en büyük engel toprak soyluların doğuştan sahip buldukları hukuksal ayrıcalıklardır. Önemli siyasal, askeri, yönetsel ve dinsel görevler toprak soyluların tekeline bırakılmıştır. Ekonomik düşünceler içinde, liberalizmin ticari kapitalizme ve ticari kapitalizmin ekonomi politikası olan merkantalizme⁶⁹ tepki olarak” doğduğu söylenebilir⁷⁰.

---

⁶⁷ **Laissez faire**, "Bırakınız yapsınlar" şeklinde çevrilen bu kalıp - deyiş kapitalist ekonomide müdahalenin olmaması gerekliliğini savunur. Fransızca “serbest bırakmak” anlamına gelen bir kalıptır. İktisadi anlamda Laissez Faire devletin ekonomi üzerinde olabildiğince az etkisi bulunması gerektiğini, böylece özel sektörün ve piyasa ekonomisinin ticaretin serbest kalmasıyla beraber ekonomik refaha kavuşacağını düşünür. popüler ekonomi teriminin tamamı "Laissez faire, laissez aller, laissez passer" şeklindedir. Bırakınız yapsınlar, bırakınız gitsinler, bırakınız geçsinler anlamındadır. http://tr.wikipedia.org/wiki/Laissez_faire

⁶⁸ <http://www.tegim.com/egitim/dosyalar/s-z-bolumler/siyasal-bilimler/1677-eski-yunandasiyaset.html>

⁶⁹ **Merkantalizm** 16. yüzyılda Batı Avrupa'da başlamış ekonomik bir teoridir. Merkantalizm'e göre bir milletin refahı anaparanın miktarına bağlıdır ve küresel ticaret hacmi değişmez. Ekonomik servet veya anapara devletin elinde tuttuğu, altın, gümüş miktarı veya ticari değer ile temsil edilir. Bu da diğer devletlerle olan ticari dengenin olumlu yönde olması ile en iyi yükseltilir. Merkantalizme göre, yönetim ekonomide korumacı bir rol oynamalı, dış satımı desteklemeli ve dış alımı sınırlandırmalıdır. Bu fikirler üzerinde duran ekonomik sisteme merkantalist sistem denir.

⁷⁰ <http://www.ansiklopedim.com/detay/221/Liberalizm.htm>

Liberalizm genellikle siyasal liberalizm ve ekonomik liberalizm olarak ikiye ayrılarak değerlendirilip, siyasal liberalizm, liberal demokrasinin temel felsefesini oluşturur. Ekonomik liberalizm ise kapitalizmin ideolojisi sayılabilir⁷¹.

Liberal düşünceye göre devlet eliyle hiçbir müdahale yapılmamalıdır. Çünkü bu tür müdahaleler doğal uyumu ve bütünleşmeyi ortadan kaldıracaktır. Bu ise bireyin özgürlüklerinin kısıtlanması bir takım bireylerin başkaları üzerine baskı uygulaması demek olacaktır. Liberalizm “Özgürlüğün kısıtlanması ve baskı uygulanması ise toplumsal ahenk yerine toplumsal çatışma ortamının egemenliği demektir. Liberalizmin hareket noktası yada temel kabulleri öncelikle aklın öne çıkarılması, bireyciliğin temel alınması ve özgürlük düşüncesidir”⁷² şeklinde tanımlanmıştır.

Sözer’e göre “Liberal devlette birey ön plandadır. Bireylerin mutlak iktisadi özgürlükleri vardır. Devlet her şeyi kendi haline bırakır. İktisadi ve sosyal alana karışmaz. Varlık nedeni mülkiyeti korumak, genel eğitim, adalet, bayındırlık ile sınırlıdır. Bir diğer deyişle, jandarma devlettir. Bu sistemde üretim araçlarının mülkiyeti ve sermaye belirli ellerde toplamıştır. Dolayısıyla ekonomik hayat sınırlı merkezlerden yönetilir”⁷³.

Hüseyin Hatemi, “liberal düzen ve siyasi liberalizmi açıklarken, bir sistem olarak bireyciliği ve bu bireylerin özgürlükçü düşünce sisteminin, akılcı bakış açısıyla yorumladıkları sürece anlam kazanabileceğine işaret etmektedir. Kavramların yapılan seçimler ve metalar arasında kaldıklarını bunun da eşitlikçi

---

⁷¹ <http://www.genbilim.com/content/view/3500/86/>

⁷² <http://www.analizmerkezi.com/Yazar/Ahmed-Turgut-Ulucak/CAGIN-SAPMASI-LIBERALIZM-BAKIS-.php>

⁷³ Sözer, s.6.

ölçüden uzaklaşılmasına mahal verdiğini dile getirmektedir. Akılcı bir yönetimle bireylerin, birey olarak katkı sağladıkları bir düzende sosyal adaletin yerini bulacağı izah edilirken, akılcı bakışın çeşitli menfi durumlar gözetilerek, yapılanması halinin hakkaniyete uymayacağı ve eleştiri yöneltilemeyen diğer devletçi sistematikten farklılaşmayacağı belirtilmektedir. İktisadi yönelişin ekonomik liberalizm olarak nitelendirilen kapitalizmle ortaya çıkışı, maddi edimleri bu bireysel ve akılcı mantığın içine kaydıkları suretle hiçbir zaman ideal yapıya ulaşamayacağı ifade edilerek, bu iktisadi kazanç uğruna toplumda birlikte aynı edime hizmet eden ve sosyal devletin gereği olarak, maddi kazançları doğrultusunda devlet hizmetlerinden faydalanan diğer bireyler göz ardı edilmektedir. Bu durum da siyasi liberalizmi savunan ve silahlarını bireysellik, eşit oy, özgürlük ve eşitlik yönünde kullanan zümrenin, halk kitlelerini işin ucunu bireysel egoya dayandırmak suretiyle kolay etkileyerek, işin özünde yatan ve diğer sistemlerin siyasi iktidarlarından farklı bir yapıyı vaat etmediklerini aktarmaktadır⁷⁴.

Yine Hüseyin Hatemi “savunucuları bakımından Locke ve Hayek’in kıyaslandığı zaman, Locke’un akılcılığı ve liberalizm ile tamamen entegre olmuş bireysel ve özgürlükçü akımın olumlu düzen getireceği inancına, Hayek’in eşitlik ve bireysellik ile kapitalist sistemi getirerek, ekonomik yapıyı güçlü iktisadi siyasi yapının elinde bulundurmak suretiyle toplumu sömürmeye yöneleceği kıyas yoluyla belirtilmektedir. İşte liberaller, hukuk devleti ve sosyal devletin bütünlüğüne yönelik olarak oluşturduğu sistematiği ret ederek, toplumun birlikten çözülmüş bireysel olguyla ve buna inananlarca çok daha kolay ele geçirilebileceği anlayışını

---

⁷⁴ Hatemi, Hüseyin, **Hukuk Devleti Arayışları**, MTV Yayıncılık, 2008, İstanbul, s.105-113.

benimsedikleri ve aslanan akılcılık ve eşitlik kavramlarını akılcı kullanmadıkları Hatemi tarafından dile getirilmektedir”⁷⁵.

TÜRKİYEDE LİBERALİZM

Liberalizm Türkiye’ye “19. yy.da Tanzimat Fermanıyla (1839) beraber girmeye başlamıştır. Tanzimat Fermanı ile esas itibariyle, Osmanlı devleti, sivil hukukta Batının liberal esaslarına çok yaklaşmış; islam hukukundan uzaklaşmıştır. Şöyle ki söz konusu Ferman ile devletin tüm uyruklarının, dinleri, mezhepleri, ırkları ne olursa olsun kanun önünde hak ve mükellefiyetleri bakımından eşit tutulacağı kabul edilmiştir”⁷⁶.

Ayrıca bu ferman Türkiye de anayasal yönetime doğru atılmış bir adım olması nedeniyle liberal bir nitelik taşımaktadır. Tanzimat ve onu izleyen ıslahat çalışmaları etkisiyle Osmanlı aydını da burjuva toplumlarına özgü liberal düşünceleri yakından tanımaya başlamıştır. Osmanlı asker – sivil, bürokrat aydınlar 1860’ lı yıllarda “Yeni Osmanlılar Hareketi”⁷⁷ diye sonraları adlandırılan özgürlükçü akımı başlattılar.

Erdoğan “19. yy. ikinci yarısından itibaren iktisat bilimi alanında ilk liberal çalışmalar görülmeye başlanır. Sakızlı Ohannes Paşa liberal ekonominin Türkiye’deki ilk temsilcilerindendir. Ohannes Paşanın “Klasik Ekonomi” kitabı liberal ekonomik düşüncenin temel taşını oluşturmaktadır. Mekteb-i Mülkiye’de iktisat dersleri veren Sakızlı Ohannes Paşa’nın “Milletlerin Zenginleşmesi Biliminin

---

⁷⁵ Hatemi, (Hukuk Devleti Arayışları)s.105-113.

⁷⁶ <http://www.ansiklopedim.com/detay/221/Liberalizm.htm>

⁷⁷ Yeni Osmanlılar, Osmanlı Devleti’nin, art arda yaşadığı siyasal, ekonomik ve askerî krizlerden kurtulabilmesi için bir Anayasa hazırlanarak Meşrutiyetin ilan edilmesini, ülkede serbest seçimlerin yapılıp Mebuslar Meclisi’nin oluşturulmasını, devlet işlerinin bu meclis tarafından denetlenmesini ve böylelikle tek adam yönetimine son verilmesini savunan Türk asker ve aydınlarının oluşturdukları siyasal grup. (19. ve 20. yüzyıllar arası) ayrıntı için bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Osmanlı_Reformcuları_ve_Bahailik.

Kaynakları” (Mebadi-i İlm-i Servet-i Millel) adlı kitabında Ohannes Paşa’ya göre Osmanlı devletinin iktisadi kalkınması için mülkiyet hakkına ve girişim özgürlüğüne dayalı, açık ve rekabetçi bir iktisadi yapı gerekliydi. Paşa temel yaklaşımına uygun olarak, ekonomide korumacılık, devletçilik ve tekelin yanlış olduğunu⁷⁸ ileri sürmüştür.

Tanzimatı Birinci Meşrutiyet izler (1876). Bu dönemde imparatorluk, ilk anayasası olan Kanuni Esasiye kavuşur ve tanzimatla ülkeye giren yeni düşünceler parlamenter bir siyasi yapının oluşmasına yol açmıştır⁷⁹.

“Birinci Meşrutiyeti, II. Meşrutiyet izler (1908). 1908’den 1918’e kadar ülkenin yönetimi İttihat ve Terakkiye geçer. Bu dönemin çeşitli aydınları liberal iktisat siyaseti uygulayan ve liberal ekonomik sistemi savunmaktadırlar. İttihat ve Terakkinin içinde görev yapan bazı aydınlar liberalleşmeyi savunmuşlardır. Bunlar; toplumu kurtaracak tek yolun batı turundan aşağıdan yukarıya doğru kapitalistleşmek ve tutarlı liberal bir zihniyet benimsemek olduğunu, Batı gibi olmanın ancak bu güçle sağlanabileceğini savunmuşlardır⁸⁰”.

Ekonomik alanda “Tanzimattan sonraki dönemde genel olarak devletçi bir politika izlenmiştir. Ticaret alanında serbest ticaret ilkesi benimsenmekle birlikte, sanayi alanında devlet eliyle sanayileşme politikası izlenmiştir. Bu başarılı olmayınca yeni devlet eliyle bir burjuva sınıfı yaratma çabalarına girişilmiştir. Fakat bu çabalar da sonuçsuz kalmıştır. Cumhuriyet dönemi de dahil, Türkiye de esas itibariyle Özal’a kadar devletçi – müdahaleci bir iktisat politikası hakim olmuştur⁸¹” şeklinde açıklanmaktadır.

---

⁷⁸ Erdoğan, Mustafa, “Liberalizm ve Türkiye’de Liberal Eğilimler” <http://www.liberal.org.tr>

⁷⁹ <http://www.ansiklopedim.com/detay/221/Liberalizm.htm>

⁸⁰ <http://www.ansiklopedim.com/detay/221/Liberalizm.htm>

⁸¹ <http://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Yayinlar/Dokumanlar/tbb50yil.pdf>

2.4. Liberal Hukuk Devleti ve Sosyal Hukuk Devleti anlayışı (Siyasi Liberalizm)

Vatandaşların sosyal durumlarıyla ilgilenen ve onlara asgari bir yaşam düzeyi sağlamakla görevli olan sosyal devlet (refah devleti), insan onurunun korunmasını amaçladığı önceki bölümlerde aktarılmıştı. Bunun sosyal adaleti sağlamaktan geçtiğine inanan ve bu yüzden devletin sosyal ve ekonomik yaşama aktif müdahalesini meşru ve gerekli gören bir anlayışı ifade eden sosyal devlet sistemi oluşumuyla mümkün olacağına inanılmıştır.

Bu yönüyle sosyal devlet, “19. yüzyılın, liberal felsefeden esinlenen ve devletin görevlerini dışarıya karşı savunmaktan ve yurt içinde düzen ve güvenliği sağlamaktan ibaret gören; devletin ekonomik yaşama müdahalesini gereksiz, hatta ekonominin doğal kanunlarının işleyişini bozacağı için zararlı bulan, jandarma devlet anlayışından ayrılır. Jandarma devlet anlayışı, 19. yüzyılın klasik demokrasi ve hukuk devleti kavramları içinde anlam kazanır. Bu anlayış çerçevesinde kişisel ve siyasal haklar güvence altına alınmış, devlet sınırlandırılıp hukuka bağlı kılınmış; fakat ekonomik yaşam söz konusu olduğunda, ekonomik liberalizmin bir gereği olarak, bireyler piyasa koşullarının serbestliğine bırakılmıştır. Batı toplumların, kurulan bu yeni düzenin sağladığı ortamda, sanayileşmelerini büyük ölçüde gerçekleştirme fırsatını yakalamışlardır. Fakat sanayileşme gelir ve servet eşitsizlikleri yaratmak ve sınıf çatışmalarını yoğunlaştırmak gibi önemli sorunları da

beraberinde getirmiştir⁸²” şeklinde sanayileşme adımını sosyal devletle olan ilişkisi aktarılmıştır.

Kurulan liberal düzen, Bulut’a göre “klasik hakların güvence altına alınması ve devletin sınırlandırılıp hukuka bağlanması açısından son derece olumludur. Fakat sanayi ortamının toplumsal koşulları, çok geçmeden, bu düzenin yetersiz olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır⁸³”.

Gerçekten ekonomik liberalizmin mutlak bir biçimde uygulanması, sanayi ortamının ürünü olan işçilerin yaşam koşullarını gittikçe zorlaştırmış, liberal düzenin temel özelliklerinden birisi olan sözleşme özgürlüğü ilkesi, zaten dezavantajlı durumdaki işçileri daha da kötü bir duruma itmiştir⁸⁴.

Bulut sonuç bağlamında “liberalizmin, bireylerin mutlak ekonomik özgürlüğü anlamında, aşırı bir ilke olarak uygulanması, sanayileşmiş ülkelerde işçi-işveren mücadelesini, hem düşünsel hem de eylemsel alanda yoğunlaştırmıştır. Bireyin mutlak özgürlüğüne inanan ve dolayısıyla sanayi devriminin doğurduğu toplumsal tezatları aldırmayan klasik liberal anlayışa karşı getirilen eleştiriler, sosyal devletin düşünsel temellerini atmış ve onun uygulamaya geçmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu yeni anlayış çerçevesinde devlete biçilen konum, artık özgürlükler konusunda pasif kalmakla yetinmemek, yani vatandaşlara kişisel ve siyasal haklar tanıyarak bir yana çekilmemek; aksine sosyal ve ekonomik haklar dolayısıyla bir takım faaliyetlerde bulunmak şeklinde⁸⁵ belirtmektedir.

---

⁸² <http://www.yerelisyaset.com/> Ekonomik Sistemler Ve Kamu Yönetimi Paradigmasındaki Değişim Temelinde Kamusal Ve Yerel Mal Ve Hizmet Kavramının Kapsamındaki Değişimin Yönetimde Reform Bağlamında Değerlendirilmesi.

⁸³ Bulut, “Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu?”, s.176.

⁸⁴ A.g.e. s.177-178.

⁸⁵ A.g.e., s.179.

Tiyekli yüksek lisans tezinde liberal bakışı şu şekilde aktarmaktadır; “hem liberal hem de sosyal devlet anlayışında insanlar ırk, dil, renk, cinsiyet, din, inanç, vb. nedenlerle ayırım yapılmaksızın yasa önünde eşittir. Liberal devlet anlayışında bireyler yasa önünde eşittirler ama yasalar hiç bir zaman bireyler arasındaki sosyal-ekonomik koşulları eşit hale getirmek, onlara fırsat eşitliği sağlamak için kullanılacak bir araç değildir”⁸⁶.

Sosyal devlette ise amaç, “bireylere fırsat eşitliği sağlayarak yasa önünde eşitliği daha etkili kılmaktır. Çünkü sosyal devlet taraftarlarına göre, yasa önünde eşitlik, bireyler arasında yasalardan kaynaklanan eşitsizlikleri kaldırmakla birlikte, tek başına insanları toplumsal hayatta tamamıyla eşit duruma getirmemekte, sosyo-ekonomik durumdaki farklılıkların yol açtığı haksızlıklar bireyler arasında tam anlamıyla eşitliğin sağlanmasını engellemektedir. Dolayısıyla sosyal devlet, sosyal ve ekonomik koşullardaki farklılıkların, insanlar arasında ayrıcalık doğurmasını önlemek için, güçsüzleri koruyucu tedbirler alarak, sosyal-ekonomik nedenlerin yol açtığı eşitsizlikleri gidermeye çalışmaktadır”⁸⁷.

2.5. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet dönemindeki iktisat politikası ile ilgili arayışlardan kurumların oluşturulması ile ilgili çabalara ve iktisadî gelişme alanındaki ilerlemelere kadar elde edilen sonuçlar büyük ölçüde devralınan Osmanlı iktisadî yapısı mirasının izlerini

---

⁸⁶ Tiyekli, s.12.

⁸⁷ A.g.e., s.12.

taşımakta olup bu nedenle Cumhuriyet devri iktisadî gelişme dönemleri incelenirken bu husus dikkat çekmektedir⁸⁸.

Cumhuriyet dönemi ekonomisinin çıkış noktasının “sanayileşmiş batıya ulaşmak, iktisadî anlamda Batılılaşmak perspektifinden hareket ettiğini söylemek mümkündür. Cumhuriyet'in temeli olan Kurtuluş Savaşı, Batılı devletlere karşı ancak yine bir başka Batılı devletle birlikte yapılmıştır. İktisadî Savaş'ın temelindeki yönün "Batı'ya rağmen Batılılaşmalı" hedefi içerisinde seyretmesinin önemli bir diğer sebebi de, savaşı yürüten kadronun büyük çoğunluğunun Batıcılık akımını benimsemiş ve İttihat-Terakki Partisi uzantısı olan kişiler olması gerçeğidir. Ancak, görünürdeki askerî zaferi "Devlet-i iktisadiye" temelinde taçlandırma eğilimi Cumhuriyet Batılılaşmasının Osmanlı'nın Batı'ya yaklaşımından daha farklı ve kararlı olduğunu göstermektedir. Cumhuriyet'in ilk yönetici ve fikir kadrolarının Batı uygarlığının temellerini, kapitalist yoldan sanayileşme ve iktisadî gelişme eksenindeki açıklamalarla tanımlama çabaları ve bu çabalara paralel olarak uygulanan iktisadî politikalar, Cumhuriyet dönemindeki bu farklılaşmanın işaretleri sayılabilir⁸⁹ belirtilmektedir.

Bu anlamda Cumhuriyet dönemi ekonomisinin genel olarak sanayi kapitalizmini kurma hedefi üzerinde geliştiği söylenebilir. “Bu geniş kapsamlı hedef, aynı zamanda kültürel, siyasî ve askerî açıdan yaşanacak hızlı değişmelerin de zorunlu dayanağı kabul edilmiştir. Bu nedenle kısa zamanda sanayi kapitalizmine

---

⁸⁸ <http://www.ekodialog.com/Makaleler/cumhuriyet-ekonomisi-1923.html>

⁸⁹ <http://www.ekodialog.com/Makaleler/cumhuriyet-ekonomisi-1923.html>.

geçebilmek için Batı'nın kendi içinde yaşadığı uzun dönemli gelişmeler beklenmeyecek; onun kurum ve kuralları süratle Türkiye'ye adapte edilerek geçiş süreci kestirme bir yöntemle çabuklaştırılacaktır. Neticede Cumhuriyet dönemi iktisadî düşüncesi de bu hedef üzerinde biçimlenmiştir. Dünya piyasalarına tarım ve daha çok madensel hammadde ihracatçısı olarak giren, ithalatını sınaî mamuller üzerinde yoğunlaştıran Osmanlı Devleti Batılı kapitalist ülkeler tarafından sömürülmeye çalışılmıştır. Bu nedenle, ekonominin tüm kesimleri önemsenmekle birlikte, iktisadî gelişmenin bütünü sanayileşme beklentilerinin gerçekleşmesine oranlanmıştır. Ancak sanayinin gelişmesi için gerekli hammadde, sermaye, işgücü ve döviz sağlayacak tek sektör tarımdır ve dolayısıyla sanayi sektörünün gelişme beklentisi, tarım nüfusunun satın alma gücünün yükseltilmesine ve bu yolla iç piyasaların genişletilmesine bağlı olacaktır. Bu nedenle, sanayileşmeye endeksli iktisat politikalarının tarımı da desteklemesi kaçınılmazdır⁹⁰, o dönemde sanayinin düşünsel alt yapısının tarıma dayandırılmış olduğu görülmektedir.

Öte yandan, “sanayi ve tarım sektörünün üretim yönünde uyarılması, bir diğer yan sektörün geliştirilmesini de zorunlu kılmaktadır. Bu iktisadî anlamda iç piyasaların genişlemesine, siyasal anlamda da milli birliğe ve yurt savunmasına hizmet eden ulaşım sektörüdür. Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından beliren "sanayi kapitalizmi" yönündeki genel iktisadî hedef ve bu hedefin zorunlu ve ağırlıklı kıldığı tarım ve ulaşım sektörleri iktisadî düşünce içerisinde beliren liberal veya devletçi politikalarından birini anlamına uygun biçimde uygulamayı mümkün kılmamaktaydı. Nitekim uzlaşılan hedef ve şartlar ne tümüyle liberal ne de devletçi olmaya izin vermemekteydi. Diğer bir deyişle her iki modelin de kendi kuralları içerisinde mutlak anlamda benimsenip uygulanmasının gerektirdiği altyapı mevcut

---

⁹⁰ <http://www.ekodialog.com/Makaleler/cumhuriyet-ekonomisi-1923.html>.

değildi. Ancak her iki model de ülkenin iktisadî şartlarına ve dünya ekonomisindeki değişmelere paralel olarak dönemler içerisinde ağırlıklı olarak denenmiştir”⁹¹.

Nitekim 1923 Şubatında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nden çıkan karar ve sonuçlara dayalı olarak 1923-29 yılları arasında özel girişim eliyle ve serbest piyasa şartlarında sanayileşme politikaları izlenmiş ve göreceli bir liberal dönem ağırlık kazanmıştır⁹².

Cumhuriyet dönemine ait iktisadi yapılanmanın yanı sıra sosyal devlet anlamında da çeşitli gelişmeler söz konusu olmuştur.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde sosyal ve ekonomik haklara yer verilmemiş olmasına rağmen, sosyal devlet ilkesinin bazı ölçütleri bu dönemde de kendini göstermiştir. İlk öğretimin ücretsiz oluşu, sağlık hizmetlerinin devlet hastanelerinde ücretsiz gördürülmesi, üniversitelerin eğitime açık olması ve çok az bir bedelle eğitimin yapılması gibi uygulamalar, pratikte sosyal devlet ilkesinin yaşama geçirildiğinin göstergesi sayılmaktadır⁹³.

2.5.1.İzmir İktisat Kongresi

“İzmir İktisat Kongresi Lozan Konferansına ara verildiği, 17 Şubat 4 Mart 1923 tarihleri arasında 1135 delege ile toplanmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra, 760.000 kilometre kare ve 12 milyon nüfuslu, ekonomik kalkınmaya hız verilmesinde izlenmiş politikalar şöyle olmuştur; Yabancı şirketlerin elindeki imtiyazları satın alarak millileştirme, endüstrileşmeye gidilirken, ulaşım için memleket yollarını bir plana göre yapmak, devletçilik ilkesine göre yurdun doğal

---

⁹¹ <http://www.turkforum.net/1108701785-ekonomi-finans-makaleleri-arsivi-9.html>.

⁹² <http://www.ekodialog.com/Makaleler/cumhuriyet-ekonomisi-1923.html>.

⁹³ Bulut, “Küreselleşme Sosyal Devletin Sonu mu?”,s.174-175.

kaynaklarının tespit edilerek nerede hangi endüstri tesislerinin kurulabileceğini ekonomik koşullara göre planlamak, devletin yapacakları ve işletecekleri yanında bu plana göre özel teşebbüse imkan sağlamak” şeklindedir⁹⁴.

“Kongre yapıldığı sırada Lozan’a ara verilmiş, ancak yabancı güçlerin kapitülasyonlarla ilgili dayatmaları sona ermemiştir. Bu kongre de bu yüzden sürekli olarak hiç bir kapitülasyonun kabul edilemeyeceği bu hususta asla taviz verilemeyeceği tartışılıyor ve memleketimizdeki yabancı şirketler millileştirilmediği, yabancılara ayrıcalıklı haklar tanıyan kapitülasyonlar kaldırılmadığı sürece de milli bir iktisat politikamızın olamayacağı”⁹⁵ ortaya konulmuştu. Zamanın İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt yaptığı konuşmasında “Görünüşte ülke bizimdi. Fakat aslında Türkiye iktisaden bizden çok yabancıların ülkesi, bir sömürgesi idi. Ben milli egemenliği iktisadi egemenlik olarak anlarım⁹⁶” diyerek başta Mustafa Kemal olmak üzere yeni yönetici kadronun hassasiyetle üzerinde durdukları “Milli Egemenlik” kavramını “İktisadi Egemenlik” kavramı ile özdeşleştiriyordu. İşte bu iktisadi bağımsızlık ile devletin tam bağımsızlığı üzerine odaklanan konuşmalar ve alınan kararlar İzmir İktisat Kongresine milli bir kongre özelliği katmıştır⁹⁷.

Kongrede alınan kararlar başlıklar halinde şu şekildedir⁹⁸;

- El işçiliği ve küçük işletmeden derhal fabrikasyon siteme geçilmelidir.
- Devlet yavaş yavaş ekonomik gücü olan organ haline gelmelidir. Özel sektör tarafından kurulan teşebbüsler devletçe desteklenmelidir.
- Özel teşebbüse destek ve kredi sağlayacak iki devlet bankası kurulmalıdır.
- Dışarı ile rekabet edebilmek için sanayi bir bütünlük içinde kurulmalıdır. Yabancıların tekellerinden kaçınılmalıdır.
- Demir yollarının kısa sürede yapılmasına başlanmalıdır.

---

⁹⁴ <http://kulup.sabanciuniv.edu/~Ataturk/makale>.

⁹⁵ A.g.e.

⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.21yyte.org/tr/> Ekonomi ve Küreselleşme Araştırmaları.

⁹⁷ <http://kulup.sabanciuniv.edu/~Ataturk/makale>.

⁹⁸ <http://www.21yyte.org/tr/> Ekonomi ve Küreselleşme Araştırmaları.

- İşçilere amele değil işçi denmelidir.
- Sendika hakkı tanınmalıdır.

Bu kongreye işçi, çiftçi, tüccar ve sanayici olmak üzere toplam 1135 delege katılmıştır. Kongre "Misak-ı İktisadi" (Milli Ekonomi İlkesi)yi kabul etmiş ve nihayetinde de yukarıda özetlenmeye çalışılan kararlar ortaya çıkmıştır. Bu ilkenin özü ise "Ekonomik gelişmemiz ve kalkınmamız, milli bağımsızlığımız içinde sağlanacaktır. Temel hedef siyasal bağımsızlık gibi ekonomik bağımsızlığın da sağlanmasıdır."⁹⁹ kongre devlet haricinde ekonomiyi yönlendirenlerin işçi, çiftçi, tüccar ve sanayicinin, ilk kez isteklerini aktardıkları ve bu istekler neticesinde kararlar alınması açısından önemlidir.

2.5.2. 1924 Anayasası'nda Sosyal Devlet Anlayışı İzleri

Türkiye'de sosyal hakların doğuşu ve gelişmesi Balkır'a göre "siyasal ve ekonomik yapının niteliklerine bağlı olarak oluşmuştur. 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin etkisi altında hazırlanan 1924 Anayasası'nın özgürlük anlayışı hemen hemen klasik demokrasi ile iç içedir. Hürriyetin herkes için sınırı, başkalarının hürriyeti ile sınırlıdır. diyen (madde 68) bu Anayasa'da klasik hak ve özgürlükler, yasa önünde eşitlik, kişi dokunulmazlığı, vicdan, düşünce, söz, yayım, yolculuk, akit, çalışma, mülk edinme, malını ve hakkını kullanma, toplanma, dernek kurma hakları ve özgürlükleri olarak ifade edilmiştir. Anayasa, 1876 Kanun-i Esasi'sine benzer şekilde, klasik hak ve özgürlükleri kanuni güvence altına almış, ancak bunların korunmasına ilişkin düzenlemelere yer vermemiştir"¹⁰⁰.

1924 Anayasası, dayandığı ilkeler bakımından, 1789 Fransız İhtilalinden itibaren gelişen bireyci ve özgürlükçü hukuksal ve siyasal yaklaşımı temsil

---

⁹⁹ http://www.21yyte.org/tr/Ekonomi_ve_Küreselleşme_Araştırmaları.

¹⁰⁰ Balkır, s.110.

etmektedir. Bu anayasa hazırlanırken, 1921 tarihli anayasanın dayandığı temel esaslardan esinlenilmiştir. Ulusal egemenlik, tek meclis ve kuvvetler birliği ve meclisin üstünlüğü prensipleri, 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu'ndan¹⁰¹ alınmış ve geliştirilmiştir¹⁰².

1924 Anayasa'sının "bazı sosyal haklar getiren özel kanunlar ve uluslar arası bazı sözleşmelere katılma yoluyla" dolaylı da olsa çalışma hayatının gelişmesine uygun bir zemin hazırladığı söylenebilir. Devlet sosyal sorunları, bireylere daha fazla klasik hak ve özgürlükler vermek yolu ile çözümlenmek istenmiştir. Devletçilik ilkesinin de kabulü ile "sosyal bir niteliğe zamanla kısmen de olsa sahip olan" 1924 Anayasası sosyal hakların sonraki anayasalarımızda da kabul edilmesi açısından önemli bir belge niteliğindedir¹⁰³.

1924 Anayasası, egemenliğin yalnızca millete ait olduğu ve ancak TBMM tarafından kullanılacağı temeline uygun olarak hazırlanmıştır. Kayıtsız ve şartsız ulus egemenliği düşüncesinden hareket eden anayasanın siyasal sistemi, sosyal yapının oluşturulmasının izlerini taşımaktaydı.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren gerçekleştirilen köklü atılım ve devrimlerle Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sosyal ve ekonomik karakteri de ortaya konmuş ve bunlar 1937 yılında Anayasanın 2.maddesinde yapılan değişikliklerle anayasaya dahil edilmiştir. Böylece Türkiye Devleti'nin "Cumhuriyetçi, milliyetçi,

---

¹⁰¹ Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, ilk T.C. Anayasası'nın ilkelerini belirleyen; 85 no.lu ve Kabul Tarihi: 20 Kânun-ı Sani 1337 (20 Ocak 1921) olan kanundur. 1923 yılındaki değişiklikle Cumhuriyet ilan edilmiştir. Bazı tanımlamaların aksine, 20 Ocak 1921 tarihli ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Türkiye'nin ilk Anayasasıdır. Anayasa için gerekli norm, kabul için oy oranı ve maddeler yönünden yeterli değildi ama Türkiye'nin ilk anayasası olarak kabul edilmiştir. 1876 Kanun-u Esasîsi de resmen ilan edilmemişti. Kanundan birkaç madde kanunun önemini aktarmaktadır;

1. Hâkimiyet kayıtsız ve şartsız milletindir.
2. Yürütme gücü ve yasama yetkisi, ulusun tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde belirir ve toplanır.
3. Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi'nce yönetilir ve hükümeti "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" adını alır. Bknz http://tr.wikipedia.org/wiki/Teşkilât-ı_Esasiye_Kanunu

¹⁰² <http://www.inkilap.info/ataturk-donemi/laik-devlet/1924-anayasasi-ve-ozellikleri.html>.

¹⁰³ Balkır, s.110.

laik, halkçı, devletçi ve inkılapçı” bir devlet olduğu anayasayla da belirtilmiştir. Bu özellikleri ile Türkiye, hukuksal olarak çağdaş ve modern bir devlet olmuştur¹⁰⁴.

Hukuk Devleti yönünden 1924 Anayasası ile sağlananlar aşağıdaki biçimde sıralanabilir¹⁰⁵:

- a) Devletin temel niteliği Cumhuriyet olmuştur. Cumhuriyetin temel organları seçimle işbaşına gelmiştir.
- b) Temel hak ve özgürlükler Anayasa güvenliği altına alınmıştır.
- c) Yasaların anayasaya aykırı olamayacağı ilkesi benimsenmiştir.
- d) Yasama gücü yalnız Meclis tarafından kullanılmış ve olağanüstü durumlarda hükümetin yasa etkinliklerinde bulunması önlenmiştir. Yürütme yetkisi Meclise ait olmakla beraber, bu yetki Cumhurbaşkanı ve hükümet eliyle kullanılmıştır. Meclisin “üstünlüğü” anlayışı egemendir. Meclis, egemenliği kullanan tek organdır.
- e) Yargı yetkisi; ulus adına bağımsız mahkemeler eliyle kullanılmıştır.
- f) Yönetimin yargı yoluyla denetimi ve yönetsel yargı sistemi benimsenmiştir.
- g) Çok partili demokratik rejime geçilmiştir

1924 Anayasası döneminde, hukuk devleti açısından aksayan hususlar da şöyle sıralanabilir¹⁰⁶.

- a) Yargılara yeterli bağımsızlık sağlanamamıştır
- b) Anayasaya aykırı yasaların çıkarılması önlenememiştir
- c) Temel hak ve özgürlüklerin Anayasa güvencesine kavuşturulması yeterli olmamıştır. Bunların güvence altına alınması için daha başka hukuksal önlemlere gereksinme duyulmuştur.

---

¹⁰⁴ 1924 Anayasası’nda 1924’ten 1960 yılına kadar bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler şunlardır:

10 Nisan 1928 tarihinde yapılan değişiklikle Anayasa’nın 2 maddesinde yer alan “Türkiye Devleti’nin dini İslâm’dır” hükmü çıkarılmıştır. Ayrıca milletvekillerinin yeminlerindeki vallahi kelimesi “namusum üzerine söz veririm” ifadesiyle değiştirilmiştir. Yine Meclisin görevleri arasında yer alan “ahkam-ı şer’iye’nin tenfizi” (dinsel hükümlerin yerine getirilmesi) hükmü anayasadan çıkartılmıştır. Bu değişikliklerle Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin çağdaş ve laik bir devlet olması amaçlanmış ve laik devlet anlayışına yönelinmiştir. 5 Aralık 1934’de yapılan değişikliklerle kadınlara milletvekili seçme ve seçilebilme hakkı verilmiş ve seçmen yaşı 18’den 22’ye çıkartılmıştır. 5 şubat 1937’de aslında Cumhuriyet Halk Partisi’nin ilkeleri olan “Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılâpçılık” Anayasanın 2. maddesine dahil edilerek Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temel nitelikleri olarak belirtilmiştir. 10 Ocak 1945’de ve 24 Aralık 1952’de yapılan değişikliklerle Anayasa’nın dili üzerinde değişikliklere gidilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin en uzun süre yürürlükte kalan Anayasası niteliğindeki 1924 Anayasası, 27 Mayıs 1960 hareketine kadar yürürlükte kalmış ve bu hareketle birlikte yürürlükten kalkmıştır. Modern hukuk kurallarını benimsemek durumunda olan genç Cumhuriyet, aynı zamanda laiklik ilkesini hukuk alanına da uygulamak ve kanun koyarken dini esaslara bağlı kalmadan, kanunları, modern çağın gereklerine dayandırmak zorundaydı. Kaynak; <http://www.inkilap.info/ataturk-donemi/laik-devlet/1924-anayasasi-ve-ozellikleri.html>.

¹⁰⁵ <http://www.genbilim.com/content/view/1431/88/>

¹⁰⁶ <http://www.genbilim.com/content/view/1431/88/>

Balkır'a göre, "Bir bütün olarak düşünülduğünde, 1924 Anayasası I.Dünya Savaşı sonrası anayasalarından çok farklı değildir. Ülkeler ekonomik ile sosyal arasında bir denge oluşturabilmek, refahı yaymak ve işçilerin bir daha savaş öncesi yaşam ve çalışma koşullarına dönmemesini güvence altına almak için yeni ekonomik ve sosyal politikalar oluştururken, sosyal hakların ve özgürlüklerin anayasalar içinde yer alması düşüncesi yaygınlaşmıştır. Bu nedenle 1924 Anayasası da çağının diğer anayasaları gibi sosyal hakları ayrıca anayasal güvence altına alma yoluna gitmemiştir¹⁰⁷".

2.6. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve Etkileri

Tiyekli' ye göre "devletin piyasalara müdahalede bulunmaması temeline dayalı liberal politikalar, 1929 ekonomik bunalımından sonra yerini, ekonomik ve sosyal düzenin tanziminde devleti birincil aktör haline getiren Keynesyen iktisat politikalarına bırakmıştır. 1970'li yılların ortalarında, birinci ve ikinci petrol krizleri ile başlayan yeni bunalıma kadar hızlı bir büyüme ve refah artış dönemi yaşanmış ve müdahale anlayışının iyice yükseldiği bu dönemde devletler, sosyal politikaların sağlanmasında en etkin kurumlar haline gelmiştir¹⁰⁸".

1930'lu yılların ilk adımları, belirlenmiş bir iktisat politikasının düzenli olarak uygulanmasından çok devletçilik ve liberalizm kavramları çerçevesinde kalkınma sorununun tartışıldığı dönem olmuştur. "Yeni iktisat politikası arayışları olarak da tanımlayabileceğimiz bu geçiş sürecinin belli başlı nedenleri; 1929 Dünya ekonomik bunalımının özellikle uzmanlaşmış ülkelerde yarattığı sarsıntı, Lozan'daki kısıtlayıcı hükümlerin sona ermesiyle birlikte, yeni gümrük vergisinin gündeme gelmesinden

---

¹⁰⁷ Balkır, s.110-111.

¹⁰⁸ Tiyekli, s.7.

doğan sorunlar ve nihayet 1923-1929 dönemi iktisat politikalarının başarısızlığı ve bunun doğurduğu toplumsal gerginlikler olarak toparlanabilir. Geçiş süreci tartışmalarına katılan grupları ve öne sürdükleri tezler şöyle özetlenebilir¹⁰⁹”:

“Liberal Tezler; Liberal ekonomi taraftarları iki gruba ayrılmışlardır. Birinci grup daha çok, Batı tipi gelişmenin önündeki temel engelin devletin birey üzerindeki baskısından doğduğu sorunu üzerinde yoğunlaşmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası içinde odaklaşan bu grubun, eğitim ve sağlığı devlet güvencesine alan, işsizlik sigortası ve emekliliği öngören yaklaşımlarıyla "sosyal devlet" ilkesine de açık kapı bıraktığı görülmüştür. Gerçek anlamda liberalizme daha yakın olan diğer grup ise, özel girişimin devlet desteği olmaksızın gelişemeyeceğine olan inancıyla, liberal ekonomi anlayışına karşın bir geçiş süreci olarak devlet müdahalesini de bir araç olarak görmüşlerdir. Devletçi Tezler; bu görüşün taraftarları da Kadro grubu¹¹⁰ ve dönemin önemli şahsiyetlerinden Ahmet Hamdi Başar'ın oluşturduğu grup olmak üzere iki ayrı gruplaşma söz konusudur. Bunlardan Başar, devleti, idarî ve iktisadî devlet olarak ayırdığı ve idarî devletin yetkilerinin sınırlandırılmasından yana tavır almış yani, iktisadî devletin idarî devletten bağımsız ve halk tarafından oluşturulmuş organlarca yönetilmesini temel alarak, yer yer liberalizme yaklaşmaktadır. Kadrocular ise, son derece katı olarak devletçiliği savunmuşlar, düşüncelerinin yer yer Marksist yapıya doğru kaydığı görüşü hakimdir. Kadrocular, liberalizme bakışı gayet açık ve net bir şekilde olumsuz ve küçümseyicidir. Kadrocular, liberalizmi kapitalizmin demokrasiyle beraber kullandığı bir kılıf ve araç olarak görmüş ve bu nedenle şiddetle eleştirmişlerdir.”

“1929 Dünya ekonomik bunalımı ve 1923-29 dönemi iktisat politikalarının başarısızlığa uğraması sonucu yeni kalkınma arayışlarıyla ortaya çıkan dönem, geçiş süreci tartışmalarıyla birlikte Türkiye ekonomisinde "devletçi" yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Yaklaşımların belirginleştiği ilk yıllarda ve sonraki dönemlerde devletçiliği kolektivist sistem ya da kapitalizm ile sosyalizm arasında bir model olarak algılayan kesimler olmuşsa da yaklaşım, gerçekte Türkiye'de özel

---

¹⁰⁹ <http://www.inkilap.info/ataturk-donemi/laik-devlet/1924-anayasasi-ve-ozellikleri.html>.

¹¹⁰ Kadro Hareketi sosyal bilimciler tarafından ülkemizde yeşermiş en değerli ve özgün siyasi ve entelektüel hareketlerden biri olarak uzun zamandır Türk sosyal bilimlerinde bir çekim merkezi olmuş, gerçekten çok önemli bir konudur. Kadro Hareketi ismini 1932 Ocak ve 1934 Aralık tarihleri arasında kısıtlı sayıda yalnızca 32 sayısı yayınlanmış aylık Kadro Dergisi'nden alır. Derginin kısıtlı sayıda yayınına ve sonraları Kemalist rejim tarafından kapatılmaya zorlanmasına rağmen bıraktığı izler ve yaptığı etkiler çok üst düzeydedir. Kadro Hareketi; Türkiye'de anti-emperyalizmin, ezilen ulusların ve sömürgelerin emperyal metropollere karşı verdikleri mücadelenin ve de devletçiliğin ilk defa bu kadar geniş kapsamlı olarak tartışıldığı bir platform olarak daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan ilerici, devrimci hareketler üzerinde dolaylı ya da doğrudan bıraktığı etkiyle varlığını fazlasıyla hissettirmiştir. Kadro'nun düzenli yazarları (Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge ve İsmail Hüsrev Tökin), Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Mehmet Şevki Yaman dışında komünist geçmişleri bulunan eski Türkiye Komünist Partilileridir. Bknz. <http://ydemokrat.blogspot.com/2008/09/kadro-hareketi-ve-etkileri.html>.

sermayenin kıtlığından ve bu nedene bağlı olarak da halkın “her şeyi devletten bekleyen” yapısından kaynaklanmıştır¹¹¹” şeklinde belirtilmektedir.

Cahit Talas devletçilik politikalarının oluşumunu “dönem boyunca iktisat politikalarının genel eğilimi piyasa ekonomisi kuralları içerisinde özel sermayenin yeterli olmadığı alanlarda devletin, sonradan özel sermayeye devredilmek üzere sınıfl yatırımlarına el atması olmuştur. Bu anlamda hızla gelişen devlet mülkiyeti de aslında geçici bir mülkiyet olmaktadır. Atatürk, bu yaklaşım tarzına uygun olarak devletçiliği” şöyle tanımlamıştır¹¹² :

"Bireylerin, özel girişimlerini ve kişisel faaliyetlerini esas tutmak; ancak büyük bir ulusun ve geniş bir ülkenin bütün gereksinimlerini ve çok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak ülke ekonomisini devletin eline almak"

Belirtilen tanıma göre ve uygulanan politikalar incelendiğinde “devletçiliğin doktriner değil pragmatik bir anlayışla uygulandığı, kapsam ve içeriğinin günlük ihtiyaçlara ve toplumsal gruplardan gelen baskılara göre şekillendiği bu nedenle de sistematik bir teoriye sahip olmadığı fark edilmektedir. Yine bir başka özellik ise, devlet girişiminin özel girişimin yerini almaması ve dönem boyunca özel kesim ve kamu kesiminin hem farklı hem de aynı üretim alanlarında yan yana bulunarak rekabet yerine tamamlayıcılık fonksiyonu ön plâna çıkardığı anlaşılmıştır”¹¹³.

Devletçilik döneminde, “dar anlamıyla devletin mal ve hizmet üretmek amacıyla işletmeciliğe soyunmasının yanında daha geniş bir kavram olan devlet müdahaleciliği alanında da görev yapmaktaydı. Bir diğer deyişle "müdahalecilik"

---

¹¹¹ <http://www.inkilap.info/ataturk-donemi/laik-devlet/1924-anayasasi-ve-ozellikleri.html>.

¹¹²Talas, Cahit “Atatürk Ve Toplumsal Politika-Bir Yorum-“Güncel Sosyal Politika Tartışmaları (Cahit Talas Anısına), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Yayın No: 595, 2007, Ankara, s.64-65.

¹¹³ A.g.e., s. 65 vd.

kavramı kapsamına giren millileştirme, devlet tekeli oluşturma, piyasalara ve fiyatlara müdahale, koruma ve teşvik gibi politikaların değişik biçimleri devletçiliğin tamamlayıcısı olarak dönem boyunca uygulanmış ve denenmiştir¹¹⁴”.

2.7. II.Dünya Savaşı ve Etkileri

Kemal Yakut ikini dünya savaşının oluşum zeminini açıklarken “birinci Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan barış antlaşmaları sorunları çözmemiş ve yeni sorunları ortaya çıkarmıştır. Güçler dengesi yeniden biçimlenmişti. Dünya barışının korunması amacıyla, Milletler Cemiyeti kurulmuş, ancak yeterli olamamıştır. İkinci Dünya Savaşı, Alman birliklerinin 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırısıyla başlamıştır. Bu olay üzerine İngiltere ve Fransa, Almanya'ya savaş ilan etmişlerdir. Sovyetler Birliği, Baltık ülkelerini ele geçirmiştir. Almanya ise, Norveç ve Danimarka'yı işgal ettikten sonra, Avrupa içlerinde ilerleyerek Hollanda, Belçika ve Fransa'yı işgal ederek, bu ülkeleri kendi topraklarına katmıştır. Bununla birlikte, Almanya ve İtalya, Kuzey Afrika'da da yayılmaya çalışmışlardır. Japonya'nın da, A.B.D.'ni bir ani baskınla savaşa sürüklemesi sonucu, savaş tüm dünyaya yayılmıştır¹¹⁵”.

II. Dünya Savaşının ortaya çıkışı ile 60 milyon insanın yaşamını yitirdiği bu savaş insan hayatının değerini çok acı bir tecrübeyle tüm insanlığa anlatmıştır. Aslında bu da insanlık için bir şans haline dönüşmüştür. Hayatın değerini kavrayan insanoğlunun beklentileri arttırmıştır. Tüm bu uzun süreç kademeli olarak Sosyal

---

¹¹⁴ <http://www.genbilim.com/content/view/1431/88/>.

¹¹⁵ Yakut, Kemal, “İkinci Dünya Savaşı”, Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 7.ünite, 2007, Eskişehir, s. 155.

Devlet kavramını ortaya çıkarmıştır. Bütün Dünya’da çalışanlar, devletlerine vatandaşlık bağı ile bağlanmış fertler, haklarını başka bir üslupla dillendirmeye başlamıştır. Artık vatandaşlarının her türlü ekonomik ve sosyal sorunuyla ilgilenmek zorunda olan bir devlet sistemi oluşmaya başladı. “Yılların geçmesiyle hızla güçlenen bu ilke toplumun her kesimine hitap ettiği için güç kaybetmeyerek, hızla artan bir destek bularak toplumlar düzeyinde önemini iyice hissettirmeye başlamıştır. Zamanla devlet politikası olan sosyal devlet nihayet anayasalara kadar girerek ve devletin bekçilik ve jandarmalık gibi görevlerinin yanında en az onlar kadar önemli bir ilke olarak sosyal devlet düzeni sistematığı devlet politikalarında yerini almaya başlamıştır”¹¹⁶.

Hemen belirtmek gerekir ki ikinci dünya savaşından sonra anayasal ve uluslar arası boyutlarda çeşitli metin ve belgelere taşınarak sosyal hukuk devleti ilkesi yapısal olarak yerini almıştır. Bu eğilim, uluslar arası düzeyde 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve ulusal alanda da 1947 İtalyan Anayasası, 1949 Alman Anayasası ve 1958 Fransız Anayasası tarafından aynen benimsenmiştir. Sözgelimi, başta anayasalar olmak üzere, kendisinden sonra hazırlanan pek çok insan hakları belgesini etkileyen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, klasik hakların yanı sıra, 22 ve 26.¹¹⁷ maddeleri arasında sosyal haklara da yer vermiş ve bu alanda öncü bir işlevin sahibi olmuştur¹¹⁸.

---

¹¹⁶ <http://www.genbilim.com/content/view/1715/86/>.

¹¹⁷ **Madde 22:** Her kişinin, toplumun bir üyesi olarak, sosyal güvenliğe; onuru için ve kişiliğinin özgürce gelişmesi için zorunlu olan ekonomik, toplumsal ve kültürel hakların, ulusal çaba ve uluslararası işbirliği yoluyla ve her devletin örgütleriyle ve kaynaklarıyla orantılı olarak gerçekleştirilmesine hakkı vardır.

Madde 26: (1) Herkesin eğitim hakkı vardır. Eğitim hiç olmazsa ilk ve temel eğitim evrelerinde parasız olmalıdır. İlk eğitim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitimden herkes yararlanabilmeli ve yüksek öğretim, başarıya göre, herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL HUKUK DEVLETİ İLKESİNİN DOĞUŞU ORTAYA ÇIKIŞI ve 1961 TÜRK ANAYASA'SININ ETKİLENMESİ ve BUNDAN SONRAKİ GELİŞMELER

3.1. Sosyal Devlet İlkesine Anayasal Yaklaşım

Sosyal devlet anlayışının anayasal düzeyde ortaya çıkışı üç ayrı zaman periyodunda incelenecektir. Bunlar; ondokuzuncu yüzyıl anayasalarında ilk çıkış uygulamaları şeklinde, yirminci yüzyıl anayasalarında sosyal devlet ilkesinin uygulamaya konulmasına neden teşkil eden, ikinci dünya savaşı öncesi ve sonrası şeklinde ayrıştırılmıştır.

3.1.1. Ondokuzuncu Yüzyıl Anayasaları

Sosyal devlet ilkesinin tohumlarının serpiildiği anlayış tarih tekerrüründe her daim sosyal yönden eksikliğin hissedildiği ve artık uygulamaların halk yığınlarına yetmediği zamanlarda siyasi iktidarların yapısal değişikliklere gitmelerini zorunlu kılmak suretiyle vukuu bulmuştur. Emekçi kesimin uygulamada kendilerini ifade etmeyen politikalara karşı verdikleri tepkiler siyasi iktidarların, hak kavramlarını yeniden gözden geçirmeleri doğrultusunda çalışan kesimler üstündeki egemenliklerini kalıcı kılmak amacıyla sosyal alanlarda çeşitli tavizler vermelerine neden olmuştur.

---

(2) Eğitim, insan kişiliğinin tam gelişmesini, insan haklarıyla temel özgürlüklere saygının güçlenmesini amaç olarak almalıdır. Eğitim bütün uluslar, ırklar ve dini topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu güçlendirmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışın sürdürülmesi yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.

(3) Ana baba, çocuklarına verilecek eğitim türü için öncelikli seçme hakkına sahiptir. Bknz. http://www.meb.gov.tr/belirliunler/insan_haklari/bildirge.htm.

¹¹⁸ Bulut, s.52.

Bu yapılanma dolayısıyla yürürlüğünü sürdürebilmeleri amacıyla siyasi iktidarların yeni anayasal uygulamaları devreye sokmalarıyla siyasi bütünlüklerini koruyabilmelerini ve halk içinde güven politikaları izlenmesi sonucunu doğurmuştur. Sosyal anlamda oluşturulan ilk anayasalar Fransız Anayasalarıdır. Bu alanda ilk sırada 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinin de etkisiyle oluşturulan 3 Eylül 1791 tarihli anayasadır. Bu anayasa ve onu takip eden 1793 tarihli anayasalar feodal devlet düzeninden egemenliğin tek ve ulusa ait olduğu ve bunun bölünemez, devredilemez, zaman aşımı ile kaybedilemez olduğu vurgulanarak¹¹⁹, artık kralın iktidarının ulusun temsilcilerinin iktidarı ile sınırlandırılabilceği güvence altına alınmıştır¹²⁰.

Bunu izleyen 1793 Anayasasının sosyal alanı, devletin olumlu edimlerini gerektirecek biçimde düzenlemesi bir yeniliktir¹²¹. Aynı şekilde 4 Kasım 1848 tarihli anayasası da yine çeşitli sosyal hükümlere yer vermişti ancak anayasa denetimlerinin sağlanamaması yüzünden uygulamada yetersiz kalınmıştı.

Tanör'e göre "bu yüzyılın sosyal hükümler bakımından dikkati çeken bir başka belgesi 1874 tarihli İsviçre Anayasasıdır. 19. yüzyıl sonuna kadar uğradığı sosyal yönlü değişikliklerle beraber ele alındığında bu anayasa, yüzyılın, sosyal sorununu önceden gören ve buna karşı alınması gereken tedbirlere işaret eden tek

---

¹¹⁹ Tanör, s.176.

¹²⁰ "Bundan böyle; soyluluk, derebeylik, irsi ayrıcalıklar, sınıf ayrıcalıkları, feodal rejim, irsi yargı sistemi ve bunlardan doğan unvanlar, isimler ve ayrıcalıklar olmayacaktır. Bundan böyle kamu görevlilerinin para ile alınıp satılması, babadan oğla geçmesi olmayacaktır. Bundan böyle ulusun hiçbir bölümü için hiçbir ayrıcalık, hiçbir hukuki farklılık olmayacaktır..." bknz. Göze, Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayınevi, 9.Bası, İstanbul, 2000, s.552 vd.

¹²¹ Tanör, s.176. "Toplum çalışabilecek durumda olan kişilere iş bulacaktır, çalışmayacak durumda olanlara da yaşayabilmeleri için gerekli olanakları sağlayarak, mutsuz ve yoksul yurttaşlara yardım edecektir..." bknz. Göze, A., **Siyasal Düşünceler**, s.556 vd.

anayasası sayılamasa bile, bu açılardan nispeten en zengin anayasadır. Anayasa maddelerinde yalnız sosyal hak yada kurallar değil, aynı zamanda, bunlarla ilgili görevlerin hangi organ ve makamlara düştüğünü de açıklayan kurallar yer almıştır”¹²² ondokuzuncu yüzyılın önemli anayasaları belirtilmiştir.

3.1.2. Yirminci Yüzyıl Anayasaları (İkinci Dünya Savaşı Öncesi)

“Sosyal hak ve kuralları anayasal düzeyde tanıma eğilimi 20.yüzyılda, özellikle iki dünya savaşı arası dönemde yaygın bir akım halini aldı. Birinci Dünya Savaşının, etkisiyle, altüst ettiği toplumların yeni anayasa koyucuları, toplumlarını yeniden kurmak ve biçimlendirmek ödeviyle baş başa idiler. Bunlar artık geleneksel hukuk ilkelerini bir kere daha anayasalara geçirmekle yetinememişlerdir. Bu yüzden, yaptıkları yeni anayasa metinleri eliyle adeta birer kamu hukuku, sosyoloji ve ekonomi politikaları yaratmak yoluna gidilmiştir. Bu meyanda toplumu ilgilendiren bütün hukuki, ekonomik ve sosyal konulara el atarak, bu konularla ilgili çeşitli uygulamalar anayasalara konulmuştur”¹²³.

Yirminci yüzyılda sosyal açıdan anayasal düzenlemeler yönünden dünyanın bütün ülkelerinde öncelikle lokal anlamda devletlerin, kendi toplumlarının sosyal değişimin gereklerini yaşantılarında hissedenden kesimlerine yönelik uygulamalar söz konusu olmuştur. Yapılışı esasında lokal anlamda Meksika’da yaşayan işçilere yönelik olarak oluşturulan 1917 tarihli Meksika Birleşik Devletleri Siyasi Anayasası bu yüzyılın ilk büyük anayasasıdır.

---

¹²² Tanör, s.176-177.

¹²³ Tanör, s.177.

11 Ağustos 1919 tarihli Weimar anayasası da birinci dünya savaşının tüm dünyayı etkileyen olumsuz etkileri neticesinde, bu olumsuz etkilerin toplumların savaş sonrası sosyal ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla siyasi otoriteler tarafından oluşturulmuştur.

Bu anayasanın özelliği sosyal yönünün, bireysel yönüne oranla daha ağır basmasıdır. Devlete belirli ödevler yükleyerek toplumuna hizmet eden, toplumunu koruyan devlet anlayışına dayandırmasıdır. Başka bir özelliği de muhteviyatındaki sosyal yönlü eğilimini, sosyal hakları kişilere yönelik olarak değil de, devlete bu sosyal edimleri yerine getirmesi için ödevler yükleme şekliyle ortaya çıkarmış oluşudur.

Ancak, genel olarak Weimar anayasasının, özel olarak da onun sosyal kurallarının akıbeti pek parlak olmamıştır. Sosyal kuralların, kişilerin hakları ya da devlete açıkça görev yükleyen ve yaptırımlarını da beraberinde getiren kurallar şeklinde düzenlememiş olması, bu alanda bir takım kuşkuların doğumuna yol açmış, sonuçta anayasanın kendi değeri dahi tartışılır hale gelmiştir. Bu yüzden de Weimar anayasasında genişçe yer almış olan sosyal kural ve ilkeler birer program değeri taşımaktan ileri gidememişlerdir¹²⁴.

Birinci Dünya Savaşının, savaşa katılmış ya da katılmamış tüm devletlerde sirayet eden etkileri neticesinde ve anayasal yapılanmalarını yeniden düzenleyen devletler, diğer milletleri de etkilemiş, bu doğrultuda bir çok siyasi iktidar, yeni anayasa oluşturmak zorunda kalmışlardır. Bunlardan bazıları; 1921 tarihli Sırbistan-Hırvatistan- Slovenya Krallığı anayasası, aynı yıl yapılan Polonya Cumhuriyeti anayasası, 1923 tarihli Romanya Anayasası ve 1931 tarihli İspanyol Cumhuriyeti anayasalarıdır. Bu anayasalar hazırlanış amaçları doğrultusunda yine sosyal hak ve

---

¹²⁴ Tanör, s.178.

kurallara yer vermiş olsalar da kiminde meydana gelen iç savaşlar, kiminde ise uygulama yetersizlikleri nedeniyle amaçlarına ulaşamayan metinler olarak kalmışlardır.

3.1.3. Yirminci Yüzyıl Anayasaları (İkinci Dünya Savaşı Sonrası)

İkinci dünya savaşının son bulması ve köklü siyasi değişikliklerin ortaya çıkması, pek çok ülkede yeni anayasaların yapılması gereğini doğurmuştur. Batı demokrasisi ülkelerinde yapılan yeni anayasalar burjuva demokratik devrimlerinin siyasi hedeflerinin birer uzantısı niteliğindeydiler¹²⁵. Bu yüzden yeni anayasalarda klasik hakların eskisinden daha geniş bir şekilde tanınması söz konusu olmuştur. Özellikle Fransız, İtalyan ve Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasaları bu meydana getirdikleri yenilikler bakımından bir çok diğer anayasayı da çeşitli yönlerden etkilemişlerdir. Hazırlanışları bakımından Fransız ve İtalya anayasaları sosyal haklar konularında başı çekmelerine rağmen uygulamada yer bulamamışlardır.

Bu dönemde ortaya çıkan 19 Nisan 1946 tarihli Fransız anayasası sosyal haklara geniş ölçüde yer vermesine rağmen referandumda reddedilmiştir. Yine aynı yıl 27 Ekim'de hazırlanan Fransız anayasası sosyal haklar konusuyla ilgili yeni düzenlemeler getirmekte, “1789 ilkelerinin benimsenerek, bu ilkelerin çağın son derece gerekli yeni sosyal, ekonomik, siyasal etkileşim ile tamamlanacağı belirtilmeli¹²⁶” görüşü benimsenmiştir.

Anayasanın başlangıcına konan bu hükümlerden bazıları sosyal hak biçiminde, bazıları ise devlete ödev yükleyen kurallar halinde düzenlenmişti. Yine aynı hükümler bir başka açıdan da iki özellik taşıyorlardı. Kimileri adeta, zaten var

---

¹²⁵ Tanör, s.179.

¹²⁶ Ayrıntılar için bkz. Göze, Sisyasi Yönetimler, s.585 vd.

olan bir durumun anayasal düzeyde tekrarlanması, kimileri ise yasama programı çizer niteliğindedirler¹²⁷.

1958 anayasası ise 1946 anayasası gibi 1789 bildirisi hükümlerine gönderme yaparak sosyal haklar konusunda etkisiz kalıp, yürütmenin yapılanması hususlarına ağırlık vermiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası sosyal haklara ilk olarak en geniş yeri 1947 tarihli İtalyan anayasası vermiştir ancak bu, anayasa koyucunun isteğinin gerçekleşmesine yetmemiştir¹²⁸.

3.2. 1949 Bonn (Alman) Anayasası Oluşumu ve Sosyal Devlet Sistemine Etkileri

İkinci Dünya Savaşı sonrası Alman siyasi iktidarı sosyal yapılanmayı yeniden oluşturmak amacıyla, toplumsal hayatı yenilemek ve sağlıklı bir düzene sokabilmek için ilk iş, savaş boyunca hüküm sürmüş olan Nazi iktidarının olumsuz yönlerinden arındırmak politikasına gitmiştir. Bununla ilgili olarak sosyolojik ve demokratik değerlerin yeniden kurulabilmesi için siyasi öğretiyi yapılandırma yoluna gidilmiştir. Böylece Alman devletini yeni bir anayasaya kavuşturmak ve savaşın milleti etkileyen tüm olumsuz yanlarını bertaraf etme süreci başlatılmıştır.

Bu siyasal yapılanma içerisinde hazırlanan 1949 tarihli Federal Almanya (Bonn) Anayasası, Şentürk tarafından “uygulamada süregelen Weimar Anayasasının eksikliklerini de göz önünde bulundurarak hazırlandı ve kabul edildi. Aslen

---

¹²⁷ Tanör, s.180.

¹²⁸ İtalyan anayasasında belirtilen ve 1961 anayasası md.10/2’yi etkileyen ona ilham kaynağı olan hüküm şöyledir: “Yurttaşların hürriyetini ve eşitliğini fiilen kısıtlayan, insan kişiliğinin eksiksiz bir şekilde gelişmesini ve bütün çalışmaların ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal örgütlenişine fiilen katılabilmesini önleyen ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmak Cumhuriyetin ödevidir. Bknz. Tanör,s.180-181.

başlangıçta geçici bir dönem için yeni, özgürlükçü ve demokratik bir devlet yaratma amacıyla hazırlanmış olan söz konusu anayasa, daha sonra güçlü bir siyasi dengenin oluşumuna kaynaklık edeceği ve demokratik toplum yapısının kurulmasına dayanak oluşturacağı öngörüsüyle uzun süre yürürlükte kalmıştır”¹²⁹ şeklinde belirtilmektedir.

Oluşturulan Anayasanın amacı temel hak ve özgürlükleri devletin yasa dışı müdahalelerine karşı korumak olmuştur.

Bu meyanda 1949 Alman anayasasının en önemli özelliği 1961 Türk anayasasını da sosyal devlet sisteminin anayasasal düzenle oluşturulmasına esas teşkil etmiş olan “**Sosyal Hukuk Devlet İlkesi**”nin düzenlenmiş olması ve devletin yerine getireceği edimlerle, savaşın da etkisiyle sosyal eşitsizliğe maruz bırakılmış milletin, bu eşitsizliklerin giderilmesi güçsüz olanların güçlüler karşısında korunarak sosyal politikalar üretilmesini sağlamasıdır¹³⁰.

Yine 1949 Alman (Bonn) Anayasası insan onuruna, anayasanın ilk maddesine, temel hak ve özgürlükler katalogunun başında yer vermiş ve onu anayasal değerler sisteminin başına oturtmuştur. Buna göre, “İnsan onuru dokunulmazdır. İnsan onuruna saygı göstermek ve onu korumak bütün devlet otoritelerinin görevidir¹³¹” düzenlemesiyle savaşta ağır darbeler almış olan Alman milletine ait kişilerin insan onuruna yaraşacak ölçüde insan gibi yaşamalarını anayasal güvence ile teminat altına almıştır.

---

¹²⁹ Uzun, Şentürk, “Federal Almanya Yönetim Sistemi.”, Yirmi Birinci Yüzyılda Yönetim, Türk İdari Araştırmalar Vakfı Yayınları, 2003, Ankara, s.599-600.

¹³⁰ Şentürk, s.600.

¹³¹ Bulut, s.52-53.

3.3. Sosyal Hukuk Devleti İlkesi Anlayışına Duyulan İhtiyaç

Sosyal devlet sistemi, “liberal devlet sisteminin siyasal demokrasi kurumlarını koruyarak, kendiliğinden gerçekleşmeyen sosyal ve ekonomik demokrasiyi devlet müdahalesi ile gerçekleştirmeyi öngören” bir sistemdir¹³². Sistem gerçekte kapitalist ekonomi düzenin daha iyi çalışmasını sağlayıcı önlemlerin alınması gereğini duyan bir devlet sistemi olmaktadır¹³³.

Sosyal devlet; vatandaşlarının sosyal durumlarıyla ilgilenen ve onlara asgari bir yaşam düzeyi sağlamayı, bu arada sosyal adaleti ve sosyal güvenliği gerçekleştirmeyi ödev bilen devlettir, denilebilir. Sosyal devlet ilkesi, herkesin insan onuruna yaraşır bir yaşam sürebilmesi için devletin gerekli önlemleri almasını öngörür¹³⁴.

Sosyal devletin varlık nedeni sadece "kişilere minimum bir gelir düzeyinin garanti edilmesi" ya da "belirli ihtiyaçların karşılanmasında minimum standartların sağlanması" olduğunu ileri sürenler yanında; geniş anlamda refah devletinin amacının “tüm vatandaşların yaşam koşullarını iyileştirmek” olduğunu kabul edenler de vardır. Genel olarak sosyal devletin temel amacının; “bir toplumu oluşturan bireylerin, yasalar karşısında olduğu kadar siyasal, ekonomik ve sosyal hayatın işleyişi içinde de eşit ve özgür olmalarını sağlamak¹³⁵” olduğu söylenebilir.

Diğer bir deyişle Tiyekli sosyal devleti, “bireylerin yasalar karşısında eşit ve özgür olduklarını kabul etmekte; bunun ötesinde bu eşitlik ve özgürlüğün bireyler

---

¹³² Göze, Sosyal Devlet Sistemi, s.36.

¹³³ Balkır, s:48.

¹³⁴ Balkır, s. 63.

¹³⁵ Tiyekli, s.12-13.

açısından işlevsel bir niteliğe sahip olması için gerekli imkânları da sağlamaya çalışmaktadır. Sosyal devletin genel kabul gören, ortaya çıkmasında önemli rolü olan ve bu temel amacın alt başlıkları olarak kabul edilecek, diğer amaçları ise; yoksullukla mücadele ve adil gelir dağılımına ulaşma, fırsat eşitliğini sağlama ve sosyal güvenlik şeklinde sıralanabilir”¹³⁶.

Sosyal devlet ilkesinden kaynaklanan özgürlük kavramının toplumsal bağlılığı ve devletin sınırsız ve kamu yararına saygı göstermeyen özgürlük kullanımına karşı koyması yükümlülüğü gözden uzak tutulmalıdır. Bu yükümlülük de bir entegrasyon görevi olarak tanımlanabilir¹³⁷. Uyuşmazlık örtbas etmek değil, herkes için sosyal adaletin sağlanmasına çaba göstermek söz konusudur. Bu uyuşmazlıklar inkar edilmemektedir. Aksine varlıkları istenmektedir. Ancak burada amaç durağan kalmak değil var olan menfaat ve görüşleri olabildiğince dengelemektir¹³⁸. Sosyal devlet kuralı kapsamlı çözümler sunmamakta, devletin görevini, meşruluğunu ve bu tür bir dengeye ulaştıracak metotları tanımlamaktadır¹³⁹.

Tiyekli’ye göre sosyal hukuk devletin temel amacı; “insan onuruna yakışır asgari bir yaşam düzeyinin sağlanması, bireyin diğer bireylere, gruplara ve devlete karşı korunmasıdır. Bu da devletin kendi gücünü sınırladığının, devlet gücünün hukuka bağlandığının, kişi hak ve özgürlüklerinin hukuk kuralları ile koruma altına alındığının bir göstergesi olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Sosyal devletin temel varlık nedeni, toplumu ve bireyleri yoksulluktan kurtararak güvensizlik alanını

---

¹³⁶ Tiyekli, s.13.

¹³⁷ Gören, Zafer, “Sosyal Devlet İlkesi ve Anayasa Hukuku Açısından Yaşam Kalitesi”, Anayasa Yargısı 14, 1997, Ankara, s.152.

¹³⁸ Balkır, s. 48-49.

¹³⁹ Gören, s.152.

daraltmak ve herkesin kendi kaderine hakim olmasını sağlayacak koşulları ve ortamı hazırlamaktır¹⁴⁰”.

Yoksullukla mücadelede temel hedef, “herkese insanca yaşaması için gerekli minimum gelir düzeyini garanti etmektir. Sosyal hukuk devletinin temel amaçlarından biri olan adil gelir dağılımı, toplumda kişilerin elde ettikleri gelirler arasında çok büyük uçurumların olmamasını, milli gelirin kişiler ve sınıflar arasında toplumsal gerginliklere yol açmayacak şekilde dağılmasını, dolayısıyla toplumca kabul edilebilir bir gelir paylaşımını ifade etmektedir. Dolayısıyla, sosyal devletten beklenen; kamu gelirlerini (özellikle artan oranlı vergiler) ve kamu harcamalarını (özellikle sosyal transferler) kullanarak toplumu oluşturan kişiler arasında zenginden fakire doğru geliri yeniden dağıtması servet ve gelirler arasındaki dengesizlikleri azaltmaya çalışması; milli gelirin adaletsiz dağılımı sonucunda yoksul düşen kişileri, güçsüzleri, düşkünleri, bakıma muhtaç çocukları korumasıdır”¹⁴¹.

Ancak bu kişilerin korunmasında temel prensip, onların toplum içindeki saygınlığını zedelemeyecek şekilde yardımda bulunmak, çalışabilecek durumda olanlara iş sağlamak, bu kişileri üretken ve topluma yararlı duruma getirmek olmalı, sağlanan yardımlar çalışma isteğini kırmayacak düzeyde yapılmalıdır.

Sosyal hukuk devletinin temel amaçlarından ve ortaya çıkışında etkili olan en önemli faktörlerden bir diğeri ise sosyal güvenliğin sağlanmasıdır. Liberal devlet anlayışında, 20. yüzyılın başlarına kadar, kişilerin gelecekte karşılaşmaları muhtemel

---

¹⁴⁰ Tiyekli, s.14.

¹⁴¹ Tiyekli, s.13.

hastalık, yaşlılık, kaza, işsizlik vb. risklere karşı korunmaları kendi sorumlulukları olarak kabul edilmekteydi¹⁴².

Ancak, sanayileşme sürecinde ancak fizyolojik ihtiyaçlarına yeten bir gelir elde eden işçilerin bu düşük gelir düzeyi ile sosyal güvenlik ihtiyaçlarını nasıl karşılayacakları konusunda klasik iktisatçılar bir çözüm önermedikleri için olayların gelişimi devleti sonuçta sosyal güvenlik alanında bir rol oynamaya zorlamıştır. Sosyal devletin varlık nedenlerinden biri de kişilerin gelir elde etmelerini sağlayacak bir iş edinmeleri için gerekli koşulları sağlamak ve böylece kendi geçimlerini temin edebilecekleri bir işte çalışabilmelerini mümkün kılmaktır¹⁴³.

İşçilerin giderek artan siyasi güçleri ve büyük bir baskı grubu olarak belirmeleri, sanayileşmiş ülkelerde siyasi otoritenin ücretlerle ilgilenmesine ve refahı daha yaygın bir hale getirmek için yeni ücret politikaları izlemelerine yol açmıştır. Görüldüğü gibi her denenen siyasi düzenin, onu yaşayanlar tarafında artık kırılma noktasına ulaşıyor ve bu etkileşim siyasi erkin gücünü yitirmemesi için yeniliklere gitmesine neden teşkil etmektedir.

Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, "sanayileşmiş ülkelerde benimsenen ve yürütülen ücret politikası, sosyal refah devletine ulaşmada önemli bir araç olmuştur. Sosyal hukuk devletinin varlık nedenlerinden bir diğeri ise, sosyal dengeyi ve dolayısıyla sosyal bütünleşme ve barışı sağlamaktır. Sosyal devlet; bu amaçla kişiler, sosyal sınıf ve zümreler ile farklı din ve mezheplere mensup olanların öncelikle yasalar karşısında eşit işlem görmelerini sağlamaya ve kişilerin, mensup oldukları sınıf, zümre, ırk, din veya mezhep nedeniyle ya da sahip olduğu ekonomik

---

¹⁴² <http://www.genbilim.com/content/view/1715/86/>.

¹⁴³ <http://www.genbilim.com/content/view/1715/86/>.

güçten ötürü ayrıcalıklı muamele görmesini engellemeye çalışarak, haksızlığa uğrayanları, güçsüz kişileri koruyacaktır¹⁴⁴”.

3.4. 1961 Anayasası Gerekçeler ve Oluşumu

1961 Anayasasının oluşumuna, Demokrat Partinin siyasi anlayışının olumsuzluklarının giderilmesi amacıyla askerlerin, üniversite öğrencilerinin ve çeşitli STK'ların birliğiyle yapılan 27 Mayıs Darbesi yön vermiştir.

27 Mayıs Darbesi, “1960'ta yapılan ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinde gerçekleşmiş ilk askerî darbedir. Ayrıca 27 Mayıs Askerî Müdahalesi ya da 27 Mayıs İhtilâli olarak da anılır. Darbe emir komuta zinciri içinde yapılmamıştır; 37 düşük rütbeli subayın planları ile icra edilmiştir. Kritik mevziler bu subayların ellerindeki asker ve silahlarla önce ordudaki komuta kademesinin etkisiz hale getirilmesi ile ele geçirilmiştir. Sonra cumhurbaşkanı ve hükümet üyeleri tutuklanarak, hükümet; 235 general ve 3500 civarında subay (daha çok albay, yarbay, binbaşı) emekliye sevk edilerek, ordu; 1402 üniversite öğretim görevlisi görevden alınarak ve bazı üniversiteler kapatılıp el konularak, üniversiteler; 520 hakim ve yargıç görevden alınarak, yargı kontrol altına alınmıştır. Darbeden sonra darbeyi planlayan ve icra eden 37 düşük rütbeli subay ve Emekli Orgeneral Cemal Gürsel in oluşturduğu Millî Birlik Komitesi ülke yönetimini üstlenmiştir¹⁴⁵”.

Askeri darbe niteliği taşıyan bu gelişme, ikinci dünya savaşının ardından yeni yapılanmasını oluşturan Avrupa devletlerinin sosyal hukuk devlet modelini benimsemeleri sonucunda tasarısı hazırlanan 61 anayasasını da etkilemiştir.

---

¹⁴⁴ Tiyekli, s.11-14.

¹⁴⁵ http://tr.wikipedia.org/wiki/27_Mayıs_Darbesi.

9 Temmuz 1961 tarihli anayasamız, Balkır, “yürürlükte olan anayasalar arasında İtalyan anayasasından sonra sosyal alanla ilgili kurallara en geniş yer veren anayasadır. 1961 anayasası bir yönüyle 1945 sonrası demokratik dünyaya ayak uydurma girişimiyle başlayan sürecin oluşturulmasıdır. Bu anlayış doğrultusunda, özgürlükçü ve demokratik yaklaşımları benimseyen 1961 anayasası sosyal ve sendikal haklar alanında da ileri bir dönemeci simgeler. Bu haklar işçilerin sınıf bilinciyle siyasal güçleri zorlamaları sonucu değil, demokratik sosyal bir hukuk devletin gereği olarak getirilmiştir. Sosyal demokrasi alanındaki evrensel gelişmelerin etkisiyle çağdaş bir anayasa yapmak isteği birleşince, halk yığınlarından gelen böyle bir beklenti ve özlem olmadan da, bu alanda büyük bir savaş verilmişçesine, hayli geniş bir sosyal haklar listesi anayasanın içinde yer almıştır. 1961 anayasası “özgürlükçü” niteliği ile çağdaş anayasaların en iyilerinden ve en ilerilerinden biri olmuştur.¹⁴⁶” şeklinde belirtmektedir.

Gözeye göre “1961 Anayasasıyla ilk defa olarak toplumda bir anayasa kültürü, hatta anayasa kültü ve anayasa yüceltilmesi doğmuştur. 1961 anayasası benzer düşüncedeki veya benzer konumdaki bireyleri birbirine yaklaştıracı ve bütünleştirici etkisiyle bütünsel olarak sosyalleştirici bir etki yapmıştır. Öte yandan anayasa yargısı vasıtasıyla anayasa gerçek bir hukukileştirme aracı haline gelmiştir¹⁴⁷.”

1961 Anayasası sosyal devlet ilkesi gerekçesi şöyledir; “Sosyal devlet, fertlere yalnız klasik hürriyetleri sağlamakla yetinmeyip, aynı zamanda onların insan gibi yaşamaları için zaruri olan maddi ihtiyaçlarını karşılamalarını da kendisine

---

¹⁴⁶ Balkır, s. 112-113.

¹⁴⁷ Göze, Sosyal Devlet Sistemi, s.135-136.

vazife edinen devlettir. Modern anayasa, asgari geçim şartlarından, sıhhi bakımdan, öğrenim imkanlarından ve hele barınacağı bir bir konuttan yoksun bir kişinin gerçek anlamda hür olamayacağını kabul eden zamanımızın hukuk ve siyaset ilmine ve devlet görüşüne uygun olarak fertlere ve vatandaşlara sosyal bir takım haklar sağlamak zorundadır. Her sınıf halk tabakaları için refah sağlamayı kendisine vazife edinen zamanımızın devleti (refah devleti), iktisaden zayıf olan kişileri, bilhassa işbu bakımdan başkalarına tabi olan işçi ve müstahdemleri her türlü dar gelirlileri ve yoksul kimseleri himaye edecektir. Bu suretle, hem insan şahsiyetine hürmet etmek vazifesini yerine getirecek, klasik hürriyetlerin gerçeklerle alay eden mahiyet almasına mani olacak, hem de çalışan geniş halk tabakalarının refaha kavuşması sayesinde toplum hayatı için daha verimli olmaları hedefine de ulaşacaktır.”¹⁴⁸

1961 anayasasında; devlete özgürlükleri gerçekleştirme yönünde olumlu görevler yükleyen anayasa kurallarının büyük bölümü temel hak şeklinde düzenlenmiş olup temel hak şeklindeki düzenlemede, devletin görevleri diğer düzenleme şekillerine oranla daha somut ve ayrıntılı belirtilmiş olmaktadır¹⁴⁹.

Balkır “1961 anayasasındaki sosyal devlet ilkesinin, 1924 anayasasındaki yalnızca kişisel özgürlükler için garanti sağlayan devlet düzeninden farkı da bu noktada toplanabilir. Çalışma hayatını, temel hak ve özgürlükler ile bireysel çalışma ilişkileri açısından düzenlemekle kalmayan 1961 anayasası, işçilere “sendika kurma hakkı” başlığı altında (md. 46) sadece sendikalaşma hak ve özgürlüklerini vermekle kalmamış, aynı zamanda “toplu sözleşme ve grev hakkı” başlığı altında (md. 47) işçilerin iktisadi ve sosyal haklarını geliştirmelerini sağlayan toplu iş sözleşmesi ve grev haklarını tanımıştır. Böylece, Türk anayasalarında ilk kez 1961 anayasası ile

---

¹⁴⁸ Göze, Sosyal Devlet Sistemi, s.136.

¹⁴⁹ Balkır, s. 111.

sendika, toplu sözleşme ve grev hakları anayasa konusu olmuş ve güvence altına alınmıştır¹⁵⁰”.

1971 Değişiklikleri

Özünde ve oluşumunda halk yığınlarının etkilemesiyle değil de, rejim sıkıntısının telafisi amacıyla ve askeri darbenin etkisiyle oluşturulmuş 61 anayasası, getirdiği yenilikler ve ilkelerle Türk anayasal sisteminde siyasi iktidarları etkileyecek eşitlikçi ve sosyal yapılanmanın başını çekmiştir. Sivil yapılanma yerine askeri oluşumun eseri oluşuyla eleştirilen ancak özgürlükçü yapısıyla ilkleri de beraberinde getirmiş olan anayasanın, toplumsal hareketle düzenlenmeyişinden ötürü özgürlükçü oluşumu tam olarak tamamlayamamış olması muhtemel iktidarların erkini kabul ettirici değişikliklere gidişi de olağan karşılansa gerektir. Nihayetinde de 21 yıl sonra da yine önüne geçilemez yeni bir darbeye de sonuçlanmış olması olabilecekleri yansıtmıştır. Tabandan başlatılmayan hiçbir değişiklik gibi köklü olamayacağı aşikardır. Bu meyanda yine uygulamadaki sıkıntılar ve fazla özgürlükçü bakış 1971 yılında da sosyal yönetimde değişikliklerin meydana gelmesine gebe kalmıştır.

61'deki yapısıyla sendikalaşma adına işçi statüsü taşımayanların da bu haklardan anayasal düzeyde faydalanabileceğini savunan metin, yapılan değişikliklerle işçi statüsünde olmayan kamu görevlilerinden bu hakkı geri almıştır. Sendikal hak kapsamındaki maddeden “çalışan” ibaresi “işçi” ibaresiyle değiştirilmiştir. Dolayısıyla memur statüsünde görev yapanlardan sendika kurma hakkını anayasa metninden çıkarmış, bu hakların kanunla düzenleneceğini belirterek bu gruhun sendikalara üye olmaları da yasaklanmıştır.

71 değişikliklerinde bu olumsuz edimden ziyade olumlu karşılanacak düzenlemeler de vardır. Şöyle ki bu değişikliklerle sosyal güvenlik hakkı tanınması

---

¹⁵⁰ Balkır, s. 113.

anayasal güvenceyle teminat altına alınarak, tüm vatandaşların faydalanacağı yeni yapılanmayla, toplumun gerek refah gerekse ruhsal ve bedenen eşit şartlarda yaşabilmesini sağlamak amacıyla, sosyal sigortalar ve sosyal yardım örgütlerinin kurulacağını belirtmiştir. Aynı zamanda sağlık sektöründen faydalanmayı da düzenleyerek dar gelirlili ailelerin bu hizmetlerden faydalanması öngörülmüştür.

3.5. 1982 Anayasası ve Sosyal Devlet İlkesi düzenlemesi

61 anayasasının sivil yapılanma ile oluşmamasına rağmen, getirmiş olduğu özgürlükçü yapı yine başka bir darbe girişimiyle son bularak, siyasi iktidarın da etkilendiği tamamen asker nitelikli bakışla, yine tanıdık bahaneyle, rejimin tehlikesinin ve sivil kargaşanın ortadan kaldırılması amacıyla sosyal boyutlarda 61 anayasasının getirmiş olduğu geniş sosyal güdülenme tam olarak hissedilmeden yine aynı usulle tavandan indirilen yeni anayasal metin oluşturularak 12 Eylül darbesinin otoriter yapısının bir eseri olmuştur.

12 Eylül Darbesi veya 1980 İhtilali, Türkiye'de, "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 12 Eylül 1980 günü emir komuta zinciri içinde gerçekleştirdiği askeri müdahale. 27 Mayıs 1960 darbesi ve 12 Mart 1971 muhtırasının ardından Türkiye Cumhuriyeti tarihinde silahlı kuvvetlerin yönetime üçüncü açık müdahalesidir. Bu müdahale ile Süleyman Demirel'in Başbakan'ı olduğu hükümet görevden alınmış, Türkiye Büyük Millet Meclisi lağvedilmiş, 1970 sonrasında değiştirilen 1961 Anayasası tamamen rafa kaldırılmış ve Türkiye siyasetinin yeniden tasarlandığı bir askeri dönem başlamıştır. Bu dönem yaklaşık dokuz yıl sürmüştür. 12 Eylül 1980 ardından partiler lağvedilip, parti liderleri önce askeri üslerde gözetim altında tutulmuş, ardından yargılanmışlardır. Bu durum, siyasi partilerin sürekliliği konusunda tarihsel sorunlar

yaşayan Türkiye'de siyasi temsilin demokratikleşmesi önünde yeni bir engel oluşturmuş olup, siyasi gelenekler de, geçici de olsa alt-üst edilmiştir”¹⁵¹.

61 ve 82 anayasaları birçok benzerliği ve doğal olarak ayrımları barındırmaktadır. Her ikisi de darbeler sonucu oluşturulmuşlardır, 61 anayasası 27 Mayıs, 82 anayasası 12 Eylül. Her ikisi de sistematik olarak aynı yapıya göre düzenlenmişlerdir. “Başlangıç, Genel Esaslar, Temel Haklar ve Ödevler”, “Devletin Temel Kuruluşu, Geçici Hükümler ve Son Hükümler”. Tıpkı 61 anayasası gibi 82 anayasası da birinci maddesinde Türkiye Devletinin bir Cumhuriyet olduğunu belirtip ikinci maddesinde Cumhuriyetin temel niteliklerini sıralamaktadır. “Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik sosyal bir hukuk devletidir”¹⁵² hükmünü getirmişlerdir.

Düzenleme açısından bakıldığında gerek sistematigi gerekse sosyal alandaki güçlü yenilikleriyle her iki anayasa da Sosyal Hukuk Devlet yapısının md.2’de belirterek toplum yapısının artık yeni düzenlemelerle iç içe ve olumlu etkilenecek yaşantısını idame ettireceğini gösterir niteliktedirler. Konumuz gereği tarihi süreçte incelemeye çalıştığımız bu hususlarda, baskılar ve darbeler sonucu oluşturulmuş ve sosyal hukuk devlet yapısını anayasal düzeyde kabul eden iki metin baskı ve sosyal ironisiyle doğmuş olmalarına rağmen, hukuk düzenimize bu yeni sosyal yapıyı getirmiş olmalarından dolayı toplumsal anlamda anayasal güvenceyi teşkil etmeleri açısından oldukça önemlidirler.

---

¹⁵¹ http://tr.wikipedia.org/wiki/12_Eylul_Darbesi.

¹⁵² Soysal, 108 ve 111.

İki anayasanın da benzerlik taşıyan ifadelerinde, 61 gibi 82 de “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” bölümlerinde getirmiş oldukları, sosyal ve ekonomik hakların mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde yerine getirilmesi yani “Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda anayasa ile belirtilen görevlerini, ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.” hükümleriyle getirmiş oldukları yenilikçi ve özgürlükçü yapıyı sınırlandırarak, mali imkanlar ve ekonomik istikrarın var olması edimini şart koşarak, bunların gerekli zamanlarda bu maddelere dayandırılarak siyasi otoritelerin inisiyatifinde kullanılması yönündeki durumu ortaya çıkararak, tüm bu yeniliğe rağmen bunu da sınırlandırıcı önlemlerle olası yaptırımlarını dile getirmişlerdir. Devletin sosyal hukuk devlet olarak kabul görmesinin ardı bu negatif yönlü düzenlemelerle ucunun açık bırakılması ve tamamen “dayanan ve saygı duyulan” temel hak ve ödevlerle çelişmektedir.

Gerçi bu eleştirinin yeni yeni ülkemizde cereyan eden düzenlemeler ve daha öncesinde Avrupa ülkelerinde bazı sosyal güvenlik konularında yaşanan olumsuzlukları –örneğin, işsizlik sigortası gibi; işsizlik sigortası uygulamalarında tanınmış olan devletin işsiz kalanlara yönelik sosyal uygulamalarda amacının tam tersi etki yaratarak toplumun çalışmadan kendini devlete bırakmak suretiyle bu uygulamadan faydalanması tembelliğe ve üretmeyen toplum yapısına doğru ittiği görülmüştür.- önleyebilmek açısından da haklı görmek gereklidir.

Geriye Gidiş

Soysal’a göre 61 Anayasasından 82 Anayasasına göre geriye gidiş uygulamaları “1961 anayasasında belirtilen “insan haklarına dayanan devlet”, bu inanç üzerine kurulmuş olan, insanı temel değer olarak kabul eden, kendi var oluş nedenini insan haklarının korunması ya da gerçekleştirilmesi amacına dayandıran

devlet demektir. Devlet insan için, insanın insanca yaşaması için vardır. 1982 anayasasıyla devletin “insan haklarına dayanan” olmaktan çıkıp “insan haklarına saygılı” devlet durumuna gelmesi, özellikle anayasa düzenindeki öbür değişikliklerle bir arada düşünüldüğü zaman, çok temel bir yaklaşım farkını anlatıyor. İnsan hakları, artık, devletin temeli sayılmaktan, onun dayandığı kavramlar ve değerler bütünü olmaktan çıkmıştır. Devlet, başka amaçlar için vardır; 2.maddenin “insan haklarına saygı”dan da öne aldığı ve devleti içine yerleştirdiği kavramlar olan toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı için vardır. Toplumun huzurunu sağlamak, ulusal dayanışmayı gerçekleştirmek ve adalet anlayışını egemen kılmak çerçevesinde var olan, bu çerçeve içinde yer alan devlet, yine de başıboş ve keyfi davranamayacak, insan haklarına saygılı olacaktır. İnsana yine değer verilmesi, insan onurunun yine kollanması gerekecektir ama, insan hakları artık devletin var oluş nedeni olmaktan çıkmıştır¹⁵³” şeklinde belirtilmektedir.

82 anayasasının öncelikli olarak kendinden önce oluşturulmuş ve siyasi yapısına göre çığır açmış bulunan 61 anayasa metninde ortaya çıkmış ve uygulamada toplum refahını esas alan düzenlemelerdeki eksiklikleri gidererek daha güçlü bir sistemi oluşturması beklenirdi. Ancak yapının siyasi kanadı buna yanaşmamış ve o zamanın siyasi şartları bu durumun düzeltilmesi yerine daha da geriye götürücü etki yaratmış bazı uygulamaları oluşturmuştur.

61’in tersine özgürlüğü geri plana iten ve otoriteye, yani devlet gücüne ön sırayı veren 82 anayasası, bireyle toplum arasında kesinlikle devleti tercih eden bir anayasadır. Yine devlet gücünü benimsemiş olması haklar ve özgürlükler konusunda

---

¹⁵³ Soysal, s.124.

sınırlamalar ve yasaklamalara ağırlık vermiştir. Hak ve ödev dengesi kurulamamış olup, özgürlüğe yeterince ağırlık verilmeden sorumlulukların ağırlığı artırılmıştır¹⁵⁴.

Mümtaz Soysal'a göre başka bir geriye gidiş de "temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması bölümünde görülmektedir. Özellikle kişi özgürlüğü ve güvenliği, basın dernek ve toplantı özgürlükleriyle sendika ve grev haklarına ve siyasi partilere ilişkin konularda 61 anayasasına oranla daha geniş ve ayrıntılı hükümler getirmiştir. Ancak bu genişlik ve ayrıntıya iniş, hakların ve özgürlüklerin her türlü olasılığa karşı güvence altına alınması yönünde olmamış, tam tersine, hakların ve özgürlüklerin sınırlanması yönünde bir çaba olarak kendisini göstermiştir. Örneğin 61'in metninde yer almamış olan çalışma hayatına ilişkin, lokavt hakkı 82 anayasasında kabul edilmiş olup, işverene işçinin grev hakkına karşı bir silah olarak kullanabilmesi hakkı, "sosyal alanda işçi ve işveren mücadele ederken eşit araçlar kullanılırsa, ancak o zaman bu mücadele topluma zarar verici olmaktan çıkar" gerekçesiyle işverenin toplu olarak işçiyi işten çıkarabilme hakkı tanınmıştır. Bu durumda sosyal devletin güçsüzdüden yana olma eğilimiyle çatışan bir durum olarak ortaya çıkmaktadır¹⁵⁵".

3.6. Sosyal Devlet Sistemine Getirilen Eleştiriler

Bülent tarafından belirtilen sosyal devlete yönelik eleştiriler arasında "Sosyal devlet taraftarları ideolojik bakımdan tek tip değildir. Aralarında liberaller, sosyalistler, muhafazakârlar vardır. Dolayısıyla sosyal devlet, çok farklı bakış açısına sahip olan kimseler tarafından övülmüş ve eleştirilmiştir. Sosyal devlet anlayışında toplum tüm üretimi bir arada gerçekleştiren, amaçları ortak bir insan topluluğu olarak değerlendirilir. Bu değerlendirme, sosyal devlet olsun olmasın devlet politikalarının

---

¹⁵⁴ Soysal, 124-125.

¹⁵⁵ Soysal, 124-125 ve 152.

her zaman sınırlı sayıda insan tarafından belirlendiği söylenerek tenkit edilmiştir. Adaletin yalnızca zayıflarla ilgili bir durum olmadığı, piyasa sürecinde üretilen mal ve hizmetlerin bireylerin subjektif tercihlerinin sonucu olduğu dolayısıyla, gelir dağılımının bireylerin zora dayanmayan tercihlerinin neticesi olduğu sosyal devlet fikrine getirilen bir eleştiridir¹⁵⁶.

Bunların dışında sosyal devlete yöneltilen ve sosyal devlet ilkesi içerisinde memurlara tanınan bazı haklara da eleştiri niteliğinde olabilecek önemli eleştirilerinden biri sosyal devlet uygulamalarının “bedavacılığı” teşvik ettiği ve bireysel sorumluluk duygusunu azaltarak bağımlılık kültürü yarattığı ve edilgenleştirdiği belirtilmektedir¹⁵⁷.

Sözü edilen eleştirilerdeki gibi sosyal devlet, uygulamada kötüye kullanıma açıktır. Bu kötüye kullanma, bireysel kötüye kullanmadan kurumsal kötüye kullanmaya dek çeşitli derecelerde olabilir. Ancak, insanın bulunduğu bütün sistemler kötüye kullanılmaya açıktır. Bu nedenle sosyal devlet sistemini ortaya çıkacak sorunlardan sorumlu tutmak yerine denetim mekanizmalarının artırılması, şeffaflık ve eğitim gibi yollarla kötüye kullanımı en aza indirmenin yolları aranmalıdır¹⁵⁸.

Sosyal devletin yol açtığı tıkanıklıklar şu şekilde sıralanabilir:

- Öncelikle toplumsal değişim sonucu, nüfusun yaşlanması ve böylece sosyal güvenlik kurumlarının yaşlılık ve sağlık ödemelerinin önemli ölçüde artması,

---

¹⁵⁶ Kara, Bülent, “Sosyal Devletten Küresel Devlete: Türkiye’de Kamu Çalışanları Ve Temel Haklar”, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 2009, C.14,S.1, Isparta, s. 372-374.

¹⁵⁷ A.g.e, 375.

¹⁵⁸ “Siyaset kuramcısı Robert Nozick, basketbolcu Wilt Chamberlain örneğiyle sosyal adaletle sağlanan türden adaletsizliği ortaya koymuştur. Nozick’in savunduğu anlayışa göre, kişilerin buldukları konumlar kendi yeteneklerinin ve seçimlerinin sonucudur ve devletin gelir dağılımında eşitliği sağlamak adına özel mülkiyet hakkına müdahalesi (vergi toplaması) insan haklarına aykırıdır ve adil değildir.” Kara, s. 372-374.

devletin üzerinde büyük bir yük olmuştur. Kamu harcamalarının bu nedenle artmasının yanında petrol krizi nedeniyle ekonomik bunalımın da içine girilmiş, bu da vergilerin arttırılmasına ve toplumun sosyal politikalardan uzaklaşmasına yol açmıştır¹⁵⁹.

- Diğer bir eleştiri noktası; sosyal devletin hem gösterdiği hedeflere ulaşmakta yetersiz kalması, hem de elindeki kaynakları etkin kullanamamasıyla ilgilidir. Her çevreden, refah devletinin sürekli büyüdüğü, ancak kullanılan bunca insan ve para kaynağına rağmen amaçlarını gerçekleştiremediği, buna karşın bürokrasinin hızla büyümesi eleştirilmektedir¹⁶⁰.
- Bir diğer husus ise; “devletten beklentilerin artması ve farklılaşması sonucu sosyal devletin sosyal güvenlik gibi daha kısıtlı amaçların ötesine geçip, gençler için eğitimde fırsat eşitliği, işsizler için yeniden eğitim olanakları, kadınlar için cinsiyet ayrımını ortadan kaldırmaya yönelik önlemler, yaşlılar, özürlüler için özel bakım ve destek hizmetleri gibi birçok yeni uygulamaya yönelince, gerçekten toplumda adeta bir “sosyal adalet” dağıtıcısı konumuna gelmiştir. Hedeflerin bu kadar artması ve çeşitlenmesi ise, hem bu hizmetlerin gerektirdiği parasal kaynaklar nedeniyle, hem de bu hedeflerin yalnızca bu tür önlem ve uygulamalarla gerçekleştiremeyecek hedefler olması nedeniyle refah devleti için ciddi tıkanıklık anlamına gelmektedir. Bu hedeflerin ortaya konması toplum için çok çekici olsa da, karşılanamaması da o denli hayal kırıklığı yaratmaktadır¹⁶¹”.

---

¹⁵⁹ Alptekin Kamil, “Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Sosyal Devlet ve Sosyal Hizmetlerin Görünümü”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayını, 2005, 3-4.

¹⁶⁰ Tiyekli, s.14-17.

¹⁶¹ Kara, s. 372-374.

Tiyekli doktora tezinde, “Bugün devlete duyulan güvensizliğin başlıca nedeni, devletin elindeki kaynakların büyümesi buna karşın bireyin güçsüzleşmesi ve özgürlük alanının kısıtlanmasıyla ilgilidir. Devletin hem denetlediği kaynakların artması, hem karmaşıklaşan, bürokratikleşen yapısı nedeniyle toplum tarafından denetlenemez bir güç konumuna geldiği, bu gücün kötüye kullanılmasının kolaylaştığı görülebilmektedir. Bu durumun önlenmesinin en etkin yolunun ise, devlet kaynaklarının, devlet bürokrasisinin küçülmesi olduğunu ileri sürmektedir.

Doğal olarak bu küçülmenin bir sonucu da birçok refah uygulamasından vazgeçilmesi anlamını taşımaktadır. Sağlık, eğitim hizmetleri hatta sosyal güvenlik özel sektöre bırakılacak hizmetler olarak görülmektedir.”¹⁶² Devletin sosyal imkanlarını özelleştirme yoluyla küçültmesinin iktisadi anlamda rahatlık kazandıracağı görüşü, bu küçülme amaçlı stratejilerin iyi planlanarak yapılması durumunda fayda getireceğini de belirtmek gereklidir.

Liberal Düşünce Sistemi

1929 ekonomik bunalımından sonra tüm dünyada etkisini gösteren sosyal devlet anlayışı, “1980’li yıllara gelindiğinde yerini yeniden liberal politikalara bırakmıştır. Bu tarihten sonra liberal politikaların dünya devletleri tarafından benimsenmeye ve uygulanmaya başladığı görülmektedir. Liberal politikaların uygulanmaya başlamasında hiç şüphe yok ki sosyal devletin göz ardı ettiği bir takım eksiklikler yatmaktadır. 1970’li yıllarda patlak veren petrol krizi ile beraber sosyal harcamaların yanında askeri harcamaların da artmasıyla sosyal devlet politikalarının liberal akımı yeniden uygulamaya geçirmek isteyenler (Neoliberraler) tarafından eleştirilmesine yol açmıştır. Eleştiriler, devletin sosyal harcamalarının çokluğu,

---

¹⁶² Tiyekli, s.14-17.

müdahale alanının genişliği, sosyal devletin vatandaşlara doğrudan sağladığı hizmetlerin sivil toplum anlayışını ve özel sektörü arka planda bıraktığı ekseninde yoğunlaşmaktadır”¹⁶³.

Alptekin’e göre, “sosyal güvenlik harcamalarının ekonomi üzerinde özellikle işverenler için büyük bir yük oluşturduğu ve ekonominin hantallaşmasına yol açtığı söylemlerinin yaygınlık kazanması, sosyal yapının değişime uğrayarak nüfusun yaşlanması ve bunun sonucunda sosyal güvenlik açığının büyüyerek devlet üzerinde bir kambur oluşturması ayrıca sosyal hizmetlerin kapsamının genişliğinin toplumu tembelliğe sürüklemesi liberal politikaların sosyal devlete yönelttiği eleştirilerdendir”¹⁶⁴.

Sosyal devlet, özellikle liberal görüşlere göre, kendi başarısının kurbanı olmaktadır. Gerçekten sosyal devlet Batı'da işsizlik, sağlık ve eğitim gibi sorunların üstesinden gelmiş; fakat onun gelişimi, kamu sektörünün ekonomi içindeki payını önemli bir biçimde artırmıştır. Bu oran, Hollanda, Norveç, İsveç ve Danimarka gibi ülkelerde %50'leri, Avusturya, Almanya, Fransa, Belçika ve İngiltere gibi ülkelerde ise %40'ları aşmıştır. Böyle bir ortamda sosyal devlet, 1970'li yıllarda başlayan ekonomik krizle birlikte tartışılır duruma gelmiş ve onun sona erdiğinden söz edilir olmuştur¹⁶⁵.

Liberal felsefeye göre, bu krizlerin sorumlusu gerçekleştirilmesi güç olan hedefleri uygulamaya çalışan sosyal devlettir. Dolayısıyla refah devletinin başarısız sayılmasında önemli bir etken niteliğindedir. Yüksek toplam talep ve istihdam

---

¹⁶³ Alptekin, s.3-4.

<http://www.http://www.sosyalhizmetuzmani.org/kuresellesmesosyaldevlet>.

¹⁶⁴ Alptekin 3-4.

¹⁶⁵ Bulut, s.177.

politikaları, yüksek vergi oranları, cömert sosyal refah devleti harcamaları ve artan devlet müdahaleleri, krizin nedenleri olarak gösterilmektedir¹⁶⁶.

Devletler, bütçelerinden önemli bir miktarını işsizlere ve işsizlik programlarına transfer etmekte olup bu durum kamu harcamalarının artmasına neden olmaktadır. Kamu harcamalarının artması beraberinde vergilerin yükseltilmesine, devlet tarafından alınan katkıların artırılmasına yol açmıştır. Sosyal devlet uygulamaları sonucu; devletin büyümesi sonucu demokratik yoldan denetimin zayıflaması, bireyin özgürlük alanının kısıtlanması, bireyin çalışma isteği ve güdüsünün azalması, vergiden kaçma eğiliminin artması, çeşitli toplumsal kesimlerin siyasal beklentilerinin azalması ve çözümsüzlük duygusunun yaşanması sosyal devletin yan etkileri olarak sayılabilir¹⁶⁷.

Kuşkusuz neo-liberal anlayışın da maruz kaldığı eleştiriler ve sosyal devletle olan çatışmaları söz konusudur. Tiyekli “liberal bakışın bireysel özgürlüğe verdiği önem takdirle karşılanabilir. Fakat ekonomik açıdan yaklaşıldığında, bu tür bir anlayışın ezilen kesimleri ya da bir şekilde vasıfsız kalmışları rekabet ortamının acımasızlığına bırakmak gibi bir sakıncası da vardır. Daha da önemlisi, bu gerçekten yola çıkarak, küreselleşmenin ve onun politik yaklaşımını temsil eden neo-liberal anlayışın, endüstri kapitalizminden farklı olarak, vasıfsızları sosyal ve siyasal arenanın dışına iterek, dışlayıcı bir rol oynadığını ve böylece bir tür ekonomik devrim önererek, refah devletinin altını oyduğunu söylemek mümkündür¹⁶⁸” şeklinde belirtmektedir.

---

¹⁶⁶ Tiyekli, s.18.

¹⁶⁷ Tiyekli, s.18-19.

¹⁶⁸ Bulut, “Küreselleşme Sosyal Devletin Sonu mu?”, s.174-175.

3.7. Türk Mevzuatında Sosyal Devlet İlkesine Dayanan Düzenlemeler

Sosyal hukuk devletini, tarihsel ve anayasal zeminde oluşumu, yapısal düzeyi ile ilgili olarak değişimi, toplumsal güdülerin devlet sistemlerine ve siyasi iktidarlara yönelik vermiş oldukları tepkiler neticesindeki gelişim süreci teorik açıdan yukarıdaki bölümlerde aktarılmıştır. Sosyal devletin kavramsal oluşumu ve milletlerin uygulamalar neticesindeki reaksiyonları incelenerek, sosyal devlet sistemine anayasal düzeyde verilmiş politikalar, oluşum gerekçeleri ve toplumun bunlardan etkilenişi soyut anlamda siyasi ve ekonomik gelişmeler sonucu şekillenmesi belirtilmiştir.

Sosyal devlet düzeninin artık anayasaların belirledikleri genel kuralların uygulayıcısı olarak yasalarla uygulanması yönündeki sosyal hayatın gelişimine, pratik hayatta vukuu bulan alanları, sosyal güvenlik hukukunun dalları olarak, beş başlık altında incelenecektir. Bunlar; sosyal tazmin, sosyal yardımlar, sosyal hizmetler, sosyal teşvik ve sosyal sigortalardır.

Sosyal Devletin en önemli vasıtalarından kabul edilen Sosyal Güvenlik, “herhangi bir sosyal risk yüzünden geliri veya kazancı azalmış kişilerin, başkalarının yardımına gerek kalmaksızın, yaşama ve geçinme ihtiyaçlarını karşılayan bir sistemler bütünüdür. Kişilere, belirli sosyal risklerin gerçekleşmesi sonucunda ortaya çıkan muhtelif zararların, ilave maliyetlerin veya gelir kayıplarının kısmî veya bütünüyle telâfisine yönelik ekonomik güvence sistemidir. Ortaya çıkan ek masrafların veya gelir kaybının belli bir zümre veya toplumun tamamı tarafından kolektif bir biçimde paylaşılarak karşılanmasını, dolayısıyla fertlerin tek tek

üstesinden gelemeyeceği sosyal problemlerin halledilmesini sağlamaya yönelik tedbirlerin bütünüdür”¹⁶⁹.

Uluslar arası Çalışma Teşkilatı (ILO) nın 1944 Philadelphiya Konferansında yaptığı tanımlama: “*Halkın hastalık, işsizlik, yaşlılık, ölüm sebebiyle geçici veya sürekli olarak kazançtan mahrum kalması durumunda düşeceği fakirliğe karşı tıbbi bakımdan dolayı, çocuk sayısının artması ve analık halinde korunmasına yönelik umumi tedbirler sistemidir*”¹⁷⁰, ile Devlet sistemlerini sosyal güvenlik uygulamaları yönünde etkilemiştir.

Sosyal güvenlik; “insanlara, bugün ve gelecekte, çalışma koşullarını kaybetmesi halinde dahil olmak üzere çeşitli risklere karşı, yaşamını sürdürebileceği sürekli bir gelir güvencesinin sağlanmasıdır. Sosyal güvenliğin gelişimi iş kazası, meslek hastalıkları ve analık sigortaları ile başlamış, daha sonra diğer hastalık, maluliyet, yaşlılık, ölüm ve işsizlik sigortası hakları olarak uygulamaya geçirilmiştir”¹⁷¹. Geç de olsa periyodik olarak çıkarılan Sosyal Güvenlik Kanunları, kişilerin mağdur edilmelerini önleyici önlemler getirmiştir.

Sosyal güvenlik hakkı “devlete pozitif faaliyette bulunma ödevi yükleyen sosyal hakların tipik olanıdır. Sosyal güvenlik, esas olarak, toplum içindeki dezavantajlı grupların durumlarını iyileştirmeye yönelik olan bir haktır. Bu hak, hayatın olağan akışı içinde ve özellikle çalışma hayatında karşılaşılabilecekleri risklere karşı öznesi olan kişilere telâfiler, destekler ve yardımlar şeklinde çeşitli güvenceler sağlar. Sosyal sigortalar ve sosyal hizmetler sosyal güvenlik hakkını gerçekleştirmenin başlıca araçlarıdır. En geniş anlamıyla sosyal güvenlik, yaşlılık,

---

¹⁶⁹ <http://www.sgk-tr.com/genel-bilgi/sgk-nedir.html>.

¹⁷⁰ <http://www.sosyalsiyaset.net/documents/sg.htm>.

¹⁷¹ <http://www.sgk-tr.com/genel-bilgi/sosyal-guvenlik.html>.

hastalık, sakatlık veya işsizlik gibi nedenlerle çalışamayan, dolayısıyla geliri sürekli veya geçici olarak kesilen kişilerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli desteğin sağlanması, anlamına gelmektedir. Sosyal güvenliği gerçekleştirmek devletin sorumluluğundadır. Bu nedenle, bu hakkın anayasalarda ve devleti bağlayan uluslararası sözleşmelerde tanınması ölçüsünde, devlet sosyal güvenliği sağlayacak hizmetleri sağlama ve bunlar için gerekli teşkilâtı kurup işletme yükümlülüğü altında sayılmaktadır. Bu yükümlülük devletin “sosyal” bir devlet olmasının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. “Bir devletin sosyal bir devlet olabilmesi, bu ilkenin gerektirdiği birtakım hakların tanınmasına ve birtakım önlemlerin alınmasına bağlıdır.”¹⁷²

Erdoğan, “anayasamız da sosyal güvenlikle ilgili esasları üç maddede göstermiştir. Nitekim Anayasa’nın 60. maddesine göre, herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir; devlet sosyal güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilâtı kurar. Bu maddede hakkın öznesinin “herkes” olarak belirtilmiş olması, devletin durumu ne olursa olsun herkesi iktisadî veya sosyal açıdan koruyacak veya onları destekleyecek tedbirleri almasını değil, fakat korunma veya desteğe ihtiyacı olanlar arasında ayırım yapılmamasını gerektirmektedir. Bu durumda olanların bir kısmını Anayasa izleyen maddelerinde belirtmiştir. Nitekim, Anayasa’nın 61. maddesi savaş ve görev şehitlerinin dul ve yetimlerini, malûlleri ve gazileri, sakatları, yaşlıları ve korunmaya muhtaç çocukları devlet tarafından özel olarak korunması gereken gruplar olarak belirlemiştir. Ayrıca, 62. madde de, yabancı ülkelerde çalışan Türklerin aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel

---

¹⁷² http://www.ssk.gov.tr/sgkshared/dokuman/dergi/sgk_dergi_sayi_01.pdf.

ihtiyaçlarının ve sosyal güvenliklerinin sağlanması için gereken tedbirlerin alınmasını da devlete görev olarak yklemiřtir¹⁷³”.

Ancak uygulamadaki sosyal güvenliğin yöntemlerine, geçmeden önce sosyal hukuk kavramına ve dolayısıyla sosyal hayatın yapılanışını da incelemek gerekir. Bu meyanda sosyal hukuk kavramı; yeni sosyal gerçeklik yaratmayı hedefleyen, bu gerçekliğe ulaşırken de sosyal devlet sistemi işleyişinde toplumların maruz bıraktığı ve siyasi, ekonomik açıdan meydana gelen olumsuzlukları düzeltmeye, bu olumsuzlukları asgari düzeye indirmeyi amaç edinmiş hukuk dalıdır.

Potansiyel olarak her hukuk dalı sosyaldir. Ancak, sosyal amacın belli bir yoğunlukta olduğu alanlar sosyal hukuk kapsamına girer ve dayanağı sosyal sorunlar olan sosyal hukuk, sosyal politika ile ilgili kurallar bütünü şeklinde de tanımlanabilir¹⁷⁴.

Sosyal hukuk, sosyal politikalar uygulanırken sosyal dengenin bozulmasını engellemek, sosyal sorunları azaltmak, yardıma muhtaç ve özel olarak korunması gereken kişilerin toplumla olan ilişkilerinin olumsuz olarak etkilenmesini engellemek, liberal düzendeki farklı kesimlerin birbirleriyle olan etkileşimlerinde ortaya çıkan uyumsuzlukları gidermek amacıyla devlet imkanlarını, oluşturmuş olduğu kurumların vasıtasıyla nakdi veya ayni sosyal politika araçlarını kullanır.

Sistemsel olarak ülkemizde sosyal hukuk, Bismarck (Alman)¹⁷⁵ kategorisel sistemini uygulamaktadır. Mesleki gruplara yönelik bu sistemde kişiler belirli bir işi

---

¹⁷³ Erdoğan, Mustafa, “Anayasa ve İnsan Hakları”, Sosyal Güvenlik Dergisi, SGK Yayınları, S.1, s.73.

¹⁷⁴ Sözer, s.25.

¹⁷⁵ Bismarck Sistemi, 1881’de Bismarck tarafından temeli atılan Bismarck sistemi Fransa, Almanya ve Türkiye’de geçerli olan bir sistemdir. Sistemin z, çalışma esasına dayalı sosyal sigorta

yapma halinde güvence kapsamına girmektedirler. Çalışan gruplara hitap eden birden fazla güvenlik kurumu mevcut olup sağlanan olanaklar çalışanların sigorta primlerinden karşılanmaktadır¹⁷⁶.

3.7.1. Sosyal Tazmin

Sosyal tazmin, kamunun sorumluluğunda vukuu bulan bir olayın etkisiyle kamu görevlileri, askerler ve sivillerin kamusal bir edimi yerine getirme zorunluluğu ya da bu edime maruz kalma suretiyle çeşitli nedenlerden dolayı uğradıkları maddi yada manevi zararlardan dolayı devlet tarafından bu durumun tazmin edilmesidir.

Ülkemizde anılan doktrinde sosyal tazmin için “tazminat karakteri taşıyan sosyal yardım” ve “devletçe bakılma” kavramları kullanılmaktadır. Bu hususta tazminin tam olarak yardım karakteri taşıması dolayısıyla sosyal yardımdan, devletçe bakılma hükmünün de sunulan edimler bakımından bir lütuf izlenimi verdiği için psikolojik açıdan rahatsız edici oluşu, kavramın tazminat niteliğinde düzenlenmesine neden olmuştur. Sosyal tazmin, devletin elde ettiği vergilerle finanse edilmekte olup, ilgili düzenlemelerde öngörülen koşullar gerçekleştiğinde, kişiler için hak doğurucu nitelik taşımaktadır¹⁷⁷.

---

mekanizmasına dayanıyor olmasıdır. Bireyler, bir işi yapmaları halinde sosyal hukuk bakımından güvence kapsamına alınmaktadır. Sistemin finansmanı, yararlananların ödedikleri sigorta primleriyle karşılanmaktadır. Yani yalnızca prim ödeyenin ivaza hak kazandığı bu duruma “karşılıklılık ilkesi” ismi verilmektedir. Bundan dolayı, sosyal güvenlik açısından tüm nüfusun kapsam içine alınması gerçekleşemeyebilir. Zaten bu sistemin en büyük dezavantajı da buradan kaynaklanmaktadır. Bismark sistemi büyük ölçüde özel sigorta tekniğinin uyarlanmasına dayanır. Yasanın kapsamına giren tüm işçiler zorunlu olarak sosyal sigorta kurumuna tabidirler. Primler branşlara göre sigortalı ve işveren arasında dağıtılmış, sigortalıların kazançları esas alınarak belirli oranlarda saptanmıştır. Bknz. Kitapçı, İsmail, “Sosyal Devlet Işığında Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları Ve Reform Arayışları”, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2007, s.26-27.

¹⁷⁶ Sözer, s.26-27.

¹⁷⁷ Sözer, s.29-30.

Sosyal tazminin konusunu teşkil eden ve bu haktan faydalanan, askerler için; görev başında iken geçici yada kalıcı iş göremezlik hallerinin meydana gelmesi, bu durumların vazifeden yada harp halinde meydana gelişlerine göre ayrımı yapılmak suretiyle kendilerine aylık bağlanarak sağlık hizmetleri sunulur, harp malullüğünde bu tazminlerin yanı sıra çocuklarının okutulması, indirimli ulaşım imkanları ve yurtdışı bakım hizmetleri tazmin şekilleri de uygulanır. Yine görevini ifa ederken hayatını kaybeden asker yakınlarından dul eşi, anne-babalarına ve çocuklarına devlet tarafından 5434 sayılı kanun¹⁷⁸ gereği aylık bağlanır, sağlık hizmetlerinden faydalanmaları sağlanır. Muhtaç asker ailelerine, milli mücadeleye, Kore ve Kıbrıs savaşlarına katılanlara ayrıca uçuş, paraşüt, denizaltı, dalgıç ve kurbağa adam hizmetlerini üstlenenlere de sosyal tazmin şekilleri uygulanır.

Kamu görevlilerine yönelik olarak, görevi asayiş ve güvenlik hizmetleri olan kamu çalışanlarına çeşitli koşulların gerçekleşmesi halinde, görevini ifa ettiği sürelerde olası uğradıkları zararlar kendilerine ve ailelerine aylık, sakatlık meydana gelmiş ise sakatlık tazminatı, ücretsiz öğretim ve sağlık hizmetlerinden faydalandırılma olarak uygulanır. Görevi icabı yurtdışında bulunan kamu görevlilerinin uğradıkları zararlar tazminat bedelleri belirlenerek ödenir. Yine görevini yurtiçinde sürdüren kamu görevlilerine, görevleri dolayısıyla zarara uğramış olmaları yada terör eylemi nedeniyle vukuu bulmuş olma durumlarında çeşitli tazminat şekilleri uygulanır.

Sivil vatandaşlardan da sosyal tazmine konu olanlar, genel hayatı engelleyen herhangi bir doğal afette görev üstlenenlere, sivil savunma mükelleflerine, kanun dışı

---

¹⁷⁸ 5434 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu, 1982 Anayasası'nda da md.61/1 konuyla ilgili düzenleme bulunmaktadır. "Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle malul ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar" hükmü konmuştur. Bknz. Sözer, s. 30.

olarak yakalanan yada tutuklananlara ve orman yangınlarının söndürülmesiyle görevli olanlara belirlenmiş şartların uygunluğu neticesinde, uğradıkları zararın nevine göre sosyal tazmin kuralları uygulanır. Ayrıca yurtdışında türk kültürüne hizmet eden öğretmenlere ve üstün bir başarı ve gayretle Türk vatanına hizmet edenlere de aylık bağlanması yoluyla tazminat ödenir.

3.7.2. Sosyal Yardımlar

İhtiyaçları doğrultusunda ve yaşamlarını idame ettirirken yoksulluğa düşen kişilerin devlet tarafından korunmasıdır. Devletin bu durumda yaşayan muhtaç olan kişilere gerek nakdi gerekse aynı şekillerde karşılıksız olarak yaptığı tüm yardımlar, sosyal yardımın konusunu oluşturur.

Sosyal yardım kavramı; sosyal tazminin kamusal bir görevi ifa ederken zarara uğrayanlara yönelik yapılan ve sosyal sigortaların da çalışanların haklarının korunduğu düzenlemeyi içerirken, muhtaçlık durumunda olan kişilerin devlet tarafından sağladığı yardımı ifade ederken diğerlerinden ayrılmaktadır.

Muhtaçlık kavramı; “kendisi, eşini ve bakmakla yükümlü olduğu çocuklarını, anne ve babasını bulunduğu mahallin hayat şartlarına göre asgari düzeyde geçindirmeye yetecek geliri, mali kazancı bulunmama hali¹⁷⁹” olarak ifade edilir.

Yardım konularında ve yardımdan faydalananların çeşitliliği açısından ortaya çıkan farklılıkların, yardımı sağlayan kamu kurumlarının değerlendirme yapma ve takdir hakkını kullanma zorunluluğu, bu kurumların yardımı karşılaması konusu

---

¹⁷⁹ Başka bir tanımla, muhtaç, kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu aile üyelerinin geçimin kendi güç ve imkanlarıyla hiç sağlayamayan yada yeterli ölçüde yerine getiremeyen, Medeni Kanuna göre de kendisine bakmakla yükümlü olan kişilerden de temin ettiği nafakayla da geçimini sağlayamayan kişi olarak da tanımlanır. Daha fazla ayrıntı için bkz. Sözer, s.31.

serbest olmayıp bu konuyla ilgili çıkarılan¹⁸⁰, 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu tarafından hüküm altına alınmıştır.

Bu kanunun amacı, “fakru zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlar ile gerektiğinde her ne suretle olursa olsun Türkiye’ye kabul edilmiş yada gelmiş olan kişilere yardım etmek , sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir”¹⁸¹ olarak yayınlanmıştır. Kanunun kapsam¹⁸² bölümünde de belirtildiği üzere bu yardımlardan faydalanacaklar genel hususlarıyla belirtilmiştir.

Kapsama göre sosyal yardımlar; tüm muhtaç vatandaşlara aynı kanunun getirdiği hükümler dahilinde ve muhtaç durumda olduğu öngörülen şartları sağladığı tespit edilen yaşlı, malul ve sakatlara, gerek nakdi olarak gerekse ayni olarak (bakım hizmeti, yemek dağıtımı, huzur evlerinde barındırma) kimsesiz çocuklara da bakma ve baktırmanın yanında meslek kursları açılması şeklinde yapılmaktadır. Yine doğal afetlerden zarar gören çiftçilere kolay kredi imkanlarının sağlanması ve teknik konularda yapılacak yardımlarla, sanatın ve kültürel değerlerin korunması ve yaşatılması amacıyla muhtaç duruma düşmüş sanatçılara da nakdi sosyal yardımların yapılması öngörülmüştür.

---

¹⁸⁰ Sözer, s.31.

¹⁸¹ http://www.saglik.gov.tr/TR/Genel/sosyal_yardimlasma_ve_dayanismayi_tesvik_kanunu.

¹⁸² Kanunun kapsamı, madde 2 - Fakrû zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkanı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek, üretken duruma geçirilebilecek kişiler bu Kanun kapsamı içindedir. <http://www.saglik.gov.tr>.

Sosyal amaçlı yapılan yardımların finansman desteği, 3294 Sayılı Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ve bu kanuna ilişkin çıkarılmış Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Yönetmeliğinde belirtilen esaslara göre oluşturulmuş Teşvik Fonunun; bütçeden fona ayrılmış paylar, trafik cezalarından elde edilen hasılatlardan, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu reklam gelirlerden ve her nevi yapılmış yardım ve bağışlardan sağlanmaktadır. Fonun yönetim esasları da Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin 5. ve 6. maddelerinde oluşumu ve çalışma esasları belirlenmiş olan Fon Kurulunun¹⁸³ gözetiminde gerçekleştirilmektedir. Ayrıca sosyal yardım ile ilgili düzenleme Anayasamızın 61. maddesinde yapılmıştır¹⁸⁴.

3.7.3. Sosyal Hizmetler

Sosyal hizmetler, kişi, grup ve toplulukların yapı ve çevre şartlarından doğan yada kendi denetimleri dışında oluşan yoksulluk ve eşitsizliği gidermek, toplumun değişen şartlarından doğan sorunları çözümlenmek, insan kaynaklarını geliştirmek,

---

¹⁸³ Fon kurulunun oluşumu, madde 5- Fon Kurulu, Başbakanın görevlendireceği Bakanın başkanlığında, Başbakanlık Müsteşarı, İçişleri Bakanlığı Müsteşarı, Sağlık Bakanlığı Müsteşarı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürü ve Vakıflar Genel Müdüüründen oluşur.

Fon kurulunun görevleri, madde 6 - Fon Kurulunun görevleri şunlardır:a) Fonda toplanan kaynakların, vakıflar ve Genel Müdürlükçe yürütülecek sosyal yardım proje ve programları ile yatırım programları çerçevesinde dağıtım önceliklerini belirlemek ve dağıtımına karar vermek.b) Gerekli görülen hallerde, hizmetin aksamadan yürütülmesi için usul ve esaslarını açıkça belirlemek kaydıyla Genel Müdüre yetki devrinde bulunmak.c) Vakıflarda çalıştırılacak personelin nitelikleri ile özlük hakları ve diğer hususlarla ilgili belirlenecek kriterleri görüşmek ve karara bağlamak.d) Vakıflardan ve diğer kurum ve kuruluşlardan gelen sosyal yardım amaçlı talep ve teklifleri değerlendirmek, Genel Müdürlüğe önerilerde bulunmak.e) Toplumda dayanışma ve paylaşma bilincini geliştirmek ve desteklemek üzere bilimsel, sosyal ve kültürel programlar ve projeler önermek, hazırlanan projelere destek sağlamak. <http://www.saglik.gov.tr>.

¹⁸⁴ **MADDE 61.** – Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malûl ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar. Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır. Yaşlılar, Devletçe korunur. Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir. Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır.Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur. Ayrıntı için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm>.

kişi, aile ve toplum refahını sağlamak amacıyla düzenlenmiş olan hizmet programlarını kapsar. Başka bir tanımda da, bireylerin birbirleriyle ve çevresi ile uyum sağlamasını kolaylaştırmak amacını taşıyan örgütlenmiş çalışmalardır, diye anlatılmaktadır¹⁸⁵.

Sosyal hizmetler, sosyal yardım gibi devlet bütçesinden ayrılan paylarla karşılanır. Ancak adından da belli olduğu gibi sosyal hizmetler, yoksul kişilere yönelik olarak hizmet götürülmesi şeklinde yapılır. Sosyal yardım daha çok nakdi yapılanları kapsarken, sosyal hizmetler hizmet ağırlıklı yardım şeklini muhteva eder. 2828 sayılı Çocuk Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununun 3/a maddesinde yapılan sosyal hizmetlerin içeriğini yansıtmaktadır. Kanunun ilgili maddesine göre “kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksulluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünüdür.” şeklinde belirtmiştir.

3.7.4. Sosyal Teşvik

Ülkemizde sosyal teşvik kapsamına gençlerin ve yetişkinlerin mesleki eğitimi, boş zamanlarının değerlendirilmesi, konut yardımları, tasarrufu teşvik, başarılı sanatçıların ve sporcuların teşviki girmektedir. Sosyal teşvikin amacı; eğitim, mesleki teşvik, konut, çocuk ve tasarruf yardımları gibi olanaklarla kişileri orta noktadan daha yukarılara çekmektir. Bu kapsamda herkesin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı ve sosyal devletin bu hakların kullanımında

---

¹⁸⁵ Sözer, s.32 .

gerekli şartları hazırlama yükümlülüğü sosyal teşvik konusuyla, bağlantılı olarak Anayasamızda, 17. maddede düzenlenmiş olup, 42. madde, “kimse eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar”, md.58’de “gençleri cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır”, md59’la sporun yapılmasını teşvik eder, sporcuyu korur. Md. 57 ile konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, toplu konut teşebbüslerini destekler¹⁸⁶, şeklindeki düzenlemelerle sosyal teşvikin sosyal hukuktaki önemini güvence altına almaktadır.

Sosyal teşvikin; mesleki eğitimi konu alan uygulamasında gençlerin ve yetişkinlerin meslek sahibi olarak gelir elde etmelerini sağlar, ilk ve orta eğitimi konu alan uygulamasında temel ve orta öğretim kapsamındaki korunmaya muhtaç resmi ve özel okul öğrencilerinin eğitimi teşvik edici tedbirleri alır, yine yüksek öğretimin teşvik edilerek ülkenin eğitimli kişi sayısını artırmayı hedefleyen uygulamaları devletçe ifa edilmesini sağlar. Ayrıca ülkemizdeki konut sahibi olma sorunlarını çözüme amacıyla konut edindirmeyi konu alan tedbirleri, çalışanların tasarrufa teşvikini sağlamak amaçlı olarak çalışanların tasarrufta bulunmalarını sağlayıcı ve kişiliğin (beden ve ruh sağlığının) gelişimini konu alan teşvikleriyle boş zamanların değerlendirilmesi ile sporu ve sporcuları korumasının da görev olarak yerine getirilmesini sağlamaktadır.

---

¹⁸⁶ Sözer, s.34.

3.7.5. Sosyal Sigortalar

Sosyal sigortalar; ekonomik yönden zayıf olanları ve çalışanların işgücünü, belirli sosyal risklere karşı koruyarak geleceklerini garanti etmek ve böylece toplum hayatında sosyal güvenliği sağlamak amacıyla tesis edilen teşkilatlı bir zorunlu sigortadır. Böylece; belirli mesleksi, fizyolojik, ekonomik ve sosyal riskleri karşılamak için, öngörülen önlemlerin giderlerine toplu olarak karşı koyulmaktadır¹⁸⁷.

Sosyal sigortalar çalışanlara, sosyal tazmin kamusal bir görevi bir görevi ifa ederken zarara uğrayanlara yönelik iken; sosyal yardımlar muhtaç durumda olup da Sosyal Hukukun belirtilen dallarının kapsamı dışında kalanları kapsamına almaktadır¹⁸⁸.

Sosyal sigortalarda, “aynı nitelikteki tehlikenin tehdit ettiği kişilerin karşılaşması olası zararlarını aralarında paylaşmak amacıyla bir araya gelerek bir topluluk oluşturmaları ve meydana gelen zararı ödedikleri primlerden karşılamaları prensibi bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile sosyal sigortalara ödenen primler, belli hizmetlerden yararlanmanın bedeli olup; sigortalılar ödedikleri primlerin kapsamında bulunan rizikolara karşı korunmaktadır”¹⁸⁹.

Sosyal Sigortanın türlerini inceleyecek olursak;

1. Yaşlılık, Malullük ve Ölüm Sigortası

---

¹⁸⁷ <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=1115>.

¹⁸⁸ Sözer, s.30-31.

¹⁸⁹ <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=1115>.

Sosyal sigortalarda, “yaşlılık tehlikesinin zararlarına karşı mücadele etmek için; belirli bir süre prim ödeme ve belirli bir süre sigortalı olma şartı aranmaktadır. Yaşlılık sigortası; yaşlanma sebebiyle çalışma gücünü kaybeden ve çalışırken elde ettiği gelirden mahrum olanlara, gelir kaybının telafisi için yaşlılık aylığı bağlamaktadır”¹⁹⁰.

Günümüz sosyal güvenlik sistemlerinin koruma altına aldığı sosyal risklerden olan maluliyetin gerektirdiği sağlık ve bakım hizmetlerinin verilmesini, maluliyet süresince ortaya çıkan gelir kayıplarının telafisini malullük sigortası karşılamaktadır¹⁹¹.

Ölüm sigortasının amacı, ölenin geçindirdiği ve geçindirmekle yükümlü bulunduğu eş, çocuk, ana-baba vb. için gelir devamlılığına yönelik sosyal güvenliği sağlamaktır¹⁹².

2. Hastalık ve Analık Sigortası

Sosyal sigortalar açısından “geçici nitelikte tam bir iş göremezlik durumu olan hastalığın zararlarından korunmak için kurulan hastalık sigortası, sadece sigortalının hastalık nedeniyle uğradığı gelir kaybını karşılamayı amaçlamamaktadır. Sigortalının yanında ailesini de korumaktadır. Bu yönüyle hastalık sigortası, hastalanan sigortalıya veya onun bakmakla yükümlü olduğu bireylere iyileşmelerini sağlamak için; bir taraftan sağlık yardımı veren, diğer taraftan da sigortalıya iş göremediği zamanlarda para yardımı yapan bir sosyal sigorta türüdür”¹⁹³.

---

¹⁹⁰ http://tr.wikipedia.org/wiki/Yaşlılık_sigortası.

¹⁹¹ <http://www.selcukozturk.net/tr/index.php/makaleler/tag/malulluk-sigortasi/>.

¹⁹² <http://www.sgk.tc/etiket/olum-sigortasi-nedir>.

¹⁹³ <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=1115>.

“Doğuma bağlı olarak orta çıkan sosyal güvenlik ihtiyacının karşılanması için analık sigortası kurulmuştur. Analık sigortası, doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası tedavi, muayene, sağlık tesislerinde yatma, bebeğin emzirilmesi vb. giderlerle karşılaşan sigortalı kadını veya sigortalı erkeğin sigortalı olmayan eşini korumakta, ona sağlık yardımları yapmakta, uğranılan gelir kayıplarını karşılamayı ve gider artışlarını önlemeyi, kısaca sigortalıya ekonomik güvence sağlamayı amaçlamaktadır”¹⁹⁴ belirtilmektedir.

3. İşsizlik Sigortası

İşsizlik sigortası; “bir işyerinde çalışırken, çalışma istek, yetenek, sağlık ve yeterliliğinde olmasına rağmen, kendi istek ve kusuru dışında işini kaybedenlere, uğradıkları gelir kayıplarını kısmen de olsa karşılayarak kendilerinin ve aile fertlerinin zor duruma düşmelerini önleyen, sigortacılık tekniği ile faaliyet gösteren, Devlet tarafından kurulan zorunlu bir sigorta koludur”¹⁹⁵.

Çağdaş toplumlarda ücret, “bağımlı çalışanların tek geçim kaynağını oluşturmaktadır. Ücrete hak kazanmak için bir işte çalışmak gerekmektedir. Ancak bireyler bazı zamanlarda işlerini kaybetmekte ve geçimlerini sağlamakta maddi sıkıntılar yaşamaktadır. İşsizlik; hastalık, yaşlılık ve malullük halinde olduğu gibi çalışma gücünü etkilememekle beraber, kişi iradesi dışında gelir sağlayıcı işte çalışamamakta ve sosyo-ekonomik risklerle karşı karşıya kalmaktadır. İşte bu risklerin önüne geçmek amacıyla kurulan işsizlik sigortası, sigortalıya işsizlikten

---

¹⁹⁴ <http://www.tisk.org.tr/yayinlar.asp?sbj=ic&id=1115>.

¹⁹⁵ <http://www.iskur.gov.tr>.

kaynaklanan gelir kayıplarını belli bir süre ve miktarda telafi etmeyi garanti etmektedir¹⁹⁶”.

İşsizlik sigortası, 4447 sayılı kanun ile 2002 yılında yürürlüğe girmiş bulunan, uygulamada çok önemli yere sahip olan sigorta koludur. Kişilerin işsiz kaldıkları sürelerde sosyal hayatla irtibatlarını koparmamalarını sağlayan ve sosyal güvenliğin en etkili araçlarından biridir.

4. İş Kazası ve Meslek Hastalıkları Sigortası

İş kazası; “sigortalının işyerinde bulunduğu sırada, işveren tarafından yürütülmekte olan iş dolayısıyla, sigortalının işveren tarafından görev ile başka bir yere gönderilmesi yüzünden asıl işini yapmaksızın geçen zamanlarda, emzikli kadın sigortalının çocuğuna süt vermek için ayrılan zamanlarda, sigortalının işverence sağlanan bir taşıtla işin yapıldığı yere toplu olarak götürülüp getirilmeleri sırasında sigortalıyı hemen veya sonradan bedence veya ruhça arızaya uğratan olaydır. Meslek hastalığı ise; sigortalının çalıştırıldığı işin niteliğine göre tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, sakatlık veya ruhi arıza halleridir. İş kazası ve meslek hastalıkları sigortası, geçici veya sürekli gelir kaybına uğrayan sigortalıya ya da onun yakınlarına yardımlar sağlamaktadır. İş kazası ve meslek hastalığı, iş kazasının ani bir olay sonucu, meslek hastalığının ise yavaş yavaş ortaya çıkması bakımından birbirinden ayrılmaktadır¹⁹⁷”.

---

¹⁹⁶ <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1097.html>.

¹⁹⁷ http://www.alomaliye.com/2008/iskazasi_ve_meslek.htm.

SONUÇ

Sözer sosyal devleti aktarırken, “iktisadi adaleti gerçekleştirmek için kişiyi ekonomik hayatta yalnız bırakmayan ekonomik ve sosyal yapıda değişiklik yapılmasını öngören bu amaçla ekonomik ve sosyal yaşama müdahale eden devlettir. Amacı, liberal devlette kendiliğinden gerçekleşmeyen sosyo-ekonomik dengeyi devlet müdahalesi ile gerçekleştirmektir. Anılan dengelerin bozukluğu çeşitli nedenlere dayanabilir. Hayata başlarken var olan eşitsizliklerden, çalışma yaşamı sonunda başarısız bir noktada bulunmaktan veya kişinin kendi dışındaki nedenlerden. Bu noktada özellikle günümüzde tekelleşen –kartel ve tröst nitelikli- özel teşebbüsün ekonomik, sosyal ve siyasi hayatı, insan özgürlüğünü tehlikeye sokan tutumu ön plana çıkmaktadır. Toplumların sosyo-ekonomik düzenleri herkesi kendiliğinden yoksulluktan kurtaracak durumda olmadığına göre devlet müdahalesi gerekli olmaktadır.¹⁹⁸” şeklinde nitelemektedir.

Sosyal devlet anlayışına dayalı uygulamaların, “özellikle dünya ekonomilerini sarsan 1929 ve 1970’de yaşanan bunalımlar sonucu Avrupa’da hız kazandığı görülmektedir. Avrupa ülkelerinde (özellikle İsveç ve Almanya’da) kamu harcamalarının neredeyse yarısı sosyal harcamalara ayrılmaktadır. Örneğin 1960 sonrasında işsizlik sigortası Batı Avrupa’daki her ülkede zorunlu sigorta durumuna gelmiş ve üç önemli gelişme sağlanmıştır: a) Sigorta kapsamı, tarımda çalışanlar dahil olmak üzere tüm ücretlileri kapsayacak biçimde genişlemiş, b) sigorta geliri, aile reisleri için yeterli olacak bir ödeme düzeyine yükseltilmiş, c) sigorta süresi,

---

¹⁹⁸ Sözer, s.15.

uzun süreli işsizliği kapsayacak biçimde genişlemiştir”¹⁹⁹ Tiyekli Avrupa ülkelerindeki uygulamaları aktarmıştır.

Sözer’e göre geniş anlamda sosyal politika “liberal düzendeki toplumdaki farklı kesimlerin birbirleriyle ve toplumla olan ilişkilerinde meydana gelen sosyal uyumsuzlukları gidermeye çalışır. Aynı şekilde, geniş anlamda sosyal hukuk da toplumdaki sosyal denge arayışı içindeki tüm kesimlerin yardımına koşar. Dolayısıyla sadece işçi ve memur gibi bağımlı çalışanlar değil ayrıca bağımsız çalışanlar (esnaf, sanatkar, sanayici, küçük girişimci vb.) tüketiciler, kiracılar, özel bir korumaya gereksinimi olan kesimler (çocuklar, sakatlar, yaşlılar, dul ve yetimler vb) de bu hukuk dalını sükelerini oluştururlar”²⁰⁰.

Sosyal devlet böyle bir yol izlerken, Bulut “kendisinden önce yürürlükte olan ve kişinin devlete karşı korunmasını esas alan hukuk devleti anlayışını yadsımamış; tersine, hukuk devletinin amaç edindiği kişinin korunması ilkesinin, sanayi ortamında, ancak sosyal adaletin sağlanmasıyla mümkün olabileceğine inanmıştır. Dolayısıyla, sosyal devlet anlayışı çerçevesinde, devleti hukuka bağlayıp, vatandaşların kişisel ve siyasal haklarını garanti altına almak, insan onurunun korunması açısından şart sayılmakla beraber, yeterli görülmez. İnsanı maddi ve manevi yönüyle bir bütün olarak ele almak ve ona öylece değer atfetmek gerekir. Bu ise, toplumda yoksul ve muhtaç insanlara devletçe yardım edilerek, onlara insan onuruna yaraşır asgari bir düzeyinin sağlanması ile mümkündür”²⁰¹ şeklinde belirterek refah devlet düzenine erişimin nasıl mümkün olacağını aktarmıştır.

---

¹⁹⁹ Tiyekli, s.12-13.

²⁰⁰ Sözer, s.26.

²⁰¹ Bulut, “Küreselleşme Sosyal Devletin Sonu mu?”, 2003, s.177-178.

Bulut “sosyal devletin, sanayileşmenin doğurduğu sıkıntılara çözüm aramasının, sözgelimi, gelir ve servet eşitsizliklerinden kaynaklanan zararların en aza indirilmesini hedeflemesinin nedeni budur. Gerçekten sosyal devlet, insanlar piyasa koşullarında yarışırken eşitsizliklerin ortaya çıkabileceği gerçeğinden hareket etmiş ve bu konuda devlete önemli bir görev yüklemiştir: Toplumu oluşturan yurttaşların bu eşitsizliklerden en az zarar görmesini sağlamak. Daha açık bir deyişle sosyal devlet, açlık, işsizlik, eğitimsizlik gibi sorunları toplumun ortak sorunları olarak telakki etmiş ve devletin bunların üstesinden gelmesini sağlamıştır. Kuşkusuz sosyal devletin zayıflaması ya da ortadan kalkması, hem insan hakları ve insan onurunun korunması açısından olumsuz bir durumu ifade etmekte, hem de demokrasinin geleceğini belirsiz kılmaktadır. Bu çerçevede yapılması gereken, sanayi kapitalizminin gerçekleştirdiği dönüşümün sağlanması ve toplumun dışlanmış kesimlerini sisteme dahil edecek sosyo-ekonomik önlemlerin alınmasıdır. Bu da sosyal devlet idealinin canlı tutulması ya da yeniden canlandırılmasıyla mümkündür²⁰² belirtmektedir.

Tez çalışmasının başlığını oluşturan Sosyal Hukuk Devleti İlkesi, ikinci dünya savaşının getirmiş olduğu olumsuz etkileşimlerin anayasal düzenlemelerle çözümlenmesi esasına dayanarak 1949 Bonn Anayasasıyla literatüre ve akabinde de Türk Anayasalarına girdiği görülmektedir. Bu gelişme her ikisi de askeri kökenli darbelerin ışığında oluşmuş olan 1961 ve 1982 Türk Anayasaları, artık Devlet yönetiminin Sosyal Hukuk Devlet olarak düzenlendiğini hüküm altına almıştır. Tarihi süreçte liberal devlet düzeniyle çelişen ancak Devlet eliyle sosyal hakların

---

²⁰² Bulut, “Küreselleşme Sosyal Devletin Sonu mu?”, 2003, s.178.

uygulanması ve kontrolü görevi, vatandaşların asgari yaşam düzeylerini yükseltmek ve toplumun refah devlet düzenine erişmesini amaçlamıştır.

Liberal felsefelerin sürekli olarak bireyselliği ve özgürlükleri kısıtladığı gerekçesiyle eleştiriye maruz bıraktıkları Sosyal Devlet, toplum hayatında hayata dair edimlerin devlet kontrolünde yapılmasını ve bundan faydalanan vatandaşların, görmüş oldukları hizmetler, yardımlar toplum düzeninin güçlü ve kalıcı iktidar yapısını Anayasal güvenceyle yansıtılmasını olumlu karşıladıkları bir gerçektir. Devletin gücünü, artık sadece siyasi yolların yanında sosyal yapılanmayla göstermesi devlete olan güveni artırmış, bireylerin faydalandıkları hizmetler doğrultusunda refah düzeylerinin yükseldiği görülmüştür.

Ancak Sosyal Devlet de günümüz koşullarında uygulamada görülen aksaklıklar neticesinde eleştirilere maruz bırakılmaktadır ki bu bir çok açıdan doğrudur. Kanunlarla düzenlenen Sosyal Güvenlik haklarının, iktisadi açıdan devlet yönetimine büyük külfetler getirdikleri, toplumu oluşturan bireyleri edilgenleştirerek, üretimden uzaklaşmaları dolayısıyla tembelleştirdiği, daha da vahimi her şeyi sadece Devletten bekleme noktasına getirdiği düşünülürse, sosyal devletin başlangıcında getirmiş olduğu olumlu yapının artık globalleşen, sosyal boyutların sınırlarının katılığı Dünya düzeninde yetersiz kaldığı, tarihin tekerrürü ile yeniden devlete duyulan güvenin azalması söz konusu olmaktadır.

Sosyal Devlet düzenine tarihsel açıdan yaklaşarak hazırlanan bu tez çalışmasında ortaya çıkan somut gerçekliklerin, bundan sonraki devlet düzenlerinde aksaklıkların ve uygulama yetersizliklerinin artık hiçbir toplum bireyine aksettirilmemesi öngörülmektedir. Bu meyanda sosyal toplum ve hukuk düzeninin sağlanması;

Sosyal güvenlik harcamalarını azaltma amaçlı küçültme politikalarıyla özelleştirme metodu uygulanacaksa bunun şeffaf ve toplumun menfaatleri doğrultusunda yapılması,

Sosyal politikaların hiçbir siyasi erkin, ideolojinin tesiri altında kalmadan objektif ve tamamen toplum menfaatlerinin düşünüldüğü, yaşam standartlarının da buna göre yapılandırıldığı, savaş ve toplumsal mücadelelere maruz bırakılmadan oluşturulması,

Toplumsal düzenin koruyucu kanadı olan Anayasaların tamamen sivil oluşumun etkisiyle tepeden indirilmeden, tabandan tavana doğru bilinçli, askeri herhangi bir müdahaleye mahal vermeksizin, belirli zümrelerin ideolojilerinin uyutucu politikalarından uzak olarak hazırlanması,

Devlet politikalarının toplumu uyutarak kendi hak ve çıkarlarından bihaber yapılanmalar yerine sosyal politikaların eksikliklerinin tam olarak saptanması ve yeniliklerin bunlara göre yapılandırılmasıyla bilinçli ve pratik uygulamaları gözeterek hazırlanması, öngörülmalıdır.

KAYNAKÇA

- ALPTEKİN Kamil,“Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Sosyal Devlet ve Sosyal Hizmetlerin Görünümü”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayını, 2005, Ankara.
- BALKIR, Z.Gönül, Türk Anayasa Yargısında Sosyal Hakların Korunması, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 2009, Kocaeli.
- BULUT, Nihat, Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar, 12 Levha Yayıncılık, 1.Baskı, 2009, İstanbul.
- BULUT, Nihat, “Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu?”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 52, Sayı, 2003, Ankara.
- Bulut, Nihat, “Sosyal Devletin Düşünsel Temelleri ve Çağdaş Sosyal Devlet Anlayışı”, Prof.Dr.Turan Tufan Yüce’ye Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, 2001, İzmir.
- Çağatay, Neşet, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII.Dizi, S.104, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997, Ankara.
- ERDOĞAN, Mustafa, “Anayasa ve İnsan Hakları”, Sosyal Güvenlik Dergisi, SGK Yayınları, S.1, 2004, Ankara.
- GÖREN, Zafer, “Sosyal Devlet İlkesi ve Anayasa Hukuku Açısından Yaşam Kalitesi”, Anayasa Yargısı 14, 1997, Ankara.
- GÖZE, Ayferi, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınevi, 9.Bası, 2000, İstanbul.
- GÖZE, Ayferi, Sosyal Devlet Sistemi, Fakülteler Matbaası, 1976, İstanbul.
- GÖZLER, Kemal, Türk Anayasa Hukuku, Ekin Kitabevi Yayınları, 2000, Bursa.

- GÜLER AYMAN, Birgül, “Yasal Değişim Sürecinde İnsan, Toplum,Çevre, Kent ve Mimarlık Sempozyumu” , 21–22 Nisan 2005, Ankara.
- Gürata, Mithat, Unutulan Adetlerimiz ve Loncalar, Tisa Matbaacılık, 1975, Ankara.
- HATEMİ, Hüseyin, Hukuk Devleti Arayışları, MTV Yayıncılık, 2008, İstanbul.
- HATEMİ, Hüseyin, Hukuk Devleti Öğretisi, İşaret Yayınları, 1.Baskı, 1989, İstanbul.
- KABOĞLU, İbrahim.Ö., “İnsan Haklarının Gelişmeci Özelliği ve Anayasa Yargısı” , Anayasa Yargısı Dergisi, S.8, 1993, Ankara.
- KALABALIK, Halil., İnsan Hakları Hukuku, Değişim Yayınları, 1.Bası 2004, İstanbul.
- KARA, Bülent, “Sosyal Devletten Küresel Devlete: Türkiye’de Kamu Çalışanları Ve Temel Haklar” , Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 2009, C.14,S.1, Isparta.
- Kaşıkçı, Osman, İslam ve Osmanlı Hukukunda Mecelle, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, no:16, 1997, İstanbul.
- KAYA, Ali Pir, “Sosyal Adaletin Teorik Çerçevesi Üzerine Bir Değerlendirme”, Prof.Dr. Nusret EKİN’e Armağan, TÜHİS Yayını, no.38, 2000, Ankara.
- KİTAPCI, İsmail, “Sosyal Devlet Işığında Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Sorunları Ve Reform Arayışları”, 2007, Isparta.
- ÖZBEK, Nadir, “Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Sosyal Devlet”, Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı 92, Bahar 2002, İstanbul.
- ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, 7.Baskı, 2002, Ankara.

- SOYSAL, Mümtaz, 100 Soruda Anayasa'nın Anlamı, Gerçek Yayınevi, 10.Baskı, 1993, İstanbul.
- SÖZER, Ali Nazım, Türkiye'de Sosyal Hukuk, Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi, II.Baskı, 1998, İzmir.
- TALAS, Cahit "Atatürk Ve Toplumsal Politika-Bir Yorum-"Güncel Sosyal Politika Tartışmaları(Cahit Talas Anısına), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları,Yayın No: 595, 2007, Ankara.
- TİYEKLİ, Mustafa, "Sosyal Devlet İlkesi Bakımından Türkiye'de Sosyal Güvenlik Uygulaması ve Sosyal Güvenlikte Reform Arayışları", Yüksek Lisans Tezi, 2008, Niğde.
- TOPÇUOĞLU, Ali Aslan, "Mecelle Şârihi Ali Haydar Efendi'nin Hayatı ve Hukukçuluğu", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Selçuk Üniversitesi Yayınları, S.28, 2004, Konya.
- UZUN, Şentürk, "Federal Almanya Yönetim Sistemi." ,Yirmi Birinci Yüzyılda Yönetim, Türk İdari Araştırmalar Vakfı Yayınları, 2003, Ankara.
- YAKUT, Kemal, "İkinci Dünya Savaşı", Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 7.ünite, 2007, Eskişehir.
- YÜRÜK, Ayşe Tülin ve KARAKUL, Selman "Çağdaş Toplumda İnsan Haklarının Doğuşu ve Gelişimi", Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 3.ünite, 2007, Eskişehir.
- <http://www.ekodialog.com/Makaleler>
- <http://kulup.sabanciuniv.edu.tr>
- <http://www.inkilap.info>
- <http://www.genbilim.com>
- <http://tr.wikipedia.org>

- <http://www.saglik.gov.tr>
- <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm>
- <http://www.sgk-tr.com>
- <http://www.iskur.gov.tr>
- <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr>
- <http://www.sgk.tc>
- <http://www.tisk.org.tr>